

T.C

**TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SULTAN ABDÜLMECİT DÖNEMİNDE MALİ ALANDA YAPILAN
DÜZENLEMELER**

**Hazırlayan
Mehmet ÖNAL**

**Tarih Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

**Danışman
Dr.Öğr. Üyesi İbrahim AYKUN**

TOKAT 2019

T.C
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SULTAN ABDÜLMECİT DÖNEMİNDE MALİ ALANDA YAPILAN
DÜZENLEMELER

Hazırlayan
Mehmet ÖNAL

Tarih Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr.Öğr.Üyesi İbrahim AYKUN

TOKAT 2019

ABDÜLMECİT DÖNEMİNDE MALİ ALANDA YAPILAN
DÜZENLEMELER

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 08 / 08 / 2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof. Dr.Songül ÇOLAK

Üye : Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AYKUN (Danışman)

Üye : Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN

İmzası

Bu tez, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 25/07/2019 tarih ve 44-24 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. İlhan EROĞLU

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

(/ /2019)

Mehmet ÖNAL

İmzası

TEŞEKKÜR

Tez çalıŐmalarımın her anında her tŸrlŸ yardımlarını esirgemeyen, destek, öneri ve katkılarından dolayı kıymetli hocalarımdan, öncelikli olarak tez danışmanım olan Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Aykun'a ve her zaman desteğini esirgemeyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunar hayatlarının her alanında muvaffakiyetlerini ve mutluluklarını dilerim.

ÖZET

Osmanlı Devletinde özellikle duraklama ve gerileme dönemlerinde mali sorunu çözmek için büyük çabalar sarfedilmiştir. Islahat adı altında yapılan bütün bu teşebbüslere bakıldığında amaçlanan neticeyi vermediği görülmektedir. Aslında mali sorun, Osmanlı devletini çöküntüden kurtarmak için yapılması düşünülen bütün çalışmalar önünde en büyük engel olarak ortaya çıkmıştır.

Sultan Abdülmecid'in saltanatının hemen başında ilan edilen Tanzimat Fermanı'nda maliye üzerinde durulması gereken en önemli husus olarak vurgulanmıştır. Bir nevi halkın devlete bakış açısının olumlu yönde değiştirecek bu teşebbüste herkesin gücünün belirlenmesi ve buna göre tek vergi alınması özellikle belirtilmiştir. II. Mahmud döneminde yönetimde merkeziyetçiliğe gidilirken oğlu Abdülmecid döneminde de mali alanda sıkı bir kontrol sağlanarak mali alanda merkeziyetçiliğe gidilmiştir. Muhassıllık sistemi bu düşünceyle ortaya atılmış ve uygulamaya konulmuştur. Anca bir süre sonra bu sistemden vazgeçilmiştir. Mayileyi düzeltmek için teşebbüsler yapılırken Kırım savaşı her şeyi alt üst etmiş ve ilk defa dış borçlanmaya gidilmiştir.

Abdülmecid döneminde para alanında düzenlemeler yapılmış ve finans kurumları bankalar kurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Fermanı, Muhassıllık, Para, Banka

ABSTRACT

Great efforts were made to solve the financial problems especially in the periods of recession and decline in the Ottoman Empire. Looking at all these initiatives under the name of reform, it is seen that it does not give the intended result. In fact, the financial problem has emerged as the biggest obstacle in front of all the works planned to save the Ottoman Empire from the collapse.

In the indictment declared at the very beginning of Sultan Abdulmecit's reign, finance was emphasized as the most important issue to be emphasized. In this attempt to positively change the public's outlook on the state, it is particularly indicated that the power of everyone is determined and a single tax is levied accordingly. During the reign of 2nd Mahmut, centralization in the administration was carried out, and in the period of his son Abdulmecit, a tight control was ensured in the financial field and centralization was made in the financial field. The system of accountability was put forward with this idea and put into practice. However, this system was abandoned after a while. While attempts were made to correct the finances, the Crimean war turned everything upside down and for the first time foreign borrowing was made. During the Abdulmecit period, regulations were made in the field of money and banks were established as financial institutions.

Key words: Tanzimat edict, Accountability, Money, Bank

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1
1.1 KURULUŞ VE YÜKSELME DÖNEMİNDE OSMANLI MALİYESİ	1
1.2.OSMANLI MALİ YAPISINA ETKİ EDEN DEVLETLER.....	1
1.3. OSMANLI MALİYESİNİN YAPISI.....	1
1.4. OSMANLI MALİ TEŞKİLAT YAPISI	2
1.5. OSMANLI VERGİ SİSTEMİ.....	4
1.6. OSMANLI MALİ YAPISINDA TOPRAK YÖNETİMİ.....	5
1.2. DURAKLAMA VE GERİLEME DÖNEMİNDE OSMANLI MALİYESİ	7
1.2.1.OSMANLI MALİYESİNİN BOZULMASININ NEDENLERİ.....	7
1.2.2. MALİ SORUNA ÇÖZÜM BULMA ÇABALARI	8
1.2.2.1.SİKKELERDE AYARLAMA.....	10
1.3. YAKINÇAĞ BAŞLARINDAN TANZİMAT'A KADAR OSMANLI MALİYESİ..	11
BÖLÜM 2	14

TANZİMAT DÖNEMİ OSMANLI MALİYESİ.....	14
2.1. SULTAN ABDÜLMECİD'İN TAHTA GEÇİŞİ	14
2.2. MUSTAFA REŞİT PAŞA VE TANZİMATIN İLANI	15
1.2.1 Mustafa Reşit Paşa	15
2. 3.TANZİMAT FERMANI	17
2.3.1. Fermanın İlan Edilmesi.....	17
2.3.2. Tanzimat Fermanında Maliye.....	19
2.4. MUHASSILLIKTEŞKİLATI	20
2.4.1. Muhassıllıkların kurulması Muhassılların seçilmesi	20
2.4.2. Muhassıllık Meclisleri	22
2.4.3. Küçük Muhassıllık Meclisleri	22
2.4.5 Muhassılların karşılaştıkları güçlükler.....	24
2.4.6. Temettuat Defterleri.....	25
2.3.6. 1 Mali Kaynak Olarak Temettuat Defterleri	25
2.3.6.2. Temettuat Yazımının Amacı ve Önemi.....	26
1. 2.4.7 Muhassıllığın Kaldırılması	27
BÖLÜM3.....	27
3.1.KIRIM SAVAŞI	29
3.1.1. Kırım Savaşının Sebepleri.....	29
3.1.2. Kutsal Yerler Meselesi	30
3.1.3. SavaşınSafları	32
3.1.4. Sinop Deniz Felaketi Ve İngiltere Ve Fransa'nın Savaşa Dahil Olmaları.....	32
3.2. KIRIM SAVAŞININ OSMANLI MALİYESİNE ETKİSİ	33
3.2.1. Osmanlı Devletinin Dışarıdan İlk Borç Alma Denemeleri	33
3.2.2. İlk Borçlanma	34
3.2.3. 1. 1854 Borçlanması.....	34

BÖLÜM 3	39
TANZİMAT DÖNEMİNDE PARA VE PARAYA YÖN VEREN KURULUŞLAR	39
4.1. PARALAR	39
4.1.1. Metal paralar.....	39
4.1.2. Kağıt Para (Kaime).....	41
4.2. BANKALAR	42
4.2.1. Bankacılığın Gelişimi	42
4.2.2. Kapitalizm Öncesi Osmanlı Ekonomisinin Genel Yapısı	42
4.2.3. Dersaadet Bankası.....	44
4.2.4. Osmanlı Bankası.....	45
SONUÇ	50
BİBLİYOGRAFYA	53
EKLER	57
EK.1	57

KISALTMALAR

ATO : Ankara Ticaret Odası

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

C.DH :Cevdet Dahiliye

COA : Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

Çev. : Çeviren

Haz. : Hazırlayan

İ.A : İslam Ansiklopedisi

Kitp. :Kitapevi

KK.d : Kamil Kepeci Amedi Kalem Odası Defterleri

Matb. : Matbaası

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

OTDTS : Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözcülüğü

S. : Sayfa

S. : Sayı

TBB : Türkiye Borsalar Birliği

TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

TODAİE: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü

TOEM: Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası

Yay. : Yayınları.

GİRİŞ

1.1 KURULUŞ VE YÜKSELME DÖNEMİNDE OSMANLI MALİYESİ

1.2.OSMANLI MALİ YAPISINA ETKİ EDEN DEVLETLER

Bir devletin işlevlerini yerine getirmesinde en lüzumlu olan kurum, maliyedir. Anadolu'ya yaklaşık altı yüz yıl kadar hâkim olan Osmanlılar, kendilerinden önce kurulan kurulmuş olan çeşitli medeniyetlerden yararlanarak köklü bir yönetim geleneği oluşturdular. Osmanlı Devleti, çevresinde bulunan İlhanlı, Selçuklu, Memluk Devletleri ile Karamanoğlu ve Germiyanoğlu gibi beyliklerin müesseselerinden geniş olarak yararlanmışır.¹ İlhanlı Devleti, Anadolu'daki hâkimiyeti altındaki gerek beylikleri gerekse devletleri çok ciddi anlamda etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nin mali yapısının şekillenmesinde özellikle İlhanlılar büyük rol oynamışlardır.²

Osmanlı Devleti'nin mali anlamda İlhanlılardan etkilendiğini gösteren birkaç örnek vermek gerekirse, Osmanlılarda mali sistem içerisinde kullanılan sim-i rayiç, vücuḥ-ı dirhemi, dinar tabirleri ile maliyenin başında bulunan defterdar ismi İlhanlılardan Osmanlılara geçmiştir. Ayrıca Orhan Bey dönemi sikkenin şekli İlhanlı sikkesiyle aynıdır.³

Osmanlı Devleti beyliklerden Karamanoğlu beyliğinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Devletin mali ve askeri teşkilatının düzenlenmesinde büyük hizmetleri geçen Çandarlı Hayrettin Paşa'nın Karamanlı olduğunu belirtmek gerekir.⁴

1.3. OSMANLI MALİYESİNİN YAPISI

Maliye esas olarak bir vergilendirme pratiği sayılırsa, bu birçok kapitalizm öncesi ve sonrası ülkede olduğu gibi, devletle toplumu birbirine bağlayan temel ilişkidir.⁵ Devlette yaşayan kimselerin vergi verme yükümlülüğü, devletin de vergi alması son derece önemlidir.

¹Bilgin Aydın-Rıfat Günalan , XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi ve Defter Sistemi, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2008, s.13

²Aydın Günalan , XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi a.g.e. s.13

³Günalan , XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi a.g.e. s.14

⁴Günalan , XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi a.g.e. s.13

⁵Murat Belge, *Osmanlı Devletinde Kurumlar ve Kültür*, s.326

Devletlerin merkez hazinelerinde verginin önemli bir yekun tuttuğu görülür. Osmanlı Devleti'nde merkezi yönetimin, güçlü ordunun oluşturulmasında ve bunun ihtiyaç halinde uzak yerlere gönderilmesinde ve önemli yerlerde hayli masraflı askeri mevcudiyetini devam ettirmesi için hayli nakit paraya ihtiyaç duyuluyordu.⁶ Bunun için daha çok yerler fethetmekle gelir kaynakları arttığı için fetih politikasına önem verilmiştir. Böylece de hazinenin büyümesi önemli bir amaç olmuştur. Bu sayede güçlü bir ordu oluşturmak güçlü hazineye, ordunun galibiyetleri de hazineni daha da güçlendirmeye yol açmaktadır. İkisi arasında bir paralellik vardı. Halil İnalçık'ında ifade ettiği üzere, *İmparatorluk politikasının ilk hedefleri, altın ve gümüş madenleri ile uluslararası ticaretin gümrük vergileri biçiminde nakit getiren merkezleriydi. Osmanlılar, daha I. Murad zamanından başlayarak ısrarla Sırbistan ve Bosna'daki zengin altın ve gümüş madenleri üzerinde kontrol kurmaya çalışıyorlardı. Fatih Mehmed de imparatorluğun kuruluşu da bu madenlerden sağlanabilecek nakde ihtiyaç duydu...⁷.*

1.4. OSMANLI MALİ TEŞKİLAT YAPISI

Osmanlılarda hazine iç ve dış olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Hazine-i Ene'drun, Hazine-i Hassa da denen iç hazine sarayın iç bölümlerinden bir yerde saklanırdı. Mir-i Hazine, Divan-ı Hümayun hazinesi, Hazine-i Birûn veya Taşra Hazinesi de denen dış hazine sadrazam ve defterdarın sorumluluğunda bulunuyordu. Bunun kayıtları Ruznâmçe kalemî tarafından tutulmaktaydı.⁸

Orhan Gazi döneminde devlet teşkilatına dair ilk düzenlemeler Alaaddin Paşa tarafından yapılmıştır.⁹ Osmanlı'da İlk para Orhan Gazi adına basıldığı düşünülmektedir. Yine Orhan Bey döneminde Cenevizlilerle¹⁰ I. Murad döneminde de Venedikliler ile ilk kez ticaret anlaşmaları yapılmıştır.

Yıldırım Bayezid döneminde mali alanda yeni düzenlemeler yapılmış yeni vergiler konmuş ve tahrir usulü tekrar düzenlenmiştir. Yine Bayezid döneminde hazinedar unvanlı bir görevli göze çarpmaktadır ki bu hazineye ait bir kurumun faaliyette bulunduğunu göstermektedir.¹¹

⁶ Halil İnalçık, *Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Tarihi(1301-1600)*, s.96

⁷ İnalçık, *Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 97.

⁸ Ahmet Tabakoğlu, gerileme dönemine girerken Osmanlı maliyesi, Dergah yayınları, ist. 1985, s. 35.

⁹ Aydın Günalan , XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi, s.17.

¹⁰ Melek Delilbaşı, Türk Hükümdarlarına Ait Yunanca Ahidnameler ve Nameler(XIII-XV.yy) Basılmamış Doktora tezi , Ankara 1980, s.79

¹¹ AydınGünalan , XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi, s.18.

1402 yılında Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid ile Timur arasında yaşanan gerginlik ve restleşmeden sonra yapılan Ankara Savaşı Yıldırım'ın yenilgisi ve esir düşmesiyle neticelenmiştir. Bundan sonra şehzadeler arasında taht mücadelesi başlamıştır. "Fetret Devri" olarak adlandırılan müdadeden I. Mehmet galip gelmiştir.. I. Mehmet ve ardından tahta oturan II. Murat dönemi Osmanlı devletinde bir toparlanma dönemi oldu.

Osmanlı Devleti'nde maliyeden sorumlu kişi defterdardı. Osmanlı idari teşkilatı içerisinde defterdar da özerkti. Eyaletlerde beylerbeyine bağlı değillerdi. Divan-ı Hümayun toplantılarına katılır ve yılda bir kere padişahın huzurunda devletin gelir ve giderleri konusunda rapor sunardı. İlmiye sınıfından olan defterdar, ilmiye sınıfının imtiyaz ve güvencesine sahip değildi. Yani siyaseten öldürülebiliyorlardı.¹²

Fatih döneminde çıkarılan *Kanunname*'de mali sistemin başında bulunan defterdarın görev tanımlamasıyla ilgili bilgi bulunmaktadır. Buna göre Defterdarın görev ve yetkilerini bu başlıklar altında toplayabiliriz:

- 1) Hazine hakkında yıllık rapor hazırlamak
- 2) Tayinlerle ilgili arzda bulunmak
- 3) Hasları idare etmek
- 4) Hazineyi açıp kapamak¹³

II. Bayezid dönemine kadar defterdarın sayısı tek iken bundan sonra defterdarların sayısı, Rumeli ve Anadolu defterdarı olmak üzere ikiye çıkarılmıştır. II. Bayezid döneminin sonlarına doğru Osmanlı maliyesinde 12 kalem mevcutken, Kanuni döneminde ülke topraklarının genişlemesine paralel olarak bu sayı 18'e çıkmıştır.¹⁴Yine Kanuni döneminde merkez maliyenin başındaki defterdarın yetkilerinin bir kısmı eyaletlerdeki defterdarlara verilmiştir..

16. Yüzyılın ilk yarısında önceki defterdarlıklara ilaveten Arap ve Acem Defterdarlığı, aynı yüz yılın sonlarında Tuna Yalılar Defterdarlığı kurulmuştur. Bir süre sonra 17. Yüzyılda Tuna Yalılar Defterdarlığı kaldırılmıştır. Yeni düzenlemeyle Rumeli Defterdarlığı Şıkk-ı Evvel, Anadolu Defterdarlığına Şıkk-ı Sanî, Arap Acem Defterdarlığına Şıkk-ı Salıs olmak üzere üç defterdarlık oluşturulmuştur.¹⁵

¹²Serkan Açar, *Geçmişten Günümüze Mali İdare*, s.382.

¹³Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Alem için Kardeş Katli Meselesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 33 (1980-1)s.1-45

¹⁴ Günalan, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi, s.24.

¹⁵Serkan Açar, *Geçmişten Günümüze Mali İdare*,s.383.

Osmanlı Devleti'nin mali teşkilatına “*Bab-ı Defteri*” adı verilirdi. Bab-ı Defteri'ye dahilolan kalemleri bugün olduğu gibi, gelir ve gider kalemleri olarak ayırt etmek oldukça zordur. Genel bir bütçe olmadığından gelir-gider dengesi ortaya konulamamıştır. Tanzimat'a gelinceye kadar maliye teşkilatı kalemleri arasında bazı değişiklikler yapılmıştır. İhtiyaca göre göreyenileri kurulurken, gerekli görülmeyen kaldırılmıştır.¹⁶

Yine bir eyaletin büyüklüğü ve sancak sayısına göre “Hazine Defterdarı”, “Mal Defterdarı” ve “Tımar Defterdarı” bulunmaktaydı. Bunlar görevleri ise hazine ve mal defterdarları devlete ait malların tahsil, takip ve hesaplarının düzenlenmesini yapmaktı. Üçüncü sıradaki Tımar Defterdarı ise tımar olan yerlerde tımarların kayıtlarını tutarlardı.¹⁷

Osmanlı maliyesi merkez, tımar ve vakıf maliyesi olmak üzere üç başlık altında incelenebilir. Bir örnek vermek gerekirse; XVI. Yüzyıl başlarında merkezî hazine gelirleri, %51 kamu, % 37 tımar, %12 vakıf gelirleri olmak üzere bir orana sahipti.¹⁸ Osmanlı merkez maliyesi, gelir ve gider hesaplarının tutulduğu bu teşkilatın başında sadrazam karşı sorumlu olan başdefterdar bulunuyordu. Başdefterdar mali yargının ve hazine işlemlerinin en üst makamıydı. Yönetiminde hazine gelir gider hesaplarının tutulduğu koordinasyonu sağlayan büroları bulunuyordu. Merkezdeki maliye dairelerinde çalışanlar maaş almayıp geçimlerini kayıt ve tescillerden tahsil ettiği vergilerden karşılıyordu. Osmanlı Devletinde eğitim ve sağlık hizmetleri iler dini ve kültürel faaliyetler için bütçeden doğrudan kaynak ayrılmıyordu. Bahse konu hizmetlerin finansmanı için bağımsız iktisadi birimler olan vakıflar aracılığıyla gerçekleşiyordu. Bu vakıf maliyesi ekonomiye yük olmadan devletin temel unsurlarını oluşturan eğitimi, sağlık, dini ve kültürel değerlerine ciddi oranda katkı sağlamıştır.

1.5. OSMANLI VERGİ SİSTEMİ

Osmanlı Devletinde fethedilen yerlerin büyük kısmı, müslim veya gayrimüslüm ayırımı yapılmadan hepsi devlet arazisi olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde İslam devletlerinde de alınan şeri vergiler kapsamında zekât, öşür, gayrimüslimlerden alınan haraç ve cizye gibi vergiler tahsil edilmiştir. Devletin gelirlerinin büyük kısmı cizye ve

¹⁶Ağar, *Geçmişten Günümüze Mali İdare*, TBB Dergisi, S. 73, 2007,s.383.

¹⁷Ağar, *Geçmişten Günümüze Mali İdare*, s.386.

¹⁸Halil İnalıcık , *Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s.125.

mukataalardan¹⁹ sağlanan gelirlerdi.²⁰ Her mukataadan, ne kadar gelir temin edileceği maliye defterlerine kaydedilirdi. Mukataaların başlıca gelirleri darphane, koyun pazarı, esir pazarı ve ipek ticaretidir.

Osmanlı Devleti'nde vergi düzeni temel anlamda Tımar Sistemi²¹ çerçevesinde düzenlenmiştir. Vergiler esas olarak temelde üçe ayrılmaktadır.

1) Ürün üzerinden (Harac-ı mukasseme-oranlı)

2) Toprak üzerinden (harac-ı muvazzaf-maktu)

3) Kişi üzerinden²²

Ürün üzerinden alınan vergilerin başında Aşar Vergisi yer almaktaydı. Aşar vergileri (öşürler) alındığı ürüne göre isimlendirilirdi. Toprak ve kişi üzerinde alınan vergiler raiyyat rüsumu adıyla anılırdı.

Toprak üzerinden alınan vergiler olarak; çift resmi, çift bozan resmi, zemin/dönüm resmi ve asiya resmi sayılabilir.

Kişi üzerinden alınan vergiler gayrimüslimlerden alınan İspençe resmi, toprağı olmayan evlilerin ödediği Bennak, bekârların ödediği Mücerred Resmi, Arus Resmi, Tayyarat ve Bad-ı heva ile para cezası mahiyetinde olan Cürüm Resmi gibi vergilerdi.²³

1.6. OSMANLI MALİ YAPISINDA TOPRAK YÖNETİMİ

Osmanlı maliye teşkilatının ve ekonomisinin temel dayanaklarından birisi Tımar sistemi idi²⁴. Bu sistemde devlet ziraattan alacağı vergiyi almıyor, bunu büyük bir kısmı asker

¹⁹Arapça bir kelime olan mukataa, kesişmek, birinden kesilmek anlamındadır. Osmanlı mali teşkilatında ise devlete ait bir arazi veya varidatın bir bedel karşılığında kiraya verilmesi veya geçici olarak devredilmesidir. Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü OTDTS), II. Cilt (MEB Yayınları, İst. 1993, s. 578.

²⁰ Halil İncelik , *Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Tarihi* , s. 326.

²¹ Genel anlamda Tımar; Osmanlı İmparatorluğu'nda kamu arazisi (*mirî*) dahilinde, yönetimi sipahilerle zaimlere kılıç hakkı olarak verilen verimli topraklara verilen addır. Tımar sistemi merkezden denetlenen büyük bir sipahi gücü besleyerek padişahın ordusuna asker sağlamak için tasarlanmıştır. Geniş bilgi için bkz. Pakalın, OTDTS, C. III, İst. 1983, s.

²² Yakup Akkuş, Osmanlı ve Avrupa'nın İktisat Politikaları Üzerine Karşılaştırmalı bir Analiz(XIV. ve XV. Asırlar) İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 52. Seri, 2009, s.111

²³Akkuş, Osmanlı ve Avrupa'nın İktisat Politikaları Üzerine Karşılaştırmalı bir Analiz Akkuş, s.112.

²⁴Bir başka açıdan tımar, "geçimlerini sağlamak veya hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara muayyen edilen bölgelerden kendi nam ve hesaplarına tahsil salahiyeti ile birlikte tahsis edilmiş olan vergi kaynaklarına ve bilhassa defter yazılarındaki senelik geliri 20.000 akçe kadar olan askerî

olan tımar sahiplerine bırakıyordu. Tımar sistemi ikta sisteminin devamıdır.²⁵ Sistemin denetlenmesi görevi kadınlara verilmişti.²⁶

Toprak yönetiminden bahsederken Tapu tahrirlerine değinmek gerekir. Osmanlı'da tahrir ile bir köyün geliri, nüfusu, otlakları, ormanları kısaca mali yapı tespit edilirdi. Bundan sonra "has"lı eyaletler oluşturulurdu. Eyalet sancaklardan meydana gelirdi. Sancaklar da tımar, vakıf ve ocaklık olarak belirlenir ve hak sahiplerine verilirdi.

Topraklar yıllık gelirlerine göre üç kısma ayrılırdı. Senelik geliri 20.000 akçeye kadar olan topraklar tımar, 20.000-100.000 arası akçe geliri olanlar zeamet, 100.000 akçeden fazla gelir getiren bölgeler ise has olarak adlandırılırdı. Haslar genellikle beylerbeyi ve sancakbeyleri gibi üst düzey kişilere verilirdi.

Tımarlar genellikle, sipahi denen eyalet askerlerine tahsis edilirdi. Tımarlar da üç bölüme ayrılırdı.

1. Eşkinici tımarı
2. Mustahfiz tımarı
3. Hizmet tımarı²⁷

Tımar olarak ayrılan topraklar devlet mülkü olduğundan, sahip olan şahıs miras olarak bırakamaz, başkasına satılamaz, vakfedilemez veya bağışlanamazdı. Bu durum hem sipahi hem de köylü için geçerliydi. Sipahinin sefere katılmadığı durumlarda devlete o senenin hasılatını tedarik ederdi. Toprağını işlemeyip başka bir işle uğraşan köylü de sipahiye çiftbozan resmi adı altında senelik mahsulün karşılığını ödemek zorundaydı. Sahip olduğu toprağı üç yıl üst üste işlemeyen köylünün toprağı elinden alınarak bir başkasına verilirdi. Köylü toprağını sipahinin onayıyla bir başkasına devredebilirdi.

Tımar sistemi Osmanlı Devleti'nin zirai, iktisadi ve askeri yönden gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Yapılan askeri fetihlerin önemli bir etkisi de, Bizans ve Balkanlardaki feodalitenin ortadan kalkmasını sağlamasıdır.²⁸

Osmanlı Devleti'nde vakıflar²⁹ önemli bir yer tutmaktadır. Maliye teşkilatında vakıf sistemi ülkenin eğitim, sağlık ve sosyal yardım, diyanet ve bayındırlık yatırımlarını yürüten önemli bir kurumdur.

dirliklere verilen isimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Ömer Lütfi Barkan "Tımar", İA, C.12. MEB Yay., Ankara,1979,s.286-332

²⁵Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları,2012,s.292.

²⁶Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, s.293.

²⁷Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergah Yay., İst. 1985, s. 50.

²⁸Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, s.297.

²⁹vakıf kelimesi, arapçada durdurmak, alıkoymak, durma ve durdurma anlamlarına gelmektedir. kelimenin çoğulu ise evkâftır.uygulamada ise vakıf, kişinin taşınabilir veya taşınamaz bir malını hiçbir tesir altında

Osmanlı vakıf sistemi esasta özerk yapıya sahip gözükmemesine rağmen devletin denetimindedir.

Yine Vakıf sisteminde vakfedilen mallar taşınır ya da taşınmaz olarak iki kısma ayrılır. Taşınmaz mal vakıflarında özel mülkiyet altında iken vakfedilen topraklar, devletin mülkiyeti elinde olarak vakfettiği topraklar olmak üzere ikiye ayrılır.³⁰

Vakıf olup olmadığı tartışmalı olan taşınabilir mal yani para vakıfları sayesinde yükseliş döneminde önemli sermaye birikimi elde edilmiştir.

1.2. DURAKLAMA VE GERİLEME DÖNEMİNDE OSMANLI MALİYESİ

1.2.1. Osmanlı Maliyesinin Bozulmasının Nedenleri

XVII. yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı Devleti'nin askeri olarak gerilediği gözükmektedir. Yapılan savaşlarda alınan yenilgiler ve toprak kayıpları devleti ekonomik olarak da etkilemiştir. Bunun sonucunda da mali bunalımlar yaşanmaya başlamıştır. Mali bunalımın nedenleri esas olarak şunlardır:

Özellikle Avrupa'da hızlı bir şekilde askeri ve teknolojik gelişmeler yaşanmaya başlamış, bu da her zaman güçlü ve düzenli bir ordunun bulundurulmasını zorunlu kılmıştır. Yine çok geniş sahillere sahip olan devletin güçlü bir donanma vücuda getirmesini kaçınılmaz olmuştur. Düzenli ordu, devamlı silahaltında bulundurulması gereken asker sayısını artırmıştır. Askerlerin iâşe ve maaş giderleri maliyeye ciddi bir yük getirmiştir.

II. Viyana Kuşatmasının başarısızlıkla neticelenmesinden sonra takip eden savaşlarda alınan yenilgiler, yeni yerlerin devlete katılamaması, aksine toprakların elden çıkması sonucunda vergi kaybı olarak devlet hazinesini olumsuz yönden etkilemiştir.

Yine cizye ve avarız gibi vergilerin sabit değerde alınması, arttırılmaması sonucunda devlet ciddi olarak etkilenmiştir.³¹

kalmadan sadece kendi istek ve arzusu ile yapılmasını istediği hayri, dini, sıhhi, sosyal, kültürel, ekonomik ve benzeri hizmetlerin yerine getirilmesi için ebedi olarak özel mülkiyetinden çıkarıp öngördüğü hizmete tahsis etmesidir. Bahaeddin YEDİYILDIZ, "Vakıf", İA. C.13 , s. 162.

³⁰Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, s.308.

³¹Aslan Eren, "Osmanlı Ekonomisinde Kurumsal Gelişmeler" *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 3, s. 240

1.2.2. Mali Soruna Çözüm Bulma Çabaları

Mali olarak sıkıntılar yaşanmaya başlayınca devlet, avarız-ı divaniye, tekâlif-i örfiye gibi olağanüstü durumlarda topladığı vergileri sıklıkla almaya başlamıştır. Maliyede yaşanan sıkıntıları aşmak için büyük çabalar harcanmıştır. Sıkıntıları gidermek için eski vergilerin toplanmasının yanında yeni vergiler de konulmuştur. Gelirleri artırmak için sık sık idari düzenlemelere gidilmiştir. Vergi toplamada eski usul yerine yeni usuller getirilmeye çalışılmış, tımar gibi dolaylı vergi gelirlerinin yerine vergilerin doğrudan hazineye aktarılması amacıyla vergi toplama sisteminde değişikliklere gidilmiştir. Vergi tahsil işi kapıkulu birliklerine, saray çalışanlarına ve merkezi üst düzey yöneticilere verilmiştir. Bu da taşrada yeni bir idari sınıfın oluşmasına neden olmuştur.

Osmanlı toprak yönetiminde önemli bir yer tutan tımar sistemi artık önemini kaybetmeye başlamıştır. Bunun pek çok nedenleri vardır. Geçmişe göre ilişkilerde nakid yaygın şekilde kullanılmaya başlamıştır. Tımar sisteminde belli sayıda asker besleme şartı, askerliğin bir meslek haline gelmesi neticesinde tımar askerlerine ihtiyacı ortadan kaldırmıştır. Avrupa'da doğan sanayi devrimi sonrasında dünya ekonomisinde meydana gelen yapısal değişiklikler de tımar sistemini olumsuz yönden etkilemiştir.

Artık önemini kaybeden tımar sistemi yerine yeni bir sistem bulunmuştur. Tımar sisteminden iltizam³² usulüne geçilmiştir. Vezirler, beylerbeyileri, sancak beylerinin elinde bulunan haslar ile zeamet veya timarlar zamanla miri mukataa haline getirilmiştir.³³ Mukataalar da iltizam usulü ile üst düzey yetkililere veya bulunduğu yerde nüfuz kazanmış kişilere 3 yıllığına verilmiştir.

Osmanlı Devleti iltizamı alan mültezimlere bazı haklar tanımıştır. Mültezim vergisini toplama işini aldığı bölgeleri, kendisine karşı sorumlu olan alt mültezimlere satabiliyordu.³⁴ Mültezimlerin amacı vergi toplama işinden kar elde etmektir. Bu sistem giderek yaygınlaşmış mültezimlik haklarını sarraf diye adlandırılan tefeciler, yüksek rütbeli devlet

³²İltizam:Devlete ait malların bazılarının toplanması için kefil gösterilmek ve bedeli belli taksitlerde ödenmek üzere alınması yerinde kullanılan bir tabirdir. Bu işi yapan kimselerde mültezim denmektedir. Pakalın. OTDTS, C. II, s. 57.

³³ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, s.303.

³⁴Eren, "Osmanlı Ekonomisinde Kurumsal Gelişmeler, s.240.

memurları, ulema ve büyük tüccarlar ele geçirmişlerdir. Bundan mukataanın ait olduğu bölgede bulunan ve taşeron olarak kullanılan ayanlar yararlanmışlardır.³⁵

İltizam usulü de mali sorunun çözümünde etkili olmamıştır. Mukataalar ihale yöntemiyle mültezimlere devredildiği ve ihaleye az sayıda sermayedar katıldığından dolayı devlet iltizamdan beklediği gelir konusunda hedefine ulaşamamıştır.

Mültezimler, 3 yıllığına aldıkları iltizamı iyi değerlendirmek için reaya üzerinde ciddi bir baskı kurmuşlar, bölgelerdeki nüfuzlu kişilerle işbirliği yapmaları halk üzerinde baskının artmasına sebep olmuştur. Bu baskılar neticesinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yer yer isyanlar çıkmış, bir kısım köylüler de baskılara dayanamayıp şehirlere göç etmiş, bir kısmı da borçlanmaya gitmiş, borçları ödeyemeyince de ellerindeki arazileri mültezimlere devretmek zorunda kalmışlardır. Böylece araziler mültezimlerin elinde toplanmaya başlamış “*çiftlik*” adı verilen binlerce dönümden oluşan arazilere sahip olmuşlardır.

Görüldüğü gibi iltizam usulü de başarısızlıkla neticelenmiştir. Bunun tarımsal üretimi artırıcı hiçbir faydası olmamıştır. Mültezimler sadece vergi toplama işiyle uğraştıklarından dolayı üretimi artırıcı tedbirler almamışlardır.

İltizam sisteminin sakıncalarına değinmek gerekirse öncelikle mültezimin vergi kaynağını ne kadar müddetle kontrolü altında tutabileceğini bilmemesi, mukataanın aşırı ölçüde sömürülmesine yol açmaktaydı. Süre üç yıllık süreyle verilen yerlerde mültezimler, kısa sürede verdikleri parayı çıkarmaya çalışmışlardır. Devlet mültezimden peşin para alarak aradan çıkıyor, mültezimi vergi toplama konusunda serbest bırakıyordu.³⁶Bundan olumsuz yönden etkilenen sadece halktı.

Tımarların mukataaya dönüştürülerek iltizama verilmesi, tarımsal alanların işletilmesini olumsuz yönde engellemiş ve vergi kaybına yol açmıştır. İltizam sisteminin meydana getirdiği zararlar malikâne sistemiyle giderilmeye çalışılmıştır. Bu sistemle malikaneye sahip olan kimsenin vergi kaynağını kontrol etme süresi yaşama şartına bağlanmıştı. Sürenin bu şekilde düzeltilmesiyle, malikâne ve devletin birbirlerine karşı sorumluluklarını muaccele ve mal olarak iki madde olarak halinde belirlenmişti. Muaccele girişimcinin bir defaya mahsus olarak yüksek bir miktar ödemesiydi.³⁷ Mal ise mültezim senede bir defa yaptığı ödemedi. Bu düzenlemeyle devlet acil ve düzenli para ihtiyacını karşılamış oluyordu.³⁸

³⁵Eren, “Osmanlı Ekonomisinde Kurumsal Gelişmeler, s.240 .

³⁶ Murat Çizakça, Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Borçlanmanın Evrimi(XV. Yüzyıldan, XIX. Yüzyıla), Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 3, s.224

³⁷Murat Çizakça, Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Borçlanmanın Evrimi , s. 224.

³⁸ Çizakça, Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Borçlanmanın Evrimi , s. 224.

Devlete peşin olarak ödenen muaccele miktarı açık artırma yoluyla belirlenirken, mal üzerinden alınacak vergi miktarı devlet tarafından belirlenmekteydi. Malikane sahibi ölünce hakları mirasçılara geçmiyor, devlet bu malikaneyi açık artırma ile başkasına verebiliyordu. Ancak malikane sahibi hayatta iken malikanesini başka birisine satabiliyor, bundan devlet belirli oranda bir vergi alıyordu. XVIII. Yüzyılda Malikane sitemi mali yapıda etkili olmuştur. Gelirlerdeki büyük artış, bu sisteme rağbeti artırmış ve bir yatırım aracı haline dönüştürmüştür. Bunda “mülkiyet” ya da “mülkleştirme” hareketlerinin rolü büyük olmuştur.

Malikâne siteminden sonra esham³⁹ sistemi de uygulanmıştır. Bu sistemde yıllık karın hisseler yoluyla malikâne gibi satılmasıdır. Devlet esham sistemiyle acil nakit ihtiyaçlarını karşılanmıştır. Yine eshamı malikânedan ayıran fark mukataanın işletilmesi yöntemindeydi. Eshamda mukataa devlet tarafından işletiliyordu.

Ancak esham sisteminde de sakıncalar ortaya çıkmıştır. Hissenin üçüncü kişilere satılabilmesi ve babanın oğluna satış yaptığında süre ile ilgili sınırlama ortadan kalkması sıkıntı yaratmıştır.⁴⁰ XVIII. yüzyıl içerisinde malikâne usulü yerini esham usulüne bırakmıştır.

1.2.2.1.Sikkelerde Ayarlama

XVI. Yüzyılın başlarından kesilen sikkelerdeki gümüş içerikteki değişme sınırlıydı. 1500 yılında Osmanlı darphanelerinde, 100 dirhem gümüşten 420 akçe kesilirken, yüzyılın son çeyreğinde ise 450 akçe kesilmeye başlanmıştır.⁴¹Bundan sonra giderek artan mali sıkıntılara çözüm bulmak için 100 dirhem gümüşten 450 yerine 800 akçe kesilmeye başlanmıştır. Zaman içerisinde mali güçlükler, siyasal ve toplumsal güçlükler artınca sikkelerdeki karışımın bozulmasından sonra maaşları yeni sikkelerle ödenen yeniçeriler ayaklandı.

Osmanlı Devleti’nde 1600’ lü yıllarda maliyedeki düzensizlik akçede önemli sorunlar yaşanmasına sebep olmuş, devletin para birimi üzerindeki denetimin kaybolması ve para düzeninin bozulmasıyla piyasalarında yabancı sikkeler kullanılmaya başlamıştır.⁴²

³⁹Esham III. Mustafa zamanında çıkarılan borçlanma koponları karşılığında kullanılan bir tabirdir. Bu eshamlar senelik beşer kese faizli idi. Pakalın, OTDTS, C. I, s. 552.

⁴⁰Çizakça, Osmanlı İmparatorluğu’nda İç Borçlanmanın Evrimi , s. 224.

⁴¹Ramazan Gökbunar, Ali Rıza Gökbunar, Alparslan Uğur, “17. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Batı Avrupa Devletleri’nde Mali Yapı Üzerine Savaşların Etkileri” Maliye Dergisi, Sayı 159, Temmuz- Aralık, 2010, s.80

⁴²Gökbunar, Ali Rıza Gökbunar, Uğur, “17. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Batı Avrupa Devletleri, s.80..

Mali sıkıntıyı gidermek için başka yollar da denenmiştir. XVII. yüzyıl içerisinde vergi toplamada yöntem olarak müsadere⁴³ usulü kullanıldı ve bazı devlet adamlarının servetlerine el konuldu. IV. Mehmet döneminde maliyeyi düzeltmek için tımar gelirlerinin % 50'sine el konulmuş, tımarlı sipahi ve cebelülerin sayıları azaltılmıştır. Bunun sonucunda Kanuni döneminde sayıları 200 bin civarında iken bulan, 1768'de 20 bine düşürülmüştür. 3.⁴⁴

1.3. Yakınçağ Başlarından Tanzimat'a Kadar Osmanlı Maliyesi

1789 yılı Fransız İhtilali getirmiş olduğu fikirlerle idari ve sosyal alanda köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Aynı yıl içerisinde I. Abdülhamid ölmüş, yerine yeğeni III. Selim geçmiştir. Osmanlı Devleti'ni çöküntüden kurtarmak için daha velihtlığı döneminde büyük projeler geliştiren Selim, devam eden Osmanlı-Rus ve Osmanlı Avusturya savaşlarının sona ermesiyle düşüncelerini uygulamaya başlamıştır. III. Selim dönemi "Nizam-ı Cedit" olarak da ifade edilir. "Nizam-ı Cedit" terimi ilk olarak Fazıl Mustafa Paşa tarafından kullanılmıştır. Sultan III. Selim ile özdeşleşen bu kavramın dar ve geniş olarak iki şekilde tarif edilmiştir.

1. *Dar anlamda Nizam-ı Cedit : Avrupa usulünde yetiştirilmek istenilen modern askeri anlatır.*
2. *Geniş anlamda Nizâm-ı Cedit: Yapılmak istenen her türlü yeniliklere engel olan Yeniçerileri kaldırmak, çoğu zaman yeniçerilerle hareket ederek yapılmak istenilen yeniliklere karşı çıkan ulemanın nüfuzunu kırmak, Osmanlı devletini her alanda ileri olan Avrupa'nın ilim, sanat, ziraat, ticaret ve medeniyette yaptığı ilerlemelerden istifade ederek güçlendirme çabalarının tümüdür.*⁴⁵

Nizam-ı Cedit adıyla kurulması planlanan ordu, Yeniçerilerin tepkisi düşünülerek müstakil şekilde düşünülmemiş Yeniçeri ocağının bostancı ocağına bağlı olarak kurulması kararlaştırıldı. Asker kadrosu 12.000 bin kişilik olarak belirlenmiştir. Bunun yanında Yeniçeri Ocağı'nın ve donanmanın da aksayan yönleri düzenlenmeye çalışılmıştır.

Maliyenin bozulmasından itibaren yapılan iyileştirme çabaları bir netice vermemiştir. Yakınçağın başlarında devam eden Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşlar durumu daha da kötüleştirmiştir. III. Selim devleti çöküntüden kurtarmak için büyük projeler tasarlamıştı.

⁴³Müsadere; vezirler, devlet erkani, memleket zenginleri ve tanınmış adamların ecelleriyle ölümleri, idam edilmeleri veya sağlıklarında mallarının hükümet adına el konulmasıdır. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II, s. 624-625.

⁴⁴Gökbunar, Ali Rıza Gökbunar, Uğur, "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Batı Avrupa Devletleri, s.81.

⁴⁵Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi V.Cilt, TTK 1999, s.61.

Ancak bunları hayata geçirmek için büyük paralara ihtiyaç duyulmaktaydı. Öncelikle yeni kurulacak ordu için gerekli para kaynağı “İrad-ı Cedit” adıyla oluşturulan bir hazineden tedarik edildi. Hazinenin geliri 200.000 kese değerinde olması kararlaştırılmıştı. Bu hazinenin gelir kaynakları, faizi on kese olan mukataalardan dağılmış olanlardan, tütünden, rakıdan, şaraptan, kahveden, Mora üzümünden, yünden, baş hayvanlarından her sene yenilenen ferman ve beratlarından oluşturulacak bir miktar özel vergilerden oluşmaktaydı.⁴⁶ Yine bu gelirlerin hesaplarını görmek için “İrad-ı Cedit Defterdarlığı” adıyla bir defterdarlık kurulmuştu. 1795’de yılında Zahire Nezareti’nin kuruldu ve Şıkk-ı Salis Defterdarlığı Zahire Nazırlığı ile birleştirildi. Ancak 1805 yılında Tersane Hazinesi’nin kurulmasından sonra Tersane Nazırı Şıkk-ı Salis olarak kabul edildi, Zahire Nazırı ise Şıkk-ı Râbi derecesine indirildi.⁴⁷

Ticaret alanında da bazı tedbirler alınmıştır. Osmanlı reayasının bir kısmı yabancılara tanınan haklardan istifade ile vergiden muaf olmak adına yabancı devletlerin hizmetine konsolos ya da tercüman olarak kaydolunuyorlardı.⁴⁸ Bazı vatandaşlar ise kapitülasyonlardan yararlanmak için yabancı devletin vatandaşı oluyorlardı. Belirtilen konularla ilgili gerekli tedbirler alınmasına rağmen iktisat anlamında istenilen seviyeye çıkılamamıştır.

III. Selim’in Kabakçı isyanı sonucunda tahtan indirilmesi üzerine yerine IV. Mustafa tahta geçirilmiştir. Selim’in taraftarlarının Alemdar Mustafa Paşa’nın yanına kaçmaları üzerine onların tavsiyesi ve Alemdar’ın da III. Selime duyduğu saygıdan dolayı onu tekrar tahta geçirmek için İstanbul’a gelmesi III. Selim’in öldürülmesiyle neticelenmiştir. Alemdar Mustafa Paşa da II. Mahmud’u tahta geçirmiştir. Mahmut döneminde ise III. Selim döneminde yapılması düşünülen köklü değişikliklere devam edilmiştir. II. Mahmud geçmişte yapılan yeniliklerin baş düşmanı olan Yeniçeri Ocağını 1826 kaldırmayı başarmıştır. Yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla yeni bir ordu kurulmuştur. Yeni kurulan ordunun asker ve para ihtiyacını karşılamak amacıyla nüfus ve mülk sayımları yapılmıştır. Nüfus sayımında mevcut ve ileriye dönük olarak ülkenin asker sayısının belirlenmesi için sadece erkek nüfus belirlenmiştir.

Askeri giderlerin idaresi için Masarifat Nezareti, mukataaların gelirlerinin idaresi için Mukataat Nezareti olmak üzere iki nezaret kurulmuştur. Masarifat Nezareti 1834’da kaldırıldı. Daha önce kurulan Şıkk-ı Evvel Defterdarlığı, Hazine-i Amire ve Mansure Defterdarlığı olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Bütün mali işleri düzenlemek için 28 Şubat 1838’de Umur-ı Maliye Nezareti(Maliye Bakanlığı) kurulmuştur.⁴⁹ II. Mahmut döneminde

⁴⁶Karal, Osmanlı Tarihi V, s. 70.

⁴⁷ Serkan Ağar, *Geçmişten Günümüze Mali İdare*, s.383.

⁴⁸Karal, Osmanlı Tarihi V, Karal, s.72.

⁴⁹Serkan Ağar, *Geçmişten Günümüze Mali İdare*, s. 385.

mukataalar satışa ıkarılmayarak hazinenin kontrolünde tutuluyordu. 1811'den itibaren bölgenin vali ve sancak beyine iltizam olarak verilmeye başlandı. Burada esas amaç ayan ve eşrafın iltizam usulü içerisinde otoritelerini ve etkinliklerini en aza indirerek merkezi otoritenin gücünü benimsetmektir.

III. Selim döneminde başlayan vatandaşların vergiden muaf olmak için konsolosluk ya da elçiliklere girmesi II. Mahmut döneminde de devam etmiştir. Bu durum özellikle dış ticaret alanında Osmanlı Devleti'ni olumsuz yönde etkilemiştir.

Kısacası; Yakınçağ başlarından Tanzimat'a kadar köklü değişimler olmasına rağmen devlet kurumlarının işlevselliği ve kullanılabilirliği açısından istenilen seviyeye ulaşılamamıştır.

BÖLÜM 1

TANZİMAT DÖNEMİ OSMANLI MALİYESİ

2.1. SULTAN ABDÜLMECİD'İN TAHTA GEÇİŞİ

Osmanlı Devleti'nin gittikçe zayıfladığını gören II. Mahmud, devleti güçlendirmek amacıyla pek çok düzenlemeler yapmıştır. Ancak döneminde yaşanan bazı olaylar projelerini engellemiştir. Bunlardan en önemlisi devleti uzun süre uğraştıran ve Yunanistan'a bağımsızlık verilmesiyle neticelenen Mora isyanıydı. Bu sorun henüz bitmişti ki Cezayir'in Fransa tarafından işgali, II. Mahmud'a ikinci bir şok yaşamasına sebep olmuştu. Hemen akabinde de Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın isyanı patlak verdi. Mısır ordularının Anadolu'ya girmeleri ve Konya'da sadrazam komutasındaki orduyu yenmeleri ve İstanbul'a doğru hareket etmeleri padişahı çok korkutmuştu. Padişah kadarbaşta Rusya olmak üzere İngiltere'yi de endişelendirmişti. Tepkiler üzerine Mısır ordusu ilerlemesini durdurmuş ve devlet ile Kütahya antlaşmasını yapmak zorunda kalmıştır. Ancak bu antlaşma ne Padişah II. Mahmud'u ne de vali Mehmet Ali Paşayı memnun etmişti. II. Mahmud, valiyi Mısır'dan uzaklaştırmayı isterken buranın valiliğine ilaveten Girit ve Şam valiliklerini, oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde valiliğine ilaveten Adana valiliğini vermişti.⁵⁰ Mehmet Ali Paşa da Anadolu'da ele geçirdiği yerlerden geri çektilirdiği için bu anlaşmadan memnun olmamıştı. İki taraf da fırsat bekliyorlardı.

İbrahim Paşa'nın Suriye'de uyguladığı yönetim halk tarafından tepkiyle karşılanmış ve yer yer isyanlar çıkmıştı. Bunu fırsat bilen padişah Mehmet Ali Paşa'yı yenip Mısır'dan atmak istemişse de tekrar başlayan mücadele Osmanlı kuvvetlerinin Nizip'te yenilmesiyle neticelenmiştir. Yaşanan olaylar yüzünden sağlığını iyice kaybetmiş olan Sultan Mahmud 1 Temmuz 1839 'da vefat etmiştir.⁵¹

II. Mahmud'un yerine 17 yaşındaki oğlu veliaht Abdülmecid geçmiştir. Genç Padişahı bekleyen en önemli sorun şüphesiz devam eden Mısır meselesiydi. Bir de İstanbul'da

⁵⁰ Rifat Uçarol, Siyasi Tarih (1789-1999), İst. 2000, s. 173.

⁵¹ II. Mahmud'un 1 Temmuzdan önce vefat ettiği, yapılan ıslahatlara muhalif kimselerin bir isyan çıkarmasından korkulduğu için ölümünün gizlendiğine dair iddialar vardır. 28, 30 Haziran 1839 olmak üzere iki tarih ileri sürülmektedir. Askeri tedbirlerin alınmasından sonra 1 Temmuzda vefat ettiği ilan edildiği rivayet edilmektedir. Yüksel Çelik, Şeyhül-Vüzera Koca Hüseyin Paşa, TTKYay. Ank. 2013., s. 354.

hiç hoş olmayan olaylar yaşanmaktaydı. II. Mahmud'un cenaze merasimi sırasında Sadrazam Rauf Paşa ve beraberindekiler yağın yağmurdan korunmak için Köprülü Kütüphanesine sığınmışlardı. Bu sırada Hüsrev Paşa Rauf Paşa'nın yanına giderek "*ver mührü hümayunu*" diyerek zorla mührü hümayunu almış ve kendisini sadarete tayin ettirmiştir. Merasimden sonra saraya döndüklerinde valide Sultanın genç padişaha "*Aslanım Rauf Paşa'yı niçin azlettin, onu baban hem severdi hem de kendisine emniyet ederdi*" sözleri üzerine Abdülmecid "*Valide beni hiçbir şeye karıştırmadılar kendileri istediklerini yaptılar*" cevabını vermişti⁵². Aslında yaşanan bu olaylar, Osmanlı devletini iyi şeylerin beklemediğinin işaretiydi. Hüsrev Paşa'nın sadarete geçmesi üzerine de yeni sadrazamla arası iyi olmayan Kaptan-ı Derya Ahmet Fevzi Paşa donanmayı alarak Mısır'a götürmüştü⁵³. Osmanlı Devleti asi valisi Mehmet Ali Paşa ile yapılan mücadelede önemli rol oynayacak donanmadan da yoksun kalmıştı.

2.2. MUSTAFA REŞİT PAŞA VE TANZİMATIN İLANI

1.2.1 Mustafa Reşit Paşa

Tanzimat Fermanı'nın banisi olan Mustafa Reşit Paşa 1800⁵⁴ yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Sultan Bayezid evkafı ruznemçecisi Mustafa Efendi'dir.⁵⁵ İlk tahsili babasından, yüksek müderrislerden almıştır. Mustafa Reşit'in yetişmesinde ve memuriyete girmesinde en önemli katkıyı enişesi İspartalı Seyyid Ali Paşa yapmıştır. Ali Paşa, 1814 yılında Serasker olarak Mora'ya tayin edildiğinde Mustafa Reşit'i de beraberinde götürmüş ve mühürdar olarak tayin etmiştir Mustafa Reşit görev yaptığı bu yerlerde isyanların sebep ve sonuçlarını gözlemlemiştir.

Hüdavendigar ve Kocaeli sancaklarında görev yapan Ali Paşa'nın sadarete tayin edilmesiyle Mustafa Reşit Bey de mühürdarlığa getirilmiştir. Ali Paşa bir süre sonra idaredeki yetersizliğinden dolayı azledilip Gelibolu'da ikamete tabi tutulmuş, bu durum Reşit'i de

⁵²Çelik, Şeyhü'l-vüzera Koca Hüsrev Paşa, 354-355.

⁵³ E. Ziya Karal, Osmanlı tarihi V, Ank. 1999, s. 169.

⁵⁴Doğumu 1214 ise de kendisinin dostlarına 1214,1215,1216 tarihlerini zikretmesi nedeniyle bir belirsizlik yaratmıştır. Ancak bunu "insan yaşını az gösterme gibi bir tabii hisse sahiptir" diye izah etmiştir.

⁵⁵ Abdurrahman Şeref, Tarih Muhasebeleri, Matbaa-ı Amire, İst. 1339, s. 75.

olumsuz yönden etkilemiştir. Davut Paşa'daki konağında maddi manevi yönden oldukça sıkıntılı bir dönem geçirmiştir⁵⁶.

Bir süre sonra eniştesi ve hamisi Ali Paşa'nın ölümü Mustafa Reşit'i çok sarsmıştır. Hayatını eniştesinin dostlarından Köse Akif Efendi'nin yardımı değiştirmiştir ve onun himmetleriyle Bab-ı âlîMektubî kaleminde göreve başlamıştır.

1827de İngiltere ve Rusya Petersburgda bir araya gelerek Yunanistan'a muhtariyet veren bir protokol imzalamışlardı. Buna Avusturya'nın da katılmasını istemişlerdese milliyetçiliğe dayalı ayrışmalara prensipte karşı olan Metternich tarafından kabul görmemişti. Teklifi Fransa'ya götürdüklerinde kendisine karşı kurulmuş olan ittifakı parçalamak düşüncesiyle kabul etmişti. Üç devlet aralarındaki antlaşmayı Londra protokolü haline getirmişler ve Osmanlı Devleti'ne kabul etmesi teklifinde bulunmuşlardı. Hatta Osmanlı devletini kabule zorlamak için 1827'de Navarin'de bulunan Osmanlı-Mısır donanmasını imha etmişlerdi. Bundan sonra gelişen olaylar yeni bir Osmanlı-Rus savaşının çıkmasına neden olmuştu.

Mustafa Reşit, savaş sırasında Selim Mehmed Paşa tarafından mühürdarlık görevine tayin edilmiş ve orduyla birlikte Şumnu'ya gitmiştir. II. Mahmud'un Rumeli'deki ordu hakkında her durumun kendisine rapor edilmesi konusundaki iradesi üzerine bu görev Mustafa Reşit'e verilmiştir. II. Mahmud cepheden gelen yazılardaki üslupları çok beğenmiştir.⁵⁷

Tarihe 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı olarak geçen harp Osmanlı devletinin yenilgisiyle neticelenmiş, iki devlet arasında 14 Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşması imzalanmıştır.⁵⁸Edirne Antlaşması'yla, Yunanistan'a bağımsızlık verilmiş bu da milliyetçiliğe dayalı ilk ayrışma olmuştur.

Bunun hemen akabinde Mehmet Ali Paşa İsyanı başlamıştır. İsyân sırasında Mustafa Reşit Bey 1833 tarihinde, Tophane-i Amire Müşiri Damad Halil Rıfat Paşa ile beraber Mısır'a gitmiştir. Burada eski usullerle talim yapan Osmanlı ordusu ile modern usullerle teşkilatlandırılmış Mehmet Ali Paşa'nın ordusunu kıyaslama imkanına sahip olmuştur. Bu da

⁵⁶ Mehmed Selahaddin, Bir Türk Diplomatinin Evrak-ı Siyasiyesi, (Sahip ve Naşiri Kitapçı Arakil), Alem Matbaası, İst. 1306, s. 7-9.

⁵⁷ Abdurrahman Şeref, Tarih Muhasebeleri, s. 75.

⁵⁸ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, TTK. Yay. , Ank. 2003.

Mustafa Reşit Paşa'ya batı medeniyetinin üstünlüğüne, her yönden batıya yönelmenin şart olduğuna inanmaya sevk etmiştir⁵⁹. Mısır'dan döndükten sonra Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Kütahya'ya gelmesi üzerine Kütahya'ya gönderilmiştir.

Mustafa Reşit Paşa'nın bundan sonraki hayatı önemli sorunların halledilmesi için yoğun çalışma içerisinde geçmiştir. 1858 yılında ölümüne kadar altı defa sadrazamlık makamında, beş defa Paris, iki defa da Londra elçilikleri görevlerinde bulunmuştur.⁶⁰

2. 3. TANZİMAT FERMANI

2.3.1. Fermanın İlan Edilmesi

Abdülmecid'in tahta geçmesiyle birlikte devleti çöküntüden kurtarmak amacıyla Tanzimat Fermanı⁶¹ olarak bilinen bir ferman ilan edilmiştir. Ferman Hariciye nazırı bulunan Mustafa reşit Paşa'nın eseridir. Reşit Paşa, elçi olarak Osmanlı Devleti'ni Fransa ve İngiltere'de temsil etmiş ve 1837 tarihinde Hariciye Nazırı Ahmed Hulusi Paşa'nın ölümüyle hariciye nazırlığına tayin edilmiştir⁶². Taht değişikliği sırasında Mustafa Reşit Paşa hariciye nazırlığı uhdesinde olmak üzere Londra elçiliğinde bulunuyordu. Yeni padişahın tahta geçişini tebrik etmek için “*vükeladan olanların bi'n-nefs icra-yı biat etmeleri lüzumuna mebni İstanbul'a*” gelmiştir. Sadrazamın Reşid Paşa'yı etkisiz hale getirme teşebbüsü neticesiz kalmış ve Hariciye Nazırlığı görevinde bırakılmıştır⁶³.

Mustafa Reşit Paşa Paris elçiliği sırasında göndermiş olduğu layihalar padişahı devlet idaresinde değişiklikler yapılması konusunda etkilemiştir. Paşaya göre Osmanlı devleti Avrupa devletleriyle iyi ilişkiler içerisinde bulunmalı ve kendisini onlara kabul ettirmeliydi. Bu da devlette yapılacak ciddi düzenlemelerle (tanzimat) mümkün olabilirdi⁶⁴. Tanzimat Fermanının ilanı, Mustafa Reşit Paşa'nın II. Mahmud'un saltanatının son yıllarında yapmış olduğu reform çalışmalarının bir sonucu olmuştur. 1837'de ilk Hariciye nazırlığı döneminde bir takım köklü yenilik planlarını geliştirmiş ve padişahı da ikna etmiştir. Bu çalışmaların ilk uygulamasını da

⁵⁹Standord J. Shaww-Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C.2, İst. 1983, s. 90.

⁶⁰ Salname-i Nezaret-i hariciye, İst. 1302, s. 270-3.

⁶¹ Tanzimat Fermanının tam metni için bkz. Ek. 6.

⁶² Reşat Kaynar, Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, Ank. 1991, s. 95.

⁶³ Kaynar, Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, Ank. 1991, s. 160-163.

⁶⁴ Necdet Hayta-Uğur Ünal, Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri, Ankara 2010. S. 120.

Bursa ve Çanakkale’de ilk sayımın yapılması oluşturmuştur. Böylece idari ve mali alanda reforma başlanılarak tanzimatı başlatmıştır⁶⁵.

Tanzimatın ilanı Abdülmecid’in saltanatının ilk aylarına tesadüf etmiş olmasına rağmen II. Mahmud döneminde böyle bir hazırlığın olduğu görülmektedir. Lütfi Efendi, “ bir sene evvel tanzimatın ilanı kuvve-i karibeye gelmiş ilen Akif Paşa “ hukuk-ı şahaneniz tahdit olunacak ...”Sultan Mahmud’un zihminin tağlitesyle yübbi’z-zarure tehirolunmuşdu” sözü bunu göstermektedir⁶⁶.

Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanan ferman 3 Kasım 1839’da Gülhane’de okunmuştur ve bundan dolayı daha çok Gülhane Hatt-ı Hümayunu olarak anılmaktadır. Paşa Ferman ilan edilmeden önce yapılacak düzenlemelerin şeriat hükümlerine uygun olup olmadığını Bab-ı Âlîde toplanan özel bir mecliste incelettirmiştir. Uygunluğu tasdik ve hükümet üyeleri, ulema ve diğer ileri gelen devlet adamlarının onayını aldıktan sonra Gülhane’de okumuştur⁶⁷.

Fermanlar özellikleri itibariyle tek metindirler. Bir kanun metni olmağı için madde madde yazılmamıştır. Düzenleme yapılacak hususlar ana hatlarıyla vurgulanmıştır. Müslüman muhafazakar kesimin tepkisini önlemek için “*Cümleye malûm olduğı üzere Devlet-i Âliye’imizin bidayet-i zuhûrundan beru ahkâm-ı celîle-i Kur’âniye ve kavânîn-i şer’iyyeye kemaliyle riayet olunduğundan saltanat-ı seniyemizin kuvvet ve miknetve bil-cümle tebaasının refah ve memuriyeti rütbe-i gayetevâsıl olmuş iken yüz elli sene vardır ki gavail-i müteakibe ve esbâb-ı mütenevviaya mebni ne Şer’î Şerif’e ve ne kavânîn-i münifeye inkiyat ve imtisal olunmamak hasebiyle evvelki kuvvet ve mamuriyet bil-akis zaaf ve fakremubaddel olmuş ve halbuki kavânîn-i şer’iyye tahtında idare olunmayan memâlikin payidârolamıyacağı vazihâttan bulunmuş olup...*” şeklinde bir giriş yapılmıştır. Bu girişten sonra da yapılacak düzenlemelerin gereğinden bahsedilmiştir. Sonra da ana hatlarıyla yapılacak işler vurgulanmıştır.

Tanzimat Fermanı 1876 yılına kadar devam eden bir süreci kapsamaktadır. Zamana yayılmadaki amaç ta oluşabilecek tepkilerin önüne geçmektir. Gerçekten de Mustafa Reşit

⁶⁵Starfod Shaw-Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye , 2. C. İst. 1983, s 91.

⁶⁶Ahmed Lütfi, Tarih-i Lütfi, C. VIII, Naşiri Abdurrahman Şeref, Sabah Matb. Dersaadet, 1328, s. 390.

⁶⁷Enver Koray, Türkiye’de Çağdaşlaşma sürecinde Tanzimat, İst. 1991. S. 15. Bu sürecin 1871 tarihinde Âlî Paşa’nın ölümüyle bittiği konusunda Görüşlerde mevcuttur. Bu görüş, tanzimatın Mustafa Reşit Paşa, Fuat Paşa ve Âlî Paşanın eseri olarak görülmesi ve 1871’den sonra ıslahat alanında pek bir şey yapılmamasına dayanılarak ileri sürülmektedir. Koray, Türkiye’de Çağdaşlaşma sürecinde Tanzimat, s. 8-9.yorumlar da vardır.

Paşa kararlaştırılan reformlar konusunda hızlı bir giriş yapmış, oluşan tepkiler yüzünden Londra elçiliğine atanmak zorunda kalınmıştı.

2.3.2. Tanzimat Fermanında Maliye

Tanzimat Fermanında devletin mali konuda yapmak istedikleri gerekçeleriyle şöyle belirtilmiştir:

“ta ‘yîn-i virgümâddesi dahi çünkü bir devlet muhâfaza-i memâlikiiçünelbetde asker u leşkere ve sâ’irmesârif-i mukteziyyeyemuhtâc olarak bu ise akçe ile idâre olunacağına ve akçe dahi tebe’anıvirgüsüyle hâsıl olacağına binâ’en bunun dahi bir hüsn-i sûretine bakılmak ehemm olup eğerçi mukaddemlerde vâridât zan olunmuş olan yed-i vâhidbeliyyesindenli’llâhi'l-hamdmemâlik-i mahrûsemizahâlîsi bundan evvelce kurtulmuş ise de âlât-ı tahrîbiyyeden olup hiç bir vakitte semere-i nâfi‘ası görülemeyen iltizâmâtusûl-i muzırrası el-yevmcârî olarak bu ise bir memleketin mesâlih-i siyâsiyye ve umûr-ı mâliyyesini bir âdemin yed-i ihtiyârına ve belki pençe-i cebr u kahrına teslîm demek olarak ol dahi eğer zâten bir eyüce âdem değil ise hemânkendü çıkarına bakıp cemî‘ harekât u sekenâtıgadr u zulmdenibâret olmasıyla ba‘de-zînahâlî-i memâlikden her ferdin emlâk ve kudretine göre bir virgü-yimünâsıbtta ‘yîn olunarak kimseden ziyâde şey alınamaması”

Fermanda vurgulandığı üzere asker ve diğer ihtiyaçları için gerekli olan paranın kaynağını halktan alınan vergilerin oluşturduğu vurgulanmıştır. Vergi toplamada iltizam usulünün sakıncaları vurgulanmış, bazı mültezimlerin çıkarları doğrultusunda halka zulüm yaptıkları belirtilerek bundan sonra herkesin gücüne göre bir vergi alınacağı ifade edilmiştir.

Devletin Tanzimatın ilanıyla birlikte vaat ettiği reformları yapmak için ekonomik kaynağa ihtiyacı vardı⁶⁸. Aslında Osmanlı Devleti gerilemeye başladığı andan itibaren yapmak istediği tüm yeniliklerin başarıya ulaşmamasının altında ekonomik güçsüzlük yatmaktaydı.

Fermana kadar da Osmanlı Devleti’nin mali gücü tam olarak tespit edilememiştir. Dolayısıyla da halktan vergi alınırken verginin kaynağını oluşturan halkın ekonomik gücü

⁶⁸ Ali Akyıldız, Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kağıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri, İst. 1996, s. 28.

bilenemediğinden çok haksızlıklar yaşanmış, devlet bunda olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu anlamda Gülhane Hattı Hümayu'nu Osmanlı Devleti'nde ekonomik anlamda bir devrim olarak görülebilir.

Herkesten gücüne göre vergi alınacağı kararlaştırıldığına göre halkın ekonomik gücü nasıl tespit edilecek ve vergi nasıl toplanacaktı?

Devlet iltizam usulünü kaldırmakta kesin kararlıydı. Bunun yerine muhassıllık kurulmasına karar verildi ve bunu da merkezden gönderilen muhassıl adı verilen görevliler yapılıacaktı. Halkın mali durumunu göz önüne alarak adil bir şekilde vergi toplaması göz önüne alındı.

2.4. MUHASSILLIKTEŞKİLATI

2.4.1. Muhassıllıkların kurulması Muhassılların seçilmesi

Tanzimat Fermanında maliyenin düzenlenmesi özellikle vurgulanmıştı. Buna bağlı olarakta idari alanda da düzenlemeler yapılması gerekiyordu ki mali alanda merkeziyetçilik için temel bir araç olarak görülmüştü. Yapılan mali reformalarda merkeziyetçiliğin önemi bürokrasinin halkın mali durumu çokta göz önünde bulundurmadığı için ön plana çıkmıştı. Küreselleşen dünyada gelişen olaylar aynı zamanda içerdeki hareketlenmeler o dönemde Osmanlı Devleti'nin sıcak paraya fazlasıyla ihtiyaç duymasını gerektirmiş. Bu nedenle halktan alınan vergiler ne şekilde nasıl alındığı çokta önemsenmemiştir. Bunun için Tanzimat Fermanı'nda merkezden yani İstanbul'dan geniş yetkilerle "muhassıl" adı verilen görevliler gönderilmesine karar verilmişti. Vali ve ayanların elinden vergi toplama işini alarak onları devre dışı bırakarak modern maliye idaresinin esasını oluşturan merkezi kontrol prensibi esas alınarak gelirlerin doğruca merkezi hazineye toplanması amaç edinmişti.⁶⁹ Merkezden geniş yetkilerle gönderilen bu kimselerin görevleri sadece vergi tahsil etmek değil aynı zamanda tanzimat reformlarını halka anlatmaktı.⁷⁰

⁶⁹İlber Ortaylı, Tanzimattan sonra mahalli İdareler, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay. Ank. 1974., s. 13.

⁷⁰ Çakır Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi, Kure Yay. İst. 2001, s. 42.

Muhassıl, Arapça kökenli bir kelimedir ve tahsil eden anlamındadır. Osmanlı devletinde önceki İslam devletlerinde de böyle bir kurum mevcuttu ve vergi tahsilini yapan memur anlamında kullanılmaktaydı⁷¹.

Tanzimat Fermanı'nda vergi toplamada iltizam yerine muhassıllık⁷² teşkilatının kurulacağı belirtilmiştir. Muhassıl olarak gönderilecek kişilerin seçiminde de çok dikkatli davranılmıştır. Seçilecek kişinin özellikleri “ *muhassıl-ı emval namıyla mustekim ve müreccibü'-etvar ve dirayet ve sadakati âşikar*” şeklinde tarif edilmişti⁷³. Bunların statüsü eyalet içerisinde bağımsız ve doğrudan merkeze bağlıydılar⁷⁴.

Resmi devlet görevlisi olarak gönderilen Muhassılların görevi, vergilerin toplanmasının yanında gelirlerin kayıt altına almaktı⁷⁵. Buna tepki oluşacağı muhakkaktı. Devlet bunu bildiği için muhassıllara görev yerlerine vardıklarında halka Tanzimatla birlikte yeni bir dönemin başladığını, herkesin gücüne göre bir vergi ödeyeceğinin herkese duyurulmasını istemişti⁷⁶. Muhassıllar görev yaptıkları yerin aynı zamanda idarecisi konumundaydılar.

Eyaletlerin müşir ve ferikleri tarafından Muhassıllık bölgesinin güvenliğini sağlamak için “mirliva veya miralay” rutbesinde bir “askeri zabıt” atanacaktı⁷⁷. Bu askeri zabitan ile muhassıllık görev alanlarıyla ilgili hususlarda bir birlerinden bağımsız konumdaydılar. Buna rağmen bir birleriyle ilgili konuları mecliste görüşeceklerdi. Subaylar muhassıllık merkezinin güvenliği, suçluların yakalanması, hapisane ve karakol gibi yerlerin korunmasından sorumluydular. Toplumda huzursuzluk çıkaranlar askerler tarafından yakalanıp haklarında hazırlanan rapordan sonra mecliste durumları görüşülüp karar verilecekti⁷⁸.

Ayrıca valilerin vergilendirme ile ilgili yetkileri ellerinden alınmıştır. Böylece muhassıllar, eyalet yönetiminden bağımsız, Maliye Nezâreti'ne bağlı, vergilerin devlet hazinesi adına tahsil edilmesini sağlayacak maaşlı devlet memurları olarak bir tür mali vali durumuna getirilmişlerdir.⁷⁹

⁷¹Ayla Efe, Muhassıllık Teşkilatı, Basılmamış Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 8.

⁷²Muhassıl Arapça tahsil kelimesinden gelmektedir.

⁷³Kaynar, Mustafa Reşit Paşa, s. 234.

⁷⁴Ortaylı, Tanzimattan sonra mahalli idareler(1840-1878), Ank. 1974. S. 15.

⁷⁵Efe, Muhassıllık, s. 27.

⁷⁶Efe, Muhassıllık, s. 27.

⁷⁷Efe, Muhassıllık, s. 49.

⁷⁸Efe, Muhassıllık, s. 53.

⁷⁹İlber Ortaylı, “Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878), TODAİE Yay., Ankara, 1974, s13-29

Bu düzenleme ile muhassılık merkezleri önemli bir istihdama imkan sağlamasının yanında, muhassılın maiyetinde görevlendirilen güvenlik görevlileriyle de Tanzimat Fermanı'nda söz verilen mal, can ve namusun korunması görevi taşrada başarıyla uygulanmıştır⁸⁰.

Devlet muhasıllara görevleriyle ilgili talimatlar vermiş ve bu talimatlara uyulması konusunda ciddi uyarılar da yapmıştır. Muhtemelen yapılmak istenilen şeylerin muhassıllık bölgelerinde ciddi sorunlarla karşılaşacağını tahmin etmiştir. Bunun için görevleriyle ilgili geniş kapsamlı bir talimatname verilmiştir.⁸¹

2.4.2. Muhassıllık Meclisleri

Muhassıllık meclislerinden önce de vilayetlerde meclislerde çeşitli konuların görüşülmesi usulü 18 yüzyıldan beri uygulanmaktaydı. II. Mahmuddöneminde eyaletlere gönderilen müşirler her yıl vilayeti oluşturan sancakların naip, voyvoda ve ayan gibi ileri gelenlerinin katılımıyla yapılacak işler ve asayiş konularını görüşüyorlardı.

Muhassıllara verilen talimatta görev yerlerinde oluşturacakları meclisin nasıl oluşturacaklarını bildiriyordu. Buna göre oluşacak meclis; iki adet katip, hakim, müfti, bir asker zabiti, o yerin ileri gelenlerinden dirayetli ve güvenilir dört kişi ki toplam 14 kişiden oluşacaktı. Gayrimüslim bulunan yerlerde ise metropolik ve ruhani reisler de bu meclise katılacaklardı. İki adet Kocabaşılar da meclise üye olarak gireceklerdi.⁸²

Tanzimatla birlikte oluşturulması gereken muhassıllık meclislerinin seçimlerinde rutbe şartı aranmadı ise de servet, iktidar ve şöhret gibi kriterler etkili olmuştur.

Meclisin çalışma usulüne gelince; haftada 2-3 gün toplanacaklardı. Vergi dağıtımı, toplanması gibi konuları görüşmeler yapacaklardı.

2.4.3. Küçük Muhassıllık Meclisleri

⁸⁰ Efe, Muhassıllık, s. 51.

⁸¹ COA. KK.d. Genel: 0060/7; Özel: 0017. Talimatın metni için bkz. Ek. 8

⁸² Ortaylı, "Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler, s. 15-16.

Muhassıl bulunmayan küçük kaza veya bir araya gelen bazı köylerde küçük meclisler kurulabilecekti. Bu meclislerin kurulması şart görülmemiş sadece tavsiye olunmuştur.⁸³

⁸³Buna bir örnek vermek gerekirse Tokat'ta Mehmet Hilmi Efendi'nin başkanlığında kurulan büyük meclisin yanında Tokat'a bağlı Zile ve diğer bazı yerlerde muhassıllık meclisleri şu şekilde oluşturulmuştur.⁸³

Büyük meclis azaları

1. Müftü Efendi	300
2. Kabail Kethüdası Hacı Hasan Ağa	250
3. Ahmed Ağa	250
4. Selim Ağa	250
5. Abdullatif Ağa	250
6. Mehmed Efendi	250
7. İsmail Efendi	250
8. Reaya vekili Abraham zimmi	175

1975

Turhal

1. Muhassıl vekili Ahmed Ağa	300
2. Mustafa Ağa	100
3. Hüseyin Efendi	100

500

Mecitözü

1. Muhassıl vekili Mamalızade İsmail Bey	500
2. Hacı Karyeli Mustafa Ağa	100
3. Tutmala Karyeli Mehmed Ağa	100

700

Hüseyinabad⁸³

1. Muhassıl vekili Mamalızade Mehmed Bey	400
2. Abdulvahid Ağa	100
3. Mehmed Efendi	100

600

İnalı Ballu⁸³

1. Muhassıl vekili Halil Ağa	200
2. Emin Ağa	100
3. Hüseyin Ağa	100

400

2.4.5 Muhassılların karşılaştıkları güçlükler

Muhassıllara verilen talimatlara göre gittikleri yerlerde emlak yazımına önem vereceklerdi. Merkezden gönderilen resmi sıfatlı muhassılların en önemli görevleri vergilerin toplanması idi. Yapacakları önemlilerden birisi de emlak ve mülk yazımı yaparak hem herkesin gücünü belirlemek hemde o zamana kadar kayıt kalmış olan gelir kaynaklarını kayıta geçirmekti. Devlet çıkabilecek bazı olumsuzluklara karşı uyarılarda da bulunuyordu. Talimatnamede “... *asıl kazada bulunanların emlak ve akarlarının dahi hatır ve gönüle bakmayarak ve bir ferd istisna olunmıyarak bervech-i hakkaniyet tahrir olunması lazimedem*” diyerek kimse hakkında ayrıcalık yapılmaması isteniyordu. Talimatnameyi kalabalık içinde okunmasını halktan, ileri gelenlerden ve muhtarlardan yapılması amaçlanan uygulamayı anlamayarak halkı yanlış yönlendirmelerini imkan vermemesi uyurısında bulduktan sonra, her hususun okunması bittikten sonra anlayıp anlamadıklarını sormaları, anlayıncaya kadar anlatmaya devam etmeleri istenmiştir.⁸⁴Buna rağmen bazı yerlerde sorunlar çıkmıştır.

Tokat’a İstanbul’dan Mehmed Hilmi Efendi gönderilmiştir. Görevine başladıktan sonra Tokat ayanı Hüseyin Efendi ile bazı hususlardan dolayı sürtüşme yaşamıştır. Talimat gereği emlak ve mülk yazımı yapılmasında ısrar eden muhassıl, ürünlerin kaldırılmasına izin vermemiştir. Yaşanan kıtlık nedeniyle halkın güç durumda kalmasını fırsat bilen Latifoğlu Hüseyin’in kışkırtmasıyla çıkan isyanda Mehmet Hilmi Efendi öldürülmüş, çıplak cesedi Yahudilere Tokat sokaklarında dolaştırılmıştır.⁸⁵ Bu olay Tokat ile sınırlı kalmamış Tokat’a bağlı Zile ve Amasya sancağında da mali uygulamalara karşı bazı kıpırdanmalar başlamıştır. Ancak geri zeminde Tokat’taki isyanın planlayıcısı olarak görülen ayan Latifoğlu Hüseyin’in Mehmed Hilmi Efendi’nin öldürülmesinde aktif rolü bir ayanın devlete meydan okuması olarak görülebilir. Devlette bu olayı böyle anlamış olmalı ki “kimse Hüseyin Efendiyi İstanbul’a götüremez” düşüncesine karşılık İstanbul’a götürmüş ve yargılamıştır. Zaten hasta olan ayan bir süre sonra ölmüştür. Ayanı İstanbul’da yargılaması da devletin ayanlara karşı bir meydan okuması olarak değerlendirilebilir.⁸⁶

⁸⁴ Kaynar, Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, s. 251.

⁸⁵ Aykun, 1840 Tanzimat Fermanına bir tepki: Tokat Olayı, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.8 S.41 s. S.?

⁸⁶ Aykun, Tokat Olayı, s.

2.4.6. Temettuat Defterleri

2.3.6. 1 Mali Kaynak Olarak Temettuat Defterleri

Tanzimat Fermanında pek çok adla alınan vergiler kaldırılarak “herkesin mutasarrıf olduğu emlak ve arazi-i mevcûdesinin menafî ve temettuat-ı hasılasına ve kar ve ticaret ve iktidarına ve lhasıl hal ve tahammüllerinin derecesine göre virgü namıyla” tek bir vergi alınmasına karar verilmişti.⁸⁷ Bu yeni vergi sistemine göre vergi kaynaklarının yeniden tespiti zorunlu hale gelmiştir. Bunun için tanzimatın uygulanmasına karar verilen bölgelerde halkın, arazi, emlak, hayvanat ve başka gelirlerinin tespiti için sayımlar yapılmıştır. Yapılan bu çalışma sonucunda yirmi bine yaklaşan temettuat defterleri serisi oluşturulmuştur.⁸⁸

Temettü mal, eşya, kazanç, kar etme, fayda görme manasına gelir. Terminolojik anlamda ise, bireylerin iktisadi imkânlarını tespit etmek amacıyla kişinin ekonomik gücüne senelik kazancına göre toplanacak verginin eşit ve adilane bir biçimde toplanılmasına yönelik olarak Osmanlı taşrasına ilişkin tahlilî çalışmalar yapılması işidir. Bu yapılan iş neticesinde toplanan veriler bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Maliyeden Müdevver ve Kamil Kepeci Tasnifi içinde yer alır. Bu defterler 1988 yılında tasnif edilerek araştırmaya açılmıştır. Dokuz katalog içinde 17.747 defter bulunmaktadır. Bu dokuz katalogda Ankara, Aydın, Bolu, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Edirne, Erzurum, Hüdavendigâr, Konya, Niş, Rumeli, Selanik, Silistre, Sivas, Üsküp ve Vidin eyalet ve kazalarına ait defterler bulunmaktadır.⁸⁹ Defterlerin çok büyük bir kısmı 1260/1261(1844/1845) tarihinde yapılan yazımlara aittir. Az sayıda da 1256(1840)’da yapılan ilk sayımlara ait defterlere de rastlanmaktadır. Defterlerin tasnifi ve kataloglanması dönemin idari yapısı dikkate alınarak eyaletlere göre yapılmıştır. Ayrıca defterler içerisindeki bilgiler de dikkate alınarak eyalet sırasında alfabetik sıra takip edilmiştir.

Temettü defterlerinde şehirlerde birden fazla mahalleden oluşan köylerde genellikle her mahalle için bir defter düzenlenmiştir. Defterlerin ilk sayfasında hangi yerleşim yerine ait olduğu yazılmıştır. Bu sayımlarda hane reisi olarak vergiye tabi erkek nüfusu yazılmıştır. Hane reisinin ismi ya da lakabı yazıldıktan sonra meslek belirtme yoluna gidilmiştir. Ayrıca Müslim ve gayrimüslim ahalinin üretimleri, arazileri, kısaca ekonomik faaliyetleri kayıt altına alınmıştır. Bu duruma bakılarak özelde ekilen-dikilin ürün çeşitleri, bölgenin iklimi ve

⁸⁷ Nuri Adıyeke, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname örnekleri”, Otam, Sayı 11 , Ankara 2000, s. 769

⁸⁸Said Öztürk, Türkiye’de Temettuat Çalışmaları, TALİD, I, 2003, s.287

⁸⁹Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, **Bellekten**, Cilt 11, s.395

ahalinin maddi durumu gibi sosyo-ekonomik verilere ulaşılabilir. Bu defterlerde her hanenin mal varlığı yazıldıktan sonra toplam vergi miktarı da belirtilmiştir. Bunun yanında hane reisinin bir sene önceki vermiş olduğu temettü vergisi aşar ve rüsum miktarı, tarla, bağ ve bahçeden alınan ürün miktarı, bir yıl sonraki tahmini ürün miktarı ve vergi miktarı yazılmıştır.

Temettuat yazımları gelir defteri niteliğinin yanında birer nüfus defteri olma özelliği de bulunmaktadır.⁹⁰ XIX. yüzyıla ait nüfus defterlerinde hane reisinin bir fotoğrafı çizilmektedir. “Uzun boylu kara sakallı açık alınlı şaşı gözlü” gibi.⁹¹ Temettuat yazımları esnasında da bu tip tanımlamalar yapılması istenmiş ve bazı bölgelerde uygulanmıştır.

2.3.6.2. Temettuat Yazımının Amacı ve Önemi

Temettuat yazımının birinci amacı; Tanzimat reformlarının temelini oluşturan mali düzenlemelerin yapılabilmesi için ekonomik potansiyel ve sınırların bilinmesi gerekliliğidir. İkinci olarak ise; “herkesin kazancına göre” vergi alınması gerçekleştirilerek ürün-üretici-vergi ilişkisi yasal bir dayanağa oturtulmuştur. Mesela, hane ve emlakı olanların birbirine kıyasla değerlendirilmesi, hane reisinin ek gelirleri arazinin kurak ve sulanabilir olması, yılda bir veya birden fazla mahsul alınabilir nitelikte olması gibi emlakın özelliklerinin tespiti yanında hasılat vaktinin belirlenmesi de istenilmiştir.⁹²

Temettuat çalışmaları alanında önemli tarihçilerden biri olan MübahatKütüoğlu'nun ifadesiyle önemine değinecek olursak;

Sosyal tarih kaynağı olarak temettü defterleri incelendiğinde hane reisinin adının “Ahmed oğlu Mehmed” örneğinde olduğu gibi bin, veled kelimeleri yerine oğlu kelimesinin kullanılması ve fiziksel olarak tarifinin yapılması yöre halkına dair fikir edinmemizi sağlayabilir. Hane reislerine verilen isimler ayrıca bölgenin dini ve milli duygularını yansıtacak nitelikte olduğunu da göstermektedir.

Hane reislerinin meslekleri açısından ise, bölge halkının geçimlerini sağladıkları işlerden, çalışamayacak durumda olanlara, felçli, yetim gibi sosyal ve fiziksel durumlarına dair birçok bilgiye ulaşmak mümkündür.

⁹⁰Nuri Adıyeke, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname örnekleri, s.771.

⁹¹Adıyeke, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname örnekleri, s.771.

⁹² İsmail Demir, “Temettü Defterlerinin Önemi ve Hazırlanma Sebepleri” , Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, s.316

İktisadi tarih kaynağı açısından ise, ekilen ve elverişsiz arazilerin toplam yüzölçümleri, sulu ve kurak oluşu, bir seneden ne kadar mahsul alındığı, hangi ürünlerin yetiştiği ve buna bağlı olarak ilkim koşulları bu defterlerden ulaşılabilecek bilgiler arasındadır.⁹³

2.4.7 Muhassılığın Kaldırılması

Muhassılık sistemi 1258/1842-1843 tarihinde kaldırıldı. Tarih-i Lütfi’de kaldırılışı“bu def’a ittihaz olunan usul icabınca Anadolu ve Rumeli caniblerindeki ayn-ı ma’lumemüşirîn-i azam defterdar hazerâtı memur ve tayin ve maaşları tahsis buyurulmuş olmasından dolayı seniyye-i sabıkada olduğu misüllü her bir mahalde müteaddit muhassıl ulunmasına hacet kalmadığı” şeklinde kaydedilmiştir.⁹⁴

Muhassılık sisteminden neden vazgeçildiği açık şekilde belirtilmese de devletin sıcak paraya ihtiyacı olmasından dolayı, iltizam usulünde ise para hemen kullanılacak durumda olması nedeniyle iltizam usulüne dönüldüğü düşünülebilir.

İlk başlardan itibaren muhassılık sistemi uygulamasından aşama aşama vazgeçildiği görülmektedir. Başlangıçta 140 olan muhassılık sayısı 50 civarını düşürülmüştür. Muhassılık sisteminden vazgeçilmesinde muhassıl olarak gönderilen kimselerin buldukları yerlerin durumları hakkında bilgi sahibi olmamaları bir etken olmuştur. Muhassıllar bazı yerlerde durumu idare etmek yani halk ile sorun yaşamamak için eski usul üzere vergi almışlar, bir kısmı da devletin gözüne girmek için halktan önceden voyvoda veya mütesellime ödediği verginin aynısını istemişlerdir.

Diğer bir sebep de muhassılık sisteminden memnun olmayan ve kazanç kapıları kapanan sarraf, mültezim gibi kimselerle vergiden muaf olan ayan ve din adamlarının muhalefeti de muhassılık sisteminin başarısız olmasına sebep olmuştur.

Yine muhassılıksisteminde halkın ve devletin beklentilerini farklı olması sistemi başarısız kılmıştır. Halkın kalbi kazanılamamış, halkın ekonomik durumları düzeltilememiş ve bazı uygunsuzluklardan dolayı devlet gelir olarak zarar görmüştür.

⁹³Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri, s.398.

⁹⁴Ahmed Lütfi, Tarih-i Lütfi c. VII, Mahmud Beg Matbaası, Dersaadet 1306, s. 36..

Yine muhassıl sisteminin kendinden kaynaklanan yetki ve sorumluluk kargaşalığı da sistemin yürüyüşünde engeller çıkarmıştır. ⁹⁵

⁹⁵ Efe, Muhassılık, s. 109-111.

BÖLÜM 2

KIRIM SAVAŞI VE OSMANLI EKONOMİSİNE ETKİSİ

3.1.KIRIM SAVAŞI

3.1.1. Kırım Savaşının Sebepleri

Osmanlı Devleti Tanzimat Fermanı'nı ilan ettikten sonra Mısır meselesi bir devleti uzun süre meşgul eden sorunu halletmek zorunda idi . 1841 yılında Mısır imtiyaz fermanıyla Mehmet Ali'ye Mısır valiliği kendi soyuna bırakıldı. Mısır sorunu sırasında Mehmet Ali Paşa'ya karşı Rusya ile 8 yıl süreli Hünkâr İskelesi Antlaşması imzalandı Bu antlaşmanın süresi 1841 yılında doluyordu. Osmanlı Devleti Mısır meselesinden dolayı mecburen Rusya ile ittifak yapmak zorunda kalmıştı. Sorun hallolduğuna göre ittifakı uzatmak niyetinde değildi. Rusya da pek arzulu da değildi. Rusya kırımı ilhakla birlikte Karadenize çıkmış ve sıcak denizlere inme yolunda önemli bir merhale kaydetmişti. Anca Rusya Karadenize çıkmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan boğazlardan da tehdit e açık duruma geçmişti. Bunun için Boğazların uluslararası bir statüye alınmasını istiyordu. Bu sorun da 1841 Boğazlar sözleşmesiyle halledildi.

Bundan sonra Osmanlı Devleti'nin uğraştığı önemli meseleler Eflak ve Boğdan olayları ve Macar Mültecileri meselesi idi. Bunlar Tanzimatın mlimarı olarak bilinen Mustafa reşit Paşa'nın diplomatik gayretleri sonucunda savaşız halledildi.

Macar mültecileri sorununda Rusya ile karşı karşıya gelmişti. 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşından sonra başlayan ve Rusyanın Osmanlı Devleti'ne karşı dostça geçinerek Osmanlı Devleti'ne nüfuz ederek yıkılmakta olan devletin mirasına sahip olma politikasının diğer devletlerin karışması nedeniyle başarılamayacağını anlayınca tekrar savaş yolunu denemeyi denedi. Savaş için meşru sebep yaratmaya çalıştı ve "kutsal yerler meselesi"ne sarıldı..

Aslında Rusya Eflak ve Boğdan ve Mülteciler meselesinde Osmanlı devletinin tutumundan hiç hoşlanmamıştı. Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için ne zaman şartların uygun olduğunu düşünse hep karşısına İngiltere çıkmıştı.⁹⁶ İngiltere engelini aşmak için de Osmanlı devletinin Rusya ile İngiltere arasında paylaşılmasını teklif

etmişti. Çar Nikola 9 Ocak 1853 yılında Sen Petersburg’da verdiği baloda İngiltere elçisiyle yaptığı ve Osmanlı devletinden “hasta adam” olarak bahsettiği meşhur konuşmada şu karşılıklı şu ifadeleri kullanmıştı.

“ İngiltere için beslediğim duyguları bilirsiniz. Bence iki hükümetin yani İngiliz hükümeti ile hükümetimin anlaşması esastır. Böyle bir antmayı gerektiren şartlar hiçbir vakit bugünkü katar önemli değildir.

Biz anlaştıktan sonra . Batı Avrupa devletleri umurunda bile değil. Ne düşünürlerse düşünsünler, bence hiçbir değeri yok.”

“Türkiye’ye gelince, bu bambaşka bir problemdir. Bu memleket buhranlı bir durumdadır. Başımıza pek çok işler çıkarabilir”.

Çarın konuşmasına devam ederken İngiliz elçisi Türkiye hakkındaki görüşlerini sonunca

“kollarımız arasında hasta bir adam var. Çok hasta. Size açıkça söylemeliyimki , gereken bütün tedbirleri almadam önce onu günün birinde kaybetmemiz büyük bir felaket olacaktır”

Çar konuşmasını sürdürürken elçi araya girerek

*“niçin Türkiye’nin öleceğini hesaba katarak bu felaketten önve veya sonra dedbirler almayı düşünmeli? Niçin hastayı tedavi etmeyi düşünmemeli?”.*⁹⁷

Çar İngiliz elçisinin bu cevabı karşısında İngiltere ile Osmanlı devletini paylaşmak şansı bulamayınca Osmanlı Devleti’ne savaş ile sıcak denizlere inme şansını denemeye karar verdi.

3.1.2. Kutsal Yerler Meselesi

Kutsal yerler Kudüs ve çevresinde bulunuyordu. Mezheplerin belirli bir yerin onarılması veya belirli bir kapının anahtarına sahip olmak mezheplerin imtiyazı olarak gözükiyordu. Katoliklerin hamisi olarak Fransa ile Ortodoksların koruyucusu olarak da Rusya gözükiyordu. Bu iki devlet arasındaki mücadele Osmanlı Devleti çeşitli mezheplere mensup papazların aralarında anlaşamamaların devletlerarası bir sorun yaratmamasına özen göstermişti. Rus Çarı Nikola’nın 1841’de eski Ortodoks manastırını onarmasından sonra bu mezhepe mensup kimselerin buraya akın etmelerine sebep olmuştu. Rusya’nın bu hamlesine karşılık Lui Napolyon halkın dini duygularından faydalanmak için Latin papazlar için ayrıcalıklar istemeye başladı. Padişah Abdülmecid

⁹⁷ Karal, Osmanlı Tarihi V, s. 221-222.

ise bu mesele ile ilgilenen devletlerin düşmanlıklarından korktuğu için tarafsızlığını bozmak istemedi.⁹⁸ Bu durum bir süre bu şekilde devam etti.

III. Napolyonun iktidara gelmesinde desteklerini gördüğü Katoliklerin Kutsal yerlerdeki haklarının gözden geçirilmesi için çalışmaya başlamıştı. 1850'de Fransanın İstanbul'daki elçisi General Aupick Katolik ve Ortodoksların birleşmesi hucusunda yaptığı girişimler neticesiz kalınca Osmanlı Devleti'nden işin incelenmesi için komisyon kurulmasını teklif etmişti. Dışişleri Nazını Ali Paşa Rusya ile uğreaşmk istemediğinden Fransız isteklerini geçiştirmek istiyordu. Fransız baskısı sonucunda bir komisyon kuruldu.⁹⁹ Rusyanın Padişaha mektup yazarak statükonun korunması yönündeki istemesi üzerine komisyon dağıtıldı ve işin incelenmesi için Müslüman üyelerden oluşan bir komisyon kurdu. Komisyonun kararı daha çok Ortodoksları destekler nitelikte oldu. Bunu hazmadayana Fransa tepki gösterdi. Durumdan yararlanmak isteyen Rusya da Prens Mençikofu İstanbul'a gönderdi.¹⁰⁰

Olaganüstü yetkilerle ve deniz ve karacı subaylardan oluşan bir heyetle gelen Mencikof, bürokrasi kurallarına da uymadı. Fransız yandaşlığıyla suçladığı Hariciya Nazırı Fuad Efendi ile görüşmeyeceğini yerine tarafsız birinin tayin edilmesini istedi. Osmanlı devleti de nazırlığı Rifat Paşa'yı tayin etti.¹⁰¹ Bu sırada Fransız ve İngiliz elçileri İstanbul'da bulunmuyorlardı.¹⁰² Durumun ciddiyeti üzerine hemen İstanbul'a döndüler.

Mençikofun İstekleri Kutsal yerler sorununun Rusya'nın istediği şekilde çözülmesi, ve Ortodoksların himaye hakkının Rusya 'ya verilmesi idi.¹⁰³ 18 Mayıs'ta Rusya'nın bu istekleri reddedildi ve 21 Mayıs'ta da Rus heyeti İstanbul'daki elçilik heyetiyle birlikte İstanbul'dan ayrıldılar.¹⁰⁴

Bundan sonraki gelişmeler bir Osmanlı- Rus savaşının çıkacağına kesin gözüyle bakılıyordu. Zira Çar Nokola'yabından sonra ne yapacağını soranlara “ *Padişah'ın tokatının acısını hala yüzümre duyuyorum*” demesi savaş ihtimalinin çok yüksek

⁹⁸ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu Ve Moren Türkiye (Çev. Mehmet Harmancı) , İst. 1983, S, 176.

⁹⁹ N. Iorga, Osmanlı Tarihi V (B. Sıtkı Baykal) Ank. 1948, s. 449-450.

¹⁰⁰ Karal. Osmanlı Tarihi V, S. 226-227.

¹⁰¹ Ali FuadTürkfeldi, Mesail-İ Mühime-İ Siyasiye I (Yay. Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ank. 1987, S. 13.

¹⁰² Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s. 177.

¹⁰³ Karal. Osmanlı Tarihi V, S. 228-229.

¹⁰⁴ Virginia H. Aksan, Kuşatılmış bir imparatorluk Osmanlı harpleri (1700-1870) (Çev. Gül Çağalı Güve), İst. 2010, s. 469. ,

olduğunu gösteriyordu. Beklenildiği gibi de Rus kuvvetleri 22 Haziran 1853'de sınıırı geçerek Eflak ve Boğdan'a girdiler.¹⁰⁵

3.1.3. Savaşın Safları

Bu sırada savaş çıkaması durumunda Osmanlı maliyesini düzenlemek için Osmanlı Bankası kuruldu.¹⁰⁶

Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ını işgali antlaşmalara aykırı ve savaş ilanını gerektirecek bir hareket olmasına rağmen yine de Osmanlı Devleti büyük devletlerle müzakere ederek savaş ilanına hemen karar vermemiştir. Viyana'da yapılan toplantıda III. Napolyon'un hazırlamış olduğu "*Viyana müsveddesi*" Rusya tarafından kabul edilmiş, Osmanlı devleti tarafından değişiklikler istemiştir. Rusya Osmanlı devletinin değişiklik talebini kabul etmemesi üzerine İstanbul'da vüzer, sudur, ümera-yı askeriye ve Memurin_i mülkiyeden geniş katılımlı ve iki gün iki gece süren tartışmalardan sonra 25 Eylül 1853 tarihinde Rusya'ya savaş ilanına karar verilmiştir.¹⁰⁷

Rusların Vidin'i alarak Niş-Sofya yolunu açma teşebbüsleri Rumeli Ordusu Komutanı Ömer Paşa'nın Kalafat'ı alması üzerine kayıplar vererek çekilmeleri ile neticelendi. Doğu cephesinde de Ruslar karşısında başarılı bir mücadele yürütüldü.¹⁰⁸ Ancak Sinop'tan gelen haber her şeyi bir anda alt üst etti.

3.1.4. Sinop Deniz Felaketi Ve İngiltere Ve Fransa'nın Savaşa Dahil Olmaları

30 Kasım 1853'de Sinop limanında demirli bulunan yedi fırkateyn Rus donanması tarafından içerisinde bulunan askerlerle birlikte batırıldı.¹⁰⁹ Sinop felaketi Rusya karşısında Osmanlı Devleti'nin donanma olarak çok zayıfladığını gösteriyordu. Osmanlı Devleti'nin donanma olarak göçsüzlüğünü gören İngiltere ve Fransa karadenize bir donanma gönderdiler . Aynı zamanda Çar'a gönderdikleri bir ultimatom ile Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne saygı, iç işlerine karışmaktan gezgeçmesi ve işgal altındaki yerleri boşaltmasını istediler. Rusya'nın redcavabı üzerine 12 Mart 1854'de

¹⁰⁵ Karal. Osmanlı Tarihi V, S. 231.

¹⁰⁶¹⁰⁶ Virginia H. Aksan, Kuşatılmış bir imparatorluk Osmanlı harpleri, s. 469.

¹⁰⁷ Ali Fuad Türkfeldi, Mesail-i Mühime-i Siyasiye I, s. 26-28.

¹⁰⁸ Karal. Osmanlı Tarihi V, S. 234.

¹⁰⁹ N. Iorga, Osmanlı Tarihi V, 470.

ittifak antlaşması yaptılar ve 27 Martta da Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa girdiler.

110

Balkanlar ve Asya topraklarında devam eden savaş, savaşa adını verecek olan Kırım ve Sivastopol'a kaydırıldı. Müttefikler uzun mücadelelerden sonra Rusya'yı dize getirdiler. Prusya ve Avusturyanın barış çalışmaları netice verdi ve savaşa son veren kongre Paris'te toplandı ve Paris antlaşması imzalandı.

3.2. KIRIM SAVAŞININ OSMANLI MALİYESİNE ETKİSİ

3.2.1. Osmanlı Devleti'nin Dışarıdan İlk Borç Alma Denemeleri

Osmanlı Devleti'nde duraklama ve gerileme dönemlerinde mali alanda sıkıntıları düzeltmek için yoğun çaba harcanmıştır. Bunların başarıya ulaştıklarını söylemek imkansızdır. Para sıkıntısını iç borçlanma ve bazı alanlarda tasa gibi önlemlerle halledilmeye çalışılmıştır. Özellikle Ruslar ile yapılan savaşların sıklığı ve alınan mağlubiyetler mali dengeleri alt üst etmiştir.

İçte devam eden gailer ve karışıklıklar ekonomik olarak devleti zor durumda bıraktı. İçten birkaç zattan alınan borçlar yeterli olmamış çaresiz dışarıdan borç para almak teşebbüsünde bulunulmuştur. Osmanlı Devleti'ne, Flemenk ve İspanya elçileriyle görüşülmesi, Fas hükümeti ile Fas, Tunus ocakları ile Ceneviz hükümetine müracaat edilmesi tavsiyesinde bulunulmuştu.¹¹¹Devletler ile görüşmeler yapıldıysa da bir soruca ulaşmamıştır.

Kırım Savaşı'nın arefesinde tekrar dış borçlanma gündeme gelmiştir. İngilizlerin etkisinde olan Reşit Paşa 1850 yılında, Padişahın bilgisi dışında Avrupa'da dış borç görüşmelerine başlamış, İngiliz Devaux firması ve Fransız Becket Deethomas şirketleriyle bir borç sözleşmesi imzalamıştır. Sözleşme 27 yıl vadeli ve 55 milyon franklık bir borçlanmayı taahhüt ediyordu. Padişahтан habersiz yapılan bu teşebbüs onay görmemiş2.2 milyon tutarında tazminat ödenmiştir. Böylece ilk borç teşebbüsü ortaya çıkmıştır.¹¹²

¹¹⁰ Rifat Uçarol, Siyasi Tarih (1789-1999), İst. 2000, s. 201.

¹¹¹ Abdurrahman Şeref, Ecanibden İlk İstikraz Teşebbüsüne Dair Birkaç Vesika, TOEM, numara 30, Sene 5, s. 322.

¹¹² Açıba, Osmanlı Devletinin Dış Borçlanması, 51.

3.2.2. İlk Borçlanma

3.2.3. 1. 1854 Borçlanması

Osmanlı Devleti müttefikleri olan İngiltere, Fransa ve Pyemonte'nin yardımlarıyla Kırım Savaşını kazandı. Ancak savaşın ağır yükü Tanzimat Fermanını ilanından beri yapılan düzenlemelerle toparlatılmaya çalışılan Osmanlı maliyesini daha da kötüleştirdi.

Kırım savaşının finansmanı için toplatılan kaimelerden vazgeçilerek ordunun bulunduğu yerlerde geçmek üzere 171,250 kese ordu kaimeleri çıkarılmıştır. 7.500.000 lira olarak tahmin edilen bu kaimeler ve iç borçlanmalar yeterli olmadığından Padişah Abdülmecid'in emriyle dış borçlanmaya gidilmiştir.¹¹³ 4 Ağustos 1854 tarihli fermanla 5 milyon İngiliz lirasına kadar borçlanma yetkisi verilmiştir. Teminat olarak da Mısır'dan aldığı 60.000 kese karşılığı olarak yaklaşık 300.000 Osmanlı lirası tutarındaki Mısır cizye gelirlerini göstermiştir.¹¹⁴

Bunun üzerine Londra bankerlerinden Dent Palmer and Company ve Goldmith and Company bankanın Paris şubesi ile yapılan görüşmelerden sonra 24 Ağustos 1854'de antlaşma imzalanmıştır.¹¹⁵

Bu borçlanmasının şartları şunlardı:

1. Padişahın fermanıyla 3 milyon sterlin olan bu borçlanmayla birlikte daha sonra hükümete 2 milyon sterlin daha borçlanabilme yetkisi tanınmıştır.
2. Borcun süresi 33 yıl, faizi % 6 ve ihraç fiyatı % 80 olarak belirlenmiştir. Bu hesaba göre devletin eline geçen para 2.640.000 Osmanlı altın lirası olmuştur. Misyon ve masraflarda çıktıktan sonra geriye 2.514.914 altın lira kalıyordu.
3. Geri ödeme şekli ise Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere iki taksitte ödenecekti.
4. Bu borçlanma ile alınan kredi, sadece Kırım savaşının finansmanı için kullanılacaktı.¹¹⁶

3.2.3.2. 1855 Borçlanması

¹¹³ Açıba, Osmanlı Devletinin Dış Borçlanması, 53.

¹¹⁴ Biltekin Özdemir, Osmanlı Devleti Dış Borçları, Ank. 2010, s. 49.

¹¹⁵ Açıba, Osmanlı devletinin dış borçlanması, 53.

¹¹⁶ Özdemir, Osmanlı Devleti Dış Borçları, s.49-50.

Kırım Savaşı'na insan yiyen makine olarak adlandırılır. Bu sadece asker kaybıyla kalmamış aynı zamanda savaşa katılan devletlerin ekonomilerini de çok zora sokmuştur. Bundan en çok etkilenen de Osmanlı Devleti olmuştur. 1854 yılında yapılan dış borçlanma kafi olmamış ilk borçlanmadan kısa bir süre sonra tekrar borçlanma gündeme gelmiştir. Bunun için, 27 Haziran 1855'de, savaşın finansmanında harcanmak üzere, 5 milyon İngiliz Sterlini tutarında bir borç için Londra'da bulunan Yahudi kökenli aile şirketi **Rothschild** kuruluşu aracılık yapmıştır. % 4 faizli bu kredinin Osmanlı altın lirasıyla karşılığı 5.500.000 lira tutuyordu.¹¹⁷ Bu borç için İngiliz ve Fransız hükümetleri de kefil olmuşlardır. Bu borçlanmada alınan paranın Kırım savaşı giderleri için harcanması da şart olarak konuldu. Ayrıca bir İngiliz bir de Fransız iki denetleme kontrolörünün de görevlendirilmesi kabul edildi. Kontrolörlerin görevleri paranın savaş giderleri için harcanıp harcanmadığı ve hazine hesaplarını incelemektir.¹¹⁸ Bu borca karşılık olarak Mısır vergisinden artan para, Hükümetin genel gelirleri ve İzmir ve Suriye gümrük gelirleri gösterilmiştir.¹¹⁹

3.2.3.3. 1858 Borçlanması

Kırım savaşı sırasında yapılan iki borçlanma savaşın giderlerine harcanmıştır. Bu sefer Osmanlı Devleti'nin başındaki sorun bir türlü beklenilene veremeyen Kaimelerin piyasadan çekilmesi sorunuydu. Değerleri % 30 lara kadar düşen kaimelerin tedavülünden kaldırılması için paraya ihtiyaç duyulmuştu. Bunun için tekrar dış borçlanmaya gidildi. Yine Londra'da bulunan Dent, Palmer ve Ortakları vasıtasıyla gerçekleştirilen bu borç 5 milyon İngiliz Sterlini idi. Osmanlı parası karşılığı ise 5,500.000 altın lira idi. Borçlanmaya karşılık olarak İstanbul gümrük gelirleri gösterilmişti.¹²⁰ Palmer şirketi komisyon olarak 360.000 İngiliz sterlini komisyon almış, ilk taksit karşılığı da 65.000 İngiliz lirası almıştır. Hazineye % 76 ihraç fiyatı ile 3.800.000 sterlin geçmiş bunun da 164.542 lirası saray giderlerine kalanı ise kaimelerin piyasadan toplanması için kullanılmıştır.¹²¹ Toplanan kaimeler bir komisyon huzurunda yakılmıştır.¹²² Borçlanma kaimelerin piyasadan çekilmesi için yapılmışsa da sağlanan para kaimelerin piyasadan tamamen çekilmesine yetmemiştir.¹²³

3.2.3.4. 1860 Borçlanması

¹¹⁷ Yılmaz, Faruk, Devlet Borçlanması ve Osmanlıdan Cumhuriyete Dış Borçlar, İst. 1996. S. 36.

¹¹⁸ Özdemir, , Osmanlı Devleti Dış Borçları, s. 50.

¹¹⁹ İ.Hakkı Yeniay, "Yeni Osmanlı Borçları Tarihi", İÜ İktisat Fakültesi, No. 150, Ekin Basımevi, İstanbul 1964, s.21.

¹²⁰ Yılmaz, Devlet Borçlanması ve Osmanlıdan Cumhuriyete Dış Borçlar, s. 37.

¹²¹ Açıba, Sait, Osmanlı devletinin dış borçlanması, s.59-60.

¹²² Yılmaz, Faruk, Devlet Borçlanması ve Osmanlıdan Cumhuriyete Dış Borçlar, s. 37.

¹²³ Özdemir, Osmanlı Devleti Dış Borçları, s.51.

1859 yılında yapılan son borçtan sonra mali sıkıntı iyice artmıştır. Devlet İstanbul'da bulunan askeri birliklerin ihtiyacını karşılamakta güçlük çekmekteydi.¹²⁴ Dış borçların ödenmesi için 900.000 lira ayrılması gerekiyordu. Yine Galata bankerlerinden alınan 17-18 milyon kadar iç borç bulunmaktaydı.

Bu sıkıntıdan çıkmak için tekrar dış borç alınması gündeme geldi. İngiltere ve Fransaya müracaat edildi. Rothschild, Pereire ve Lafitte şirketleriyle görüşmeler yapıldıysa da olumlu bir netice elde edilemedi. Bu şirketlerin devletemlakini ipotek göstermek, yabancıların hükümet emlakini satın almak ve kiralamak hakkına sahip olması, vakıf usullerini değiştirmek, uluslararası mali kontrolü kabullenmek gibi bir devletin haysiyetine dokunur şartlar ileri sürmeleri yüzünden olumsuz neticelenmiştir.¹²⁵

Dış borç arama çabaları sürerken Fransız Demiryolları Sandığı Müdürü M. Mires ile görüşmeler yapılmıştır. Piyasada pek iyi kredisi olmayan bu şahıs ile yapılan görüşmeler sonucunda 29 Ekim 1860 'da borç antlaşması imzalanmıştır.

Yapılan antlaşmaya göre:

1. Borcun miktarı 400 milyon, faizi % 6, ihraç fiyatı % 53.75 ve vadesi 36 yıl idi.
2. Mires borç bedelini 18 ayda taksitler halinde ödeyecekti. Buna rağmen faiz ve itfa hemen başlayacaktı.¹²⁶

Osmanlı Devletinin dışarıda kredi limiti o kadar düşmüştü ki, Fransa'da yapılan bu borçlanma koşulları bile alıcılarca tatminkar bulunmamış, Mires sözleşmede Hükümete, % 1,5 komisyon, peşin faiz ve itfa karşılıkları ve diğer giderler olarak 51 milyon F.Frangı tutarında ek bir yükü daha kabul ettirmişti. Bu duruma göre, safî hasıla da, 215 milyon F.Frangı değil, ancak 164 milyon F.Frangı olacaktı. Böylece, borçlanmanın nihai yükü % 13'ü geçmekte idi.¹²⁷

Bu arada, için realizasyonu ve kurtarılması açısından, Mirès, istikrazla, Ottoman Bank yanında yeni kurulmakta olan Türkiye Bankası'nı da ilişkilendirdi. İstikrazın 10 aylık taksidi bu banka tarafından tedavüle çıkarılan poliçelerle karşılanacak, kalanı da yine bu bankanın çıkaracağı ve Mirès'in kabul edeceği (satın alacağı) bonolar karşılığı sağlanacaktı. Mirès, bu günlerde, daha büyük ticari hedefler için "Société Financière" adlı bir de şirket kurmuştu.

Mirès, % 53,75 ihraç fiyatı ile aldığı tahvilleri % 62,5 ihraç fiyatı ile satışa sürdü. Talebin fazla olacağını tahmin ettiyse de yeterince ilgi görmedi. Buna sebep gerçek dışı bilgilendirme

¹²⁴ Özdemir, Osmanlı Devleti Dış Borçları, s.51.

¹²⁵ Özdemir, Osmanlı Devleti Dış Borçları, s.51.

¹²⁶ Açıba Sait, Osmanlı devletinin Dış Borçlanması, s.64.

¹²⁷ Haydar Kazgan, „Galata Bankerleri“, Cilt I , TEB, Orion Yayınevi, Ankara, 2005, s. 42.

ile yapmış olduğu reklamların ve ilanların bazı önemli basın organlarınınca tekzip edilmesiydi. 250.000 adet tahvilin 102.000 adedi için satılabildi. Bir yandan bu olumsuzluklar yaşanırken, diğer yandan da **Mires** aleyhine adli işlemler yapılacağı söylentileri ve Mires hakkında diğer ortaklarınca da mahkemi işleminin başlaması sonucunda ve tutuklandı¹²⁸(98).

Mires'in tutuklanması gerçek anlamda İstanbul, Londra ve Paris'te deprem etkisi yarattı. Çıkan mali krizlerden dolayı birçok şirket iflas etti.

Yaşanan bu kriz dolayısıyla hükümet İngiliz ve Fransızlardan yardım talebinde bulundu. İngiliz mali uzmanlarından Lord Hobart ve M. Forster ve Fransa Bankası Genel Müdür Yardımcısı Baron Doyen İstanbul'a gönderildiler. Bu uzmanlarla birlikte İslahat-ı Maliye Meclis-i Âlisi tarafından yapılan incelemeler neticesinde sorunlar çözüldü. Fransız Merkez Bankası'nın aracılıktan zararının tahminlerin altında sadece 10 milyon F.Frang olduğu görüldü. Hobart-Forster raporu Avrupa'da Osmanlı devletinde olumlu karşılanmış ve yaşanan heyecanı yatıştırmıştır.¹²⁹

1860 borçlanmasının aracılık görevini üstlenen Mires'in, tahvilleri satamaması ve hileli bazı yollarla başvurusu ve tutuklanmasıyla yaşanan olumsuzluklar ve iflas olayları Osmanlı Devleti'nin bir devlet bankasına sahip olması gerçeğini ve gerekliliğini bir kez daha açık olarak ortaya koymuştur.¹³⁰

Abdülmejid döneminde alınan dış borçlar tablo halinde şu şekilde idi.¹³¹

<u>Borçlanma</u>	<u>Borcun Miktarı</u>	<u>Mevki-i Tedavüle İhracı Fiyatı</u>	<u>İhraç Fiyatına Göre</u>
<u>alınan hakiki miktar</u>			
1854	75.000.000	% 80	60.000.000
1855	125.000.000	% 100	125.000.000
1858	125.000.000	% 56	95.000.000
1860	50.920.500	% 6205	31.831.562

¹²⁸ Özdemir, Osmanlı Devleti Dış Borçları, s.50

¹²⁹ Özdemir, Osmanlı Devleti Dış Borçları, s.50

¹³⁰ Haydar Kazgan, a.g.e., s. 27 ve 43.

¹³¹ Paruvs, Türkiye'nin Can Damarı –Devlet-i Osmaniye'nin Borçları ve İslahı, s.10.

Netice itibariyle Osmanlı Devleti 1854 yılında başladığı ilk dış borçlanmadan sonra belli aralıklarla sık sık borçlanmaya gitmiştir. Alınan bu borçlar yerinde kullanılmadığından devletin maliyesi ağır darbeler almıştır. Bir zaman sonra alınan bu borçların bir kısmı yine borçların faiz ve borç ödemeelrinde kullanılmıştır. Avrupa piyasalarındandevleti ödeme yönünden sarsacak şartlarda alınan bu borçların kendisinin ve faizinin ödenebilmesi için tekrar istikraza başvurulması Osmanlı'nın dışarıya iktisadi yönden bağımlı hale getirmiş, ödemede yaşanan güçlükler de devletin itibarını sarsmıştır.

Osmanlı Devleti'nin durumunun daha da kötüleşmesi üzerine borç veren ülkeler alacaklarını tahsil için baskı yoluna gitmişler, Osmanlı ekonomisi üzerinde söz sahibi olmaya başlamışlardır.

BÖLÜM 3

TANZİMAT DÖNEMİNDE PARA ve PARAYA YÖN VEREN KURULUŞLAR

Osmanlı Devleti 1838 yılında İngiltere ile ticari olarak Baltalimanı Sözleşmesini imzalamış bunu diğer devletlerle yapılan antlaşmalar takip etmiştir. Böylece Avrupa devletleri ile uluslar arası piyasa ile bütünleşmeye girmiştir.¹³²

Kalpazanlık, madeni paraların içeriğindeki değerli madenlerin miktarını azaltarak değerini artırma, kâğıt paraları ise taklit etme veya üzerinde tahrifat etme şeklinde gerçek paralar üzerinde değişiklik (tağyir) yapılması olarak tanımlanabilir.

4.1. PARALAR

4.1.1. Metal paralar

Osmanlı Devleti'nde piyasada para olarak Osmanlı sikkeleri, ele geçirilen yerlerin paraları ile ticaret ile giren yabancı devlet paraları dolaşıyordu. Osmanlı Devleti'nde mali sıkıntılarla birlikte, altın ve gümüşteki fiyat dalgalanmalarından dolayı parasal istikrarsızlık söz konusu oluyordu. Bunun yanında sık sık başvurulan tağşiş¹³³ yöntemi paranın itibarını azaltıyordu. Bunun yanında in yol açtığı parasal istikrarsızlık yanında, hem tağşiş (paranın içindeki değerli maden miktarının azaltılarak, miktar olarak artırılması)

39 yönteminin yol açtığı sürekli devalüasyonlardan, hem 1810'lardan beri kullanılan ve piyasadaki değeri hileli alışımalar ve ağırlıkların eksikliği yüzünden itibari değerinin çok altında olan ve 1833-1839 yıllarında yeni basımlar sonucu tedavüldeki miktarları süratle artan beşlik (beş kuruşluk sikke) ve altılık (altı kuruşluk sikke) madeni paraların çok büyük oranda kaynağını oluşturduğu enflasyondan da olumsuz etkilenmiştir.

Tanzimatın arefesinde yani II. Mahmud döneminde 36 çeşit para, alım satımda kullanılıyordu¹³⁴. Bu karmaşayı gidermek için Tanzimat döneminde mali alanda önemli düzenlemeler yapılmıştır. 1844 yılında paranın değerini korumak için Tashih-i Sikke ya da Tashih-i Ayar olarak isimlendirilen bir para reformu yapılmıştır. Altın ve gümüşe dayalı bu

¹³²Figen Taşkın, 1844 Tashih-İ Sikke Sonrasında Para Düzeni Ve Kalpazanlık, Studies of TheOttoman Domain C.6 Sayı 11 (Ağustos 2016), s. 6.

¹³³ Tağşiş paranın içerisindeki altın ve gümüş oranını azaltılmasıdır.

¹³⁴Çoşkun Çakır, Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi, İst. 2001, s. 83.

sistem (çift metal sistemi) ile birlikte, ondalık sisteme de geçilmiş, para birimi lira ve kuruş olarak ifade edilmiştir.¹³⁵ (Öner, 2001: 306)

1844 genel olarak Osmanlı devletinde aynı anda dört çeşit para piyasada dolaşmakta idi. Bunlar;

1. 1844 yılında para reformundan sonra piyasaya sürülen altın ve gümüş paralar,
2. II. Mahmud döneminde piyasa sürülmüş paralar
3. Kaime Nakdi-i Mutebere denilen kağıt para,
4. Yabancı paralar..

II.Mahmud döneminde piyasaya sürülen paralar çerisinde değeri 6 kuruşolan altılık, değeri 5 kuruş olan beşlik, değeri1-1.5 kuruş olan gümüş metelik idi

Yabancı paralar ise İngiliz ve Napolen altınları, Eflak ve Boğdan' da Avusturyadükasıİran'ayakın yerlerde İran ve Hint paraları kullanılıyordu.¹³⁶

1844 yılında gerçekleştirilen para reformu ile birlikte kuruşun içindeki gümüş miktarıtekrar 1 grama yükselmiştir. Daha 1838'de, Sultan Abdülmecid tahta çıktığında, finansal ve parasal alanda reform ihtiyacı çok belirgin bir hal almıştı. Yine, 1844 yılına kadar ki dönemde, parasal sorunlara çare olmak üzere, çeşitli ayar ve vezinlerde 47 çeşit gümüş para ve yine muhtelif adlarla altın paralar tedavüle çıkarılmış, ancak, bunlar, savaşlar karşısında merkezi devleti güçlendirmek üzere Hazineye gelir sağlamak amacı ile zaman içinde, en büyüğü 1585'te olmak üzere, büyük oranda tağşiş edilmiştir.¹³⁷

“Devletimin para politikasının düzeltilmesi ve maliye işlerine itibar verecek başka buna benzer şeyler yapıp ülkemin maddi zenginlik kaynakları olan konulara gerekli olan sermayelerin tayiniyle ve ülkemdeki ürünlerin nakli için gereken yolların ve yöntemlerin açılmasıyla ve tarım ve ticaret işlerinin genişletilmesini engelleyen sebeplerin ortadan kaldırılmasıyla gerçek kolaylıkların icra olunması...”

¹³⁵ Erdoğan Öner, Mali Olaylar ve Düzenlemeler Işığında Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ank. 2001, s. 306.

¹³⁶ AndreAutheman, Bank-ı Osmani-i Şahane Çev. Ali Berktaş, İst. 2002, s. 16-17.

¹³⁷ Şevket Pamuk, 'Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914', 2007.s, 171.

4.1.2. Kağıt Para (Kaime)

Osmanlı Devleti'nde, metal paradaki taşışın sonuna gelindiği görüldüğünden iç borçlanma yoluna gitmek zorunda kalınmıştır. Osmanlı orduları için gerekli kaynağı bulmak ve İstanbul'da tedavül aracı olmasını sağlamak için ilk kez kâğıt para yani *kaimeyi*, Haziran 1840 tarihinde piyasaya çıkarıldı.¹³⁸ Aslında kaime kağıt para değildi. Bu iç borçlanmadan ibaret idi. Hükümen bu iç borçlanmada % 8 ile başlayan faiz ile birlikte daha sonraları % 6 en son % 3 faiz ödemiştir.¹³⁹

Kaimenin halk tarafından ilgi görmesi için kaimeyi alacak kişilerin faiz de edeceği garantisi verildi. Yine kağıt paranın bütün dünyada kullanıldığına ve ekonomik gelişmelerde etkili olduğunu dile getiren fermanlar Takvimi Vekayi ve Ceride-i Havadis gibi gazetelerde yayınlandı. Kaimenin faiz oranının, %12,5, kullanın süresini sekiz yıl ve akçe gibi varislerine kalması da kabul edilmiştir.¹⁴⁰

Ancak kaimelerin piyasaya çıkmasıyla birlikte çok ciddi sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Elle yazılan bu kağıt paralar numaralandırılmadıklarından kısa sürede pek çok taklitleri yapılmıştır. Yani kalpazanlar kaimeyi taklit ederek sahtelerini piyasaya sürmüşlerdir. Bundan dolayı halkın zarar görmemesi için pek çok yenilikler yapılmış başındaki tuğra kuru damga kabartma ve diğer yazıları da basma olarak yapıldıysa da yinede bir türlü taklitlerinin önüne geçilememiştir.¹⁴¹ Daha sonra hükümet piyasaya çok sayıda kaime sürmüş, bunu ahaliye belli etmemek için üzerlerine numara yazılma usulünü de kaldırmıştır. Zamanın maliye nazırının kaimeye bakış açısını en iyi şu örnek açıklamaktadır. Bir kere Abdülmecid Dolmabahçe sarayının maliyetini öğrenmek istemiş ve maliye nazırını çağırarak sarayın ne kadar masrafla yapıldığını sormu nazır da masrafın üçbin beşyüz guruştan ibaret olduğunu söylemiştir. Buna şaşarak Abdülmecid izahat istemiştir. Nazır cevap olarak sarayın inşası için gerekli olan yetmiş milyon farklılık kaimelerin basılması için üçbin beşyüz guruşluk kağıt sarf edildiğini bundan başma hiçbir para verilmediğini söylemiştir.¹⁴²

¹³⁸ Taşkın, 1844 Tashih-İ Sikke Sonrasında Para Düzeni, s. 7.; Çakır, Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi, İst. 2001, s. 83.

¹³⁹ Paruvs, Türkiyenin Can Damarı –Devlet-i Osmaniye'nin Borçları ve Islahı, s.3.

¹⁴⁰ Taşkın, 1844 Tashih-İ Sikke Sonrasında Para Düzeni, s. 7.

¹⁴¹ Mehmet Zeki Pakalın, OTDTS, C.II, İst. 1993, s. 140.

¹⁴² Paruvs, Türkiyenin Can Damarı –Devlet-i Osmaniye'nin Borçları ve Islahı, s.4.

23 yıl tedavülde kalan kaime, önlemek için alınan tüm önlemlere rağmen sahtelerinin çıkarılmasının önü bir türlü alınmadı ve 1862’de bu amaçla dış borç alınarak 1863 yılında kurulan Osmanlı Bankası eli ile kaime kullanılmasına son verildi.¹⁴³

4.2. Bankalar

4.2.1. Bankacılığın Gelişimi

Modern anlamda bankacılık: mevduat kabul eden, fon toplayan, elde ettiği bu kaynakları ihtiyacı olan şahıs veya devlete kısa ve uzun vadeli kredi olarak veren finansal kurumlardır. Bankacılığın geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Bankalara benzeyen ilk sistem tapınaklardı. İnsanlar ellerinde bulunan birikimlerini (para) daha güvenli hissettikleri tapınaklara ve tapınaklarda bulunan rahiplere saklamak için veriyorlardı. Halkın kullandığı bu sistem bankacılığın en eski tipi¹⁴⁴ yani prototipini oluşturmaktadır.

Modern anlamda bankaların doğuşu, coğrafi keşiflerle doğrudan ilgilidir. Keşiflerle birlikte denizaşırı ülkeler ile yapılan ticaretin artması parasal ilişkilerin de artmasına neden olmuştur. Günümüzdeki gibi banka sisteminin kurulması Rönesans İtalya’sında doğduğunu söylemek doğru olabilir. Bunu doğrulayacak delil de banka kelimesinin kökenini İtalyanca olmasıdır. “banka” kelime İtalyanca “*banco*” sözcüğünden türemiştir.¹⁴⁵

Sanayi Devrimi ile birlikte parasal ilişkiler ve bankacılığa duyulan ihtiyacı daha da artırmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde banka ve bankacılığı Avrupa ülkelerinin hepsinde etkili şekilde görmek mümkün olmuştur¹⁴⁶.

4.2.2. Kapitalizm Öncesi Osmanlı Ekonomisinin Genel Yapısı

Osmanlı ekonomisi genel olarak topraktan sağlanan gelire dayanıyordu. Devlet’in kuruluşunda Sultan Orhan döneminde Çandarlı Kara Halil’in öncülüğünde askerlik ve maliye merkezli bir yapılanmaya gidilmiştir. Fethedilen yerlerin tahriri yapılarak Tımar ve Zeamet usulü uygulanmıştır¹⁴⁷.

¹⁴³

¹⁴⁴ Filiz Yetiz, “Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi”, *Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.9. C. 2., s.107.

¹⁴⁵ Yetiz, Bankacılığın Doğuşu, s. 108.

¹⁴⁶ Yetiz, Bankacılığın Doğuşu, s. 111.

¹⁴⁷ Mehmet Emin Türklü, “Tanzimat Döneminde Ancemaatim Vergisi Uygulaması ve Yaşanan Usulsüzlükler Üzerine Bazı Şikayetler”, *Current Research in Social Sciences*, C.2, S. 3, 2016, s. 131.

Osmanlı Devleti'nde Müslüman halk genelde tarımla uğraştıkları yani arıma dayalı bir toplumda parasal birikimin olmasından pek söz edilemez. Böyle bir durumda müslüman halkın bankacılık gibi bir sistemle ilgilenmeleri de söz konusu olmamıştır. Mali alanda güçlü olan genelde ticaret ve sanatla ilgilenenler gayrimüslim teba olmuştur.

3 Kasım 1839 da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti'nde devlet mali alanda yapılan düzenlemelerle birlikte Avrupa'da gelişen kapitalist ekonomi sistemine entegre olmaya çalışılmıştır¹⁴⁸. 1838 de başta İngiltere olmak üzere diğer birçok Avrupa ülkesine ticari anlamda imtiyaz vermiştir. Bu imtiyazlar Osmanlı Devleti'nin dış ticaret açığını artırmış bunu kapatmaya yönelik tüm çabalar neticesiz kalmıştır. Hem dış ticaret açığı hem de Mehmet Ali Paşa isyanı başta olmak üzere diğer isyanlar neticesinde ekonomiyi rahatlatmak için 1840 yılında ilk iç borçlanma aracı olarak kâğıt (Kaime) para basmıştır. Ancak kaime ihracında pek çok olumsuzluk yaşanmıştır. Bu olumsuzluklara bir de Rusya ile girilen savaşın mali yükünün artması sebebiyle 1854'de ilk defa dışarıdan borçlanmaya gidilmiş ve yapılan bu dış borçlanmadan dolayı bir banka kurulmasına ciddi şekilde ihtiyaç duyulmuştur.¹⁴⁹

Osmanlı Devleti'nde bankacılık ile ilgilenenler de gayrimüslimler olmuştur. Abraham Kamondo ve ve büyük kardeşi İsaac Kamondo tarafından "İsaac Kamondove Şürekası" adıyla kurulan banka Osmanlı Devleti'nde kurulan modern bankacılığın başlangıcını teşkil etmiştir.¹⁵⁰ Bankalar kurulmadan önce finansal görev daha önce "Galata Bankerleri" adı verilen kimseler yapıyorlardı.. Tefeci olarak da adlandırılabilir bu kişiler çoğu zaman spekülatsöylentilerle büyük paralar kazanmışlardır. Bu tüccarlar özellikle 1840 yılında çıkarılan kâğıt para yani kaime üzerinden spekülasyonlar sayesinde çok para kazanmışlardır. Şöyle ki; 1840 yılında çıkarılan kaimeler % 8,00 faiz getiren devlet tahvilleri niteliğindedir. Bu kaimelerin ödeme vakti yaklaşınca çıkarılan dedikodular ile hükümetin faizleri ödemeyeceği ya da erteleyeceği şeklinde olmakta ve kaimelerin değerinin düşmesine neden olmaktadır. Bundan ötürü devlet çıkardığı kaimelerden zarar etmeye başlamıştır¹⁵¹.

¹⁴⁸ Yavuz Abadan, "Tanzimat Fermanının Tahlili" *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed.

Halil İncelik, Mehmet Seyitdanlıoğlu, poenix Yayınları, İstanbul 2004, s. 38.

¹⁴⁹Sudi Apak, Arzu Tay, "Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıldaki finansal sisteminde Osmanlı Bankası'nın Yeri ve Faaliyetleri, İstanbul üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi, s.63.

¹⁵⁰ Nurdan İpek, Selanik ve İstanbul'da Yahudi Bankerler, Yeditepe Yay., İst. 2011, s. 251.

¹⁵¹ Sudi Apak, Arzu Tay, Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası'nın Yeri ve Faaliyetleri, Muftav Dergisi Temmuz 2012, s. 65.

4.2.3. Dersaadet Bankası

Dersaadet Bankası Theodore Baltazzi ve JacquesAlleon tarafından 1847 yılında Osmanlı hükümetinin himayesinde kurulmuştur.¹⁵²

1845 yılında Galata'daki tanınmış bankerlerdenTheodereBaltazzi ve JacquesAlleon hükümet ile bir anlaşma imzaladılar. Bu anlaşmaya göre Osmanlı 2.000.000 kuruşluk sübvansiyon karşılığında ticaret topluluğuna bir pound sterlin 110 kuruşluk kur üzerinden Paris ve Londra üzerine çekilmiş poliçeler verilecekti. Bu durum hükümet için yaralı oldu ve Osmanlı kuruşunu Avrupa finans merkezinde sabitledi. Bir sonraki yıl bu kişiler Dersaadet Bankası (Banque de Constantinople) kurdular. Bu tam anlamıyla bir banka olmayıp Osmanlı parasının Avrupa merkez kur karşısında sabitlemeye yönelik bir girişimdir¹⁵³.Ancak küçük çapta başarılar edilse de Osmanlı Avrupa kur merkezi karşısında sürekli değer kaybediyordu. Bu zarar yılda 12.000.000 kuruş olarak hesaplanmıştı. Bu borç karşılığında zeytinyağı ve Tokat bakır madenleri öşrü tahsis edilmişti¹⁵⁴.

İstanbul bankasının zarar etmesine rağmen hükümet tarafından zararı karşılanarak ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Hükümet bankanın uğradığı zararı karşılıyor ve bir nevi ayakta tutuyordu. Avrupa'yı kasıp kavuran 1848 ihtilallerinde Fransa'da nasibini almıştı. Bu durumu Osmanlı-Fransız ticari ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiş bundan da en büyük nasibi İstanbul Bankası almıştır. Bankanın zararını hükümet karşılamıştır. Devletin bu şekilde bir aset takip etmesinin nedeni bankayı elde etmek ve kendi para değerini sabitlemek için di. Bundan amaçlanan netice kısmen elde edilmiş, tam başarı alınamamıştı.Banka 1852 ye kadar varlığını sürdüren İstanbul Bankası tam anlamıyla bir banka niteliğini taşımamış o minvalde faaliyetlerine devam bir kuruluş olarak kalmıştır¹⁵⁵. Bu tam anlamıyla bir banka olmayıp Osmanlı parasının Avrupa merkez kur karşısında sabitlemeye yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilir¹⁵⁶.

¹⁵²Edhem Eldem, Osmanlı Bankası Tarihi, TRİH Vakfı Yurt Yay.,İst. 2000, s. 21.

¹⁵³ Eldem, Osmanlı Bankası Tarihi, s. 22.

¹⁵⁴ Eldem, Osmanlı Bankası Tarihi, s. 23.

¹⁵⁵ Eldem, Osmanlı Bankası Tarihi, s. 23.

¹⁵⁶ Eldem, Osmanlı Bankası Tarihi, s. 22.

4.2.4. Osmanlı Bankası

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda kurulan ilk banka 1856 yılında kurulan Osmanlı Bankası'dır.¹⁵⁷ Bu bankanın üstlendiği finansal görevi daha önce “*Galata Bankerleri*” adı verilen kimseler yapıyorlardı

Dersaadet bankasının başarısız olmasından sonra bankacılık ile ilgili hükümete yeni teklifler gelmişti. Londra da bağlantılı Fransız asıllı banker Trouve-Chauvel tarafından Banque Nationale Turquie (Ulusal Türk Bankası) adıyla bir banka kurma teklifinde bulunmuştu. Değer kaybeden Osmanlı kuruşunu tekrar aynı değeri kazanmasını garanti ediyorkarşılığında ise hükümetin 30.000.000 kuruşluk sübvansiyon¹⁵⁸ vermesini ve takip eden on beş yıl içinde 450.000.000 kuruş ödeme yapılmasını talep ediyordu.¹⁵⁹

Diğer bir teklif de Baltazzi kamondo öncülüğünde yerli bir grup banker tarafından yapılmıştı..Baltazzi hükümetten 2.000.000 kuruşluk bir kredi talep ediyordu. Hükümet yine de her iki projeyi kabul etmemişti. Osmanlı hükümeti her iki teklifi de kabul etmemiştir.

Üçüncüsü ise 5 Nisan 1853'te sunulan Banque Ottomane (Osmanlı Bankası) nın teklifiydi. Bu bankanın teklifi kabul edildi.Bu bankanın kurucuları arasında Ermeni, Rum cemaatlerinden Mihran ve Bağos Düz, banker Glavani ve banker Zlavani gibi ileri gelen kimseler vardı. . Ancak bu banka da uzun ömürlü olmadı. Kredi için anlaştıkları Trouve-Chauvel vaat ettiği parayı vermeyince bankanın gerçekleşmedi¹⁶⁰.

Bu sırada 1853 yılında Rusya'nın Kudüs'teki “Kutsal Yerler”de Ortodoksların haklarını koruma bahanesiyle Osmanlı devleti arasındaki ilişkileri gerginleştirmesi sonucunda Osmanlı ve Rusya arasında savaş patlak vermişti. İngiltere, Fransa ve Piyemonte'nin Osmanlı devletiyle müttefik olarak katıldıkları bu savaş zaten zor olan ekonomik durumuda da kötüleştirmişti. Osmanlı ekonomisi savaşı devam ettirecek güçte değildi. Bu yüzden Padişah, hükümete 5.000.000 £ borç alma yetkisi verdi. Bu borç Rusya'ya karşı müttefikimiz olan Fransa ve İngiltere'ydi. Bu Osmanlı Devleti'nin yabancı bir devletten yaptığı ilk borçlanmaydı. Osmanlı bu borca karşılık olarak Mısır vilayetinin vergisini garanti olarak göstermişti. Ancak Osmanlı devleti savaşın uzamasından dolayı bu kaynağın yetersiz olacağını anlamış ve borç almaya daha da devam ederek meblağların yükselmesini talep

¹⁵⁷ Eldem, *Osmanlı Bankası Tarihi*, çev. Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 20.

¹⁵⁸ Bir diğer adı ile destekleme, Devlet tarafından toplum çıkarlarını gözeterek üretim veya ihracatı çeşitli şekillerde etkilemek ve yerine göre üreticileri/ihracatçıları korumak veya teşvik etmek amacıyla karşılıksız olarak verilen maddi destektir www.seslisozluk.net. Erişim Tarihi: 02.01.2019

¹⁵⁹ Eldem *Osmanlı Bankası Tarihi*.s. 25.

¹⁶⁰ Eldem, *Osmanlı Bankası Tarihi*.s. 26.

etmişti. İngiltere ve Fransa 1855 yılında verdikleri borç miktarını arttırarak belirli koşullar öne sürmüşlerdi. Bu koşullardan en önemlileri ise şöyledir: verilen borçlar sadece savaş için kullanılacak ve Mısır vilayetine ek olarak İzmir ve Suriye gümrük vergilerine el konulacaktı¹⁶¹.

Tüm bu olumsuz gelişmeler Osmanlı Devleti'ni Batı finansal işleyişe yani Kapitalizme¹⁶² geçişe zorluyordu. Osmanlı devleti ayakta kalabilmek için dayatılan bu sürece boyun eğmek zorunda olduğunun farkındaydı. Onun için de kendi himayesinde ve kendi finansal değerlerini oluşturacak bir yapıya gitme ihtiyacını gördü. Esasen bu girişimler daha kısa zaman önce yaşandıysa da istenilen verim alınamamıştı. Bu yüzden kurulacak olan yeni yapı radikal bir nitelik taşıması gerekiyordu. Bu radikal yapının inşası da 1856 da temelleri atılan Bank-î Osmani'dir¹⁶³.

Bank-î Osmani'nin kuruluş amacı genelde süreç içerisinde meydana gelen olumsuz etkiler sebep olmuşsa da bankanın kuruluş amacı temelde dört ana gelişmeyi hedeflemektedir demek yanlış olmaz. Bu hedefleri maddeleyecek olursak;

1. yerli galata bankerlerinin etkisini kırmak. Burada hedeflene amaç hükümetin iç borçlanma dolayısıyla aldığı borçların tekelinin bu bankerlerin elinde olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü o dönem itibarı ile Avrupa finans merkezleri ile yakın ilişki içinde olan bu bankerler gerek hükümet yetkililerine gerekse yerli tüccarlara faizleri yüksekte vermekte ve aşırı kâr etmekteydiler. Bu sebepten ötürü devlet bu bankerlerin önünü kesmek istiyordu.
2. Daha önce Galata bankerlerinin elinde olan finans sistemi ile bu bankerler Avrupa Finansörleri ile daha yakın ilişki içindeydiler. Nitekim devlet yetkilileri borç alımında Avrupa bankaları ile yapacakları anlaşmaları bu bankerler vasıtasıyla yapmaktaydılar. Devlet bu araçları ortadan kaldırarak işe bizzat dâhil olmak istemekteydi.
3. Vergi gelirlerini tüm araçları ortadan kaldırarak direk merkez aktarmak. Bu sayede özellikle bu işten aşırı kazanan bankerleri bertaraf etmek.

¹⁶¹ Eldem, *Osmanlı Bankası Tarihi*.s. 26..

¹⁶²Kapitalizm: Bir ekonomi terim olsa da birçok kişi ya da ideolojiler tarafından farklı olarak tanımlanmıştır. En yaygın ve genel tanımlar ise şöyledir: Marks' göre; üretim ve tüketim arasındaki yabancılaştırma çabasıdır. "Yani bir yerde üretim araçlarını elinde bulunduran, tekel oluşturan sermaye sahipleri (burjuva) ve bu sermaye altında çalışan üreticiler emekçiler varsa orada kapitalizm özünü bulmuş demektir." Diğer bir tanım da MarxWeber'e ait olan tanımdır ki o da kapitaliz mi söyle tanımlamaktadır: temelde kapitalizm Rasyonalite ile ilişkilendirilir. "Yani, sınırsız kar etme güdüsünde ziyade, rasyonel olan bir kar etme güdüsünün ekonomiye yansıdığını ifade eder." Sonuç olarak her iki tanımın ortak özelliği kapitalizmi, temel ekonomik bir sistem olarak görmektedir. M. Yavuz Alptekin, "Kapitalizm'in Ortaya Çıkışı: Jeo- Kültürel Yaklaşım, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (KTÜ SBE)*, S.10, 2015, s. 232.

¹⁶³Apak, Tay, Osmanlı Devlet'nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası'nın Yeri, s.. 67.

4. Mali yapının ve idarenin yeniden yapılanması için bankaya görev vermek¹⁶⁴.

Bu dört temel üzerine inşa edilen banka, merkezi Londra’da bulunan İngiliz sermayesi öncülüğünde “Ottoman Bank (Bank-î Osmani- Osmanlı Bankası) adıyla 500.000 sterlin sermaye ile kurulmuştur. Başlangıçta, bir ticari banka olma özelliğine sahipken 1863 yılında Fransız sermayenin de katılımıyla bir devlet bankası haline gelmiş ve Bank-î Osmani-î Şahane adını almıştır¹⁶⁵.

Yabancı sermayeli olan bu bankanın devlet bankası halini almasının sebebi ise ülkede para ihracının yapılması ve parasal denge sağlanması olarak açıklanabilir. Bu ortaklıkta Osmanlı devletinin payı bir hayli semboliktir. Aşağıdaki tabloda ortakların payları verilmiştir.

Ortaklar	Hisse senetlerinin paylaşımı (adet)	Ortaklık payı %	Hisselerin değer (Fransız Frankı)
İngiltere	80.000	% 59,26	40.000.000
Fransa	50.000	% 37,04	25.000.000
Osmanlı	5.000	% 3, 07	2.500.000
Toplam	135.000	%100.00	67.500.000

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin bu ortaklıkta ki payı oldukça az olup sembolik bir değer taşımaktadır. İlk şubesini Galata’da Şubat 1856 da açmış olan banka yılsonuna kadar, İzmir, Beyrut ve Boğdan olmak üzere toplamda dört şube daha açmıştır¹⁶⁶.

Bankanın işleyişi, yöneticileri, alacağı kararlar ve yapacağı tüm işler kuruluş aşamasında maddeler halinde belirtilmiştir. Buna göre bankanın temsilcileri İngiltere’den William Clay, Fransa’dan Charles Mallet ve Osmanlı’dan ise hazine işlerini yakından takip eden Alexander Ploeuç ve yardımcısı EdwarGilberstondu¹⁶⁷.

Devlet kuruluş aşamasındaki maddelerde, bankanın şube açacağı yerlerden para almamayı, faiz oranlarını düzenlemeyi, para basmayı, mevcut paraların tedavülden kaldırılması, kredi ve borç alımlarında söz sahibi olmak gibi birçok taviz vermeyi taahhüt etmişti¹⁶⁸. Böylece banka yolu ile devlet bir yandan kapitalist ekonomi modelini benimserken

¹⁶⁴ Apak, Tay, Osmanlı Devlet’inin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası’nın Yeri, s.. 69.

¹⁶⁵ Apak, Tay, Osmanlı Devlet’inin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası’nın Yeri, s. 70.

¹⁶⁶ Apak, Tay, Osmanlı Devlet’inin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası’nın Yeri, s.. 72.

¹⁶⁷ Apak, Tay, Osmanlı Devlet’inin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası’nın Yeri, s. 73.

¹⁶⁸ Eldem, a.g.e. s. 34.

diğer yandan sembolik olarak ortak olduğu banka yolu ile ekonomik bağımsızlığından vazgeçiyordu.

20 Aralık 1881 de “Muharrem Kararnamesi” denilen ve Duyunu Umumi denilen bir komisyon kurulmasına sebep olan bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre mali kriz içinde olan ve borçlarını ödeyemeyen Osmanlı Devleti’nden alacaklarını tahsil etmek isteyen batılı devletler böyle bir komisyon kurmuştur. Bu komisyonun başında İngiliz, Fransız, Alman, Avusturya-Macaristan, İtalyan, Osmanlı ve Galata bankerlerinden delegeler bulunmaktaydı¹⁶⁹. Bu ilanı karar ettiren devletler arasında Fransa ve İngiltere gibi Avrupa devletlerinin olması, zaten önceden tahakküm altına aldıkları Osmanlı ekonomisini tam olarak kontrolleri altına almış oldular. Bu sayede birçok gelire, tütün, ispiro, pul, damga ipek vs. gibi resimlerin yanında Kıbrıs, Bulgaristan, Rumeli gibi yerlerin vergilerini de kontrol altına almışlardı. Fransız ve İngiliz yetkililer özellikle demiryolu ihalelerini kendi ülkelerden temsilcilerin yapması için kıyasıya mücadele ediyorlardı. Buna bir örnek olarak Bağdat demiryolu ihalesi gelmektedir. İngilizler türlü oyunlarla Fransızları saf dışı bıraktılarsa da ihaleyi Almanlar almıştı. Bu kontrol sayesinde bu gibi yerlerden alınan vergiler Osmanlı Bankası aracılığı ile tahsil ediliyor arta kalan gelirler devlet bütçesine giriyordu¹⁷⁰.

20. yüzyılın başına gelindiğinde işler daha vahim bir hal almaya başlamıştır. 1914-1918 yılında I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesi Bankayı olumsuz etkilemiştir. Osmanlı Devleti’nin Almanya’nın yanında savaşa girmesi, İngiltere ve Fransa tarafından düşman olarak ilan edilmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda banka çalışanları zaten İngiliz ve Fransız olmasından kaynaklı işlerini terk etmişlerdir. Ancak banka işleyişine devam etmiştir. İttihat ve Terakki’nin milli devlet anlayışı neticesinde ekonomide de millileşmeyi hedefleri Osmanlı bankasını da vurmuştur. Bu amaçla 1917 yılında İtibar-ı Milli bankasını kurarak Osmanlı bankasının yerini almayı hedeflemiştir. Ancak istenen başarı elde edilememiştir. Çünkü bankanın kuruluş aşamasında Para basma yetkisini hala Osmanlı Bankası elinde bulunduruyordu.

Türkiye’de cumhuriyet idaresi kurulup, merkez bankası oluşturulan 1924 yılına kadar para basma yetkisi Osmanlı Bankasında kalmıştır. bu yetki ancak 1931 yılında 1215 sayılı kanunla Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasına geçmiştir. Osmanlı Bankası da bu tarihten itibaren eski etkisini yitirmeye başlamıştır. 1933 tarihli bir sözleşme ile ticari bir banka

¹⁶⁹ Bedri Gürsoy, “ 100. Yılında Duyun-u Umumiye üzerine Bir Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi İktisat*, İstanbul 1994, s. 18

¹⁷⁰ Apak, Tay, *Osmanlı Devlet’ nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası’nın Yeri*, s. 75.

özelliğine bürünmüş olup 1952 yılından tamamen özel bir banka ya dönüşmüştür. 1993 yılında banka sadece Türkiye'de şubeleri bulunurken, 2001 yılında Doğu Grup bünyesindeki Körfezbank ile birleşen Osmanlı Bankası tüm hisselerini Garanti Bankasına devrederek tarih sahnesine karışmıştır¹⁷¹.

Sonuç itibari ile 19. yüzyılın ortasında çoğunlukla batılı hissedarlar tarafından kurulan ve Osmanlı'nın ekonomisini tahakküm altına alan bir kuruluş ancak 21. yüzyılın başında tam olarak yok olmuştur. Tabii var olduğu süre boyunca kapitalizmin yapısı gereği mevcut olduğu yerde ekonomiyi ve bölgeyi sömürmüştür. Osmanlı Devleti bu bankanın ülkedeki oynadığı rol misali aslında bir kuruluşun değil bir anlayışın esiri olmak zorunda kalmıştır. Bu esaret milli uyanışın sembolü cumhuriyetle bitmemiş kökleri tam olarak çok yakın tarihimizde ancak kazanabilmiştir.

Tanzimat döneminde mali alanda çok önemli gelişmeler yaşandı. Bunlar içerisinde en önemlisi maliye nezaretinin kurulması oldu. 1840 yılı içerisinde alınan kararla Mansure, redif ve Hazine-i Amirenin kaldırılarak Maliye hazinesidevletin tüm gelir giderlerini yöneten tek hazine haline getirildi.¹⁷²

Hazine hesaplarının tutuluş düzeni açısından bir yenilik de hazine hesaplarının rumi takvime re ayarlanmasıydı. Mali yıl dediğimiz bu düzenlemeyle mali yıl başı 1 mart idi. Devlet gelirleri mart ayında taksitler hadde tahsil edilecek ve taşradaki memurların maaşları da Rumi aylara göre verilecekti.¹⁷³

¹⁷¹ Apak, Tay, Osmanlı Devlet'inin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası'nın Yeri, s. 77.

¹⁷² Güran, Tevfik, Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler Hazine Hesapları (1841-1861), TTK. Yay. Ank. 1989. S. 7.

¹⁷³ Güran, Tevfik, Tanzimat Döneminde Osmanlı, s. 9.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, her anlamda zirveyi gördüğü XVI. Yüzyılda, ulaşabileceği son sınırlarına ulaşmış ve üç kıtada milyonlarca kilometrelik alana hâkim olmuştur. Bu yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti mali, teknoloji ve idari açıdan çağa ayak uyduramadı. Son dönemlerde Osmanlı'daki sistem daha çok kominizimi çağrıştıran insan doğasına ters bir sistemdir. Halkı vergilerle boğan üretime dayalı olmayan bir sistem söz konusudur. Bu yüzden ileriye dönük bir sistem değil daha çok günü kurtaran bir sistemdi. Osmanlı Devleti her alanda sıkıntı yaşamaya başladı ve özellikle bunu mali açıdan daha çok hissetti. Bundan dolayı XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı maliyesi son derece külfetli faturalar ödemeye başladı. Fethedilen bölgelerden gelen vergiler bölgeye yapılan yatırımları zaman içerisinde karşılayamaz duruma gelince XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki kazançlarının da bir bakıma anlamı kalmamıştı. XVII. Yüzyılda, savaşlarda alınan yenilgiler sonucunda Devlet topraklarında ciddi küçülmeler ve mali anlamda daralmalar meydana gelmiştir. 15 ve 16. yüzyılda yeni ticaret yollarının bulunması yeni dünyanın keşfi eski dünya düzeninde önemli değişimlerinin olaçağının habercisiydi. Coğrafi keşiflerin ardından Osmanlı Devleti'nin dış ticarete can damarı olan Akdeniz ticareti önemini kaybetmeye başladı. Ciddi gelir kaybı yaşayan Osmanlı Devleti, içerde ise ekonomisinin temelini oluşturan Tımar sistemindeki aksaklıkları gidermek adına çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Öncelikle iltizam usulü tımar sistemine adapte edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra Malikâne sistemine geçilerek Tımar sistemi dönüşüme uğramıştır. Bu şekilde Tımar sistemi iç borçlanma kaynağı hâline gelmiştir.

Osmanlı Devleti, gerilemeyi durdurmak amacıyla her ne kadar çeşitli reform girişimlerinde bulunduysa da bu girişimler sorunların temellerine inilmediğinden ve şahıslara bağlı olduğundan dolayı yüzeysel kalmışlardır. Devlet doğrudan halka reformlarını yansıtamadı daha çok devlet ile halk arasında köprü görevi gören şahıslardan birçoğu yapılan mali değişikliklerde menfaat gözettiği için mali düzenlemelerde sıkıntılar yaşandı. XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu köklü değişimler yaşamış ve Devletin kurumlarını derinlemesine etkileyen ıslahatların gerçekleştiği Tanzimat Dönemi'nde ise modern anlamda Devlet kurumları oluşturulmuştur.

II. Mahmud'un 1 Temmuz 1839'da ölümüyle Osmanlı tahtına geçen Sultan Abdülmecid, devleti içinde bulunduğu siyasi ve mali bunalımdan kurtarabilmek ve Avrupalı devletleri yanına çekmeyi başarabilmek için 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı'nı ilan

etmiştir. İlan edilen Tanzimat Fermanı'nda birinci öncelik maliyeye verilmiştir. Vergilerin Devlet için öneminden bahsedildikten sonra çeşitli adlarla halktan toplanan vergilerin, sıkıntı içerisinde hayatını devam ettirmek zorunda olan halkın, Devlet'ten soğumasına neden olduğu vurgulandıktan sonra artık herkesin gücüne göre tek bir verginin alınacağı belirtilmiş, buda mali anlamda halkıcılık kavramının oturmasını sağlamıştır.

Devlet vergi toplamada iltizam usulünü kaldırarak merkezden gönderdiği muhassıl adı verilen şahıslar vasıtasıyla vergilerin toplanmasına teşebbüs etmiştir. Yine usulle vali ve ayanlar da saf dışı bırakılmış oluyordu. Muhassıllık sistemiyle iltizam sisteminin zenginleştirilerek güçlendirdiği ve devlet otoritesini sarsan yöneticilerin de önü kesilmiş olacaktı.

Devlet, II. Mahmut döneminde yönetimde merkeziyetçiliği uyguladığı gibi Abdülmecit zamanında da mali alanda merkeziyetçiliğe gitmiş oluyordu. Muhassıllar gönderilmiş, herkesin ekonomik gücünü belirlemek için emlak ve mülk yazımı yapılmıştır. Tarihi açıdan önemli birer kaynak olan Temettuat Defterleri de bu çalışma neticesinde ortaya çıkmıştır. Tanzimat ile birlikte yapılan bu kapsamlı gayretler devletin acil paraya ihtiyaç duymasından dolayı tekrar iltizam usulüne dönülmesiyle neticelenmiştir.

Abdülmeccid döneminde tashih-i sikke adında bir kararname ile de Osmanlı İmparatorluğu'nda basılan sikkelerin Avrupa standartlarına çekilmesi hedeflenmişti. Böylece Osmanlı sikkeleri sadece darphane tarafından basılacak ve ülkenin her yerinde ortak bir şekilde kullanılacaktı. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk defa devletin bir nevi itibarı anlamına gelen sikke, aynı ayarda basılarak ülkenin her yerinde sikkeye standart bir değer kazandırılmıştır.

Abdülmeccid döneminde, ülkenin gelirlerinin tespit edilmesi amacıyla temettuat sayımları yapılmıştır. Bu sayımlara bakılarak ülkenin ekonomik ve mali anlamda potansiyeli tespit edilip “gelire göre vergi” alma anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu sayımlar sayesinde üretim-vergi ilişkisinin daha adilane bir şekilde yapılması hedeflenmiş ve kayıt dışı gelirin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Tanzimat dönemi, son derece sıkıntılı bir iç çekişme ile başlamıştı. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyan ederek Devleti güç durumda bırakması, devlet otoritesini ve mali yapıyı sarsmıştı. Devletin içine düştüğü mali bunalımlar sikke basımında kullanılan değerli madenlerin işleme maliyetini yükseltmiş ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa sistemini örnek alarak piyasaya banknot sürmesine neden olmuştur. İlk kez 1840 yılında piyasaya sürülen ve

“Kaime-i Nakdiye-i Mutebere” yani “İtibarlı Kâğıt Para” adıyla anılan paralar daha çok faiz getirili borç senedi veya hazine bonusu niteliğinde üretilmişti.

Osmanlı, ekonomisini geri dönüşü olamayan bir yola sokan hadise ise 1854 yılında meydana gelen Kırım Savaşı’dır. Bu savaş maddi ve manevi kayıplara neden olmuştur. Savaşın sonunda Osmanlı Devleti ilk defa dış borç almıştır.

Sultan Abdülmecid devri, siyasi ve ekonomik krizlerin sıkça yaşandığı bir dönem olmasıyla birlikte, Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla da yabancıların elde ettiği haklar sayesinde Osmanlı ülkesine sermaye akışı sağlandığı ve yerli üreticinin rekabet etme şansını da ortadan kaldırdığı bir devir olmuştur.

Bütün bu değişkenlere bakarak Abdülmecid dönemi Batılılaşmanın ve mali çözüm arayışlarının yoğun yaşandığı bir dönemdir. Devletin dış borç alması hadisesi de bir nevi imparatorluğun çöküşüne doğru giden ilk ve en büyük bir durum olarak kendini göstermiştir. Daha sonra yapılan uygulamalara ve tedavilere Osmanlı İmparatorluğu zamanla cevap veremez hâle gelmiş ve yıkılışa uzanan sürece doğru yol almaya başlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

A. ARŞİV VESİKALARI

1. COA. KK.d. Genel: 0060/7; Özel: 0017.
2. C.DH. 55/2731.

3. KAYNAK VE ARAŞTIRMA ESERLER

1. Abdurrahman Şeref, Tarih Muhasebeleri, Matbaa-i Amire, İst. 1339,
2. Açıba, Sait, Osmanlı Devletinin Dış Borçlanması, Vadi Yay., İst. 2004.
3. Lütü Ahmed, Tarih-i Lütü c. VII, Mahmud Neğ Matbaası, Derseadet, 1306.
4. Lütü Ahmed, Tarih-i Lütü, C. VIII, Naşiri Abdurrahman Şeref, Sabah Matb. Dersaadet, 1328.
5. Aksan, H. Virginia, Kuşatılmış bir imparatorluk Osmanlı harpleri (1700-1870) (Çev. Gül Çağalı Güve), İst. 2010
6. Akyıldız, Ali, Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kağıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri, Eren Yay. İst. 1996
7. Autheman, Andre, Bank-ı Osmani-i Şahane (Çev. Ali Berktay), Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yay., İst. 2002.
8. Armaoğlu, Fahir, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, TTK. Yay., Ank. 2003.
9. Aydın, Bilgin- Rıfat Günalan, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi ve Defter Sistemi, Yeditepe Yay., İstanbul, 2008.
10. Belge, Murat, *Osmanlı Devletinde Kurumlar ve Kültür*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İst. 2005
11. Çakır, Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi, Kure Yay. İst. 2001
12. Çelik, Yüksel, Şeyhül-vüzera Koca Hüseyin Paşa, TTK yayını, Ank. 2013
13. Eldem, Edhem, Osmanlı Bankası Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yay.,İst. 2000Tevfik
14. Güran, Tevfik, Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler Hazine Hesapları (1841-1861), TTK. Yay. Ank. 1989.
15. Hayta, Necdet-Ünal Uğur, Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri, TTK. Yay., Ankara 2010
16. Iorga N., Osmanlı Tarihi V (B. Sıtkı Baykal), Ankara Üniversitesi Yay., Ank. 1948
17. İnalçık, Halil, *Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Tarihi(1301-1600)*, Eren Yayınları, 2000

18. İpek, Nurdan, Selanik ve İstanbul'da Yahudi Bankerler, Yeditepe Yay. İst. 2011
19. Karal Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, 5. Cilt, TTK. Yay., Ank. 1999.
20. Kaynar, Reşat, Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, TTK. Yay., Ank. 1991.
21. Koray, Enver, Türkiye'de Çağdaşlaşma sürecinde Tanzimat, Marmara Üniversitesi Yay., İst. 1991.
22. Mehmed Selahaddin, Bir Türk Diplomatının Evrak-ı Siyasiyesi, (Sahip ve Naşiri Kitapçı Arakil), Alem Matbaası, İst. 1306.
23. Ortaylı, İlber, Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler, TOAİE Yay., Ank. 1974.
24. Öner, Erdoğan, Mali Olaylar ve Düzenlemeler Işığında Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare, Maliye Bakanlığı Yay., Ank. 2001,
25. Özdemir Biltekin, Osmanlı Devleti Dış Borçları, ATO Yay., Ank. 2010,
26. Pamuk, Şevket, 'Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914', İletişim Yay. İst. 2007.
27. Paruvs, Türkiye'nin Can Damarı –Devlet-i Osmaniye'nin Borçları ve Islahı
28. Shaw Standord, J.-Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu Ve Modern Türkiye (Çev. Mehmet Harmancı) , e Yay. İst. 1983, S, 176.
29. Tabakoğlu, Ahmet, Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi, Dergah Yay., İst. 1985.
30. Tabakoğlu, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yay., İst. 2012
31. Türkgeldi, Ali Fuad, Mesail-İ Mühime-İ Siyasiye I (Yay. Haz. Bekir Sıtkı Baykal, TTK Yay., Ank. 1987
32. Uçarol Rıfat, Siyasi Tarih (1789-1999), Remzi Kitapevi, İst. 2000.
33. Yeniay, İ.Hakkı, "Yeni Osmanlı Borçları Tarihi", İÜ İktisat Fakültesi, No. 150, Ekin Basımevi, İstanbul 1964
34. Yılmaz, Faruk, Devlet Borçlanması ve ve Osmanlıdan Cumhuriyete Dış Borçlar, Birleşik Yay., İst. 1996

4. DERGİLER-ANSİKLOPEDİLER-TEZLER

1. Abadan Yavuz, "Tanzimat Fermanının Tahlili" *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ed. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, poenix Yayınları, İstanbul 2004,
2. Adıyeke Nuri, "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname örnekleri", Otam, Sayı 11 , Ankara 2000, s. 769

3. Ağar Serkan, *Geçmişten Günümüze Mali İdare*, TBB Dergisi, Sayı 73, 2007
4. Akkuş Yakup, Osmanlı ve Avrupa'nın İktisat Politikaları Üzerine Karşılaştırmalı bir Analiz(XIV. ve XV. Asırlar) İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 52. Seri, 2009.
5. Apak, Sudi-Arzu Tav, Osmanlı Devlet'nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası'nın Yeri ve Faaliyetleri, Muftav Dergisi Temmuz 2012.
6. Aykun, İbrahim, Tanzimat Fermanına bir tepki: 1840 Tokat Olayı, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi C.8 S.41,
7. Barkan, Ömer Lütfi, "Tımar", İA, C.12. *MEB Yay.*, Ankara,1979.
8. Efe, Ayla, Muhassıllık Teşkilatı, Basılmamış Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002
9. Çizakça, Murat, Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Borçlanmanın Evrimi(XV. Yüzyıldan, XIX. Yüzyıla), Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 3.
10. Delilbaşı, Melek, Türk Hükümdarlarına Ait Yunanca Ahidnameler ve Nameler(XIII-XV.yy) Basılmamış Doktora tezi , Ankara 1980.
11. Demir, İsmail, "Temettü Defterlerinin Önemi ve Hazırlanma Sebepleri" , Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, s.316
12. Eren, Aslan, "Osmanlı Ekonomisinde Kurumsal Gelişmeler" *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 3,
13. Gökbunar, Ramazan, Ali Rıza Gökbunar, Alparslan Uğur, "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Batı Avrupa Devletleri'nde Mali Yapı Üzerine Savaşların Etkileri" Maliye Dergisi, Sayı 159, Temmuz- Aralık, 2010.
14. Kütükoğlu, Mübahat, "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri", **Bellekten**,CiltLIX,
15. Özcan, Abdülkadir, "Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Alem için Kardeş Katli Meselesi",*İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 33 (1980-1)
16. Öztürk, Said, Türkiye'de Temettuat Çalışmaları, TALİD, I, 2003, s.287
17. Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü C.I- II-III, MEB. Yay. İst. 1993
18. Abdurrahman Şeref, Ecanibden İlk İstikraz Teşebbüsüne Dair Birkaç Vesika, TOEM, numara 30, Sene 5

19. Taşkın, Figen, 1844 Tashih-İ Sikke Sonrasında Para Düzeni Ve Kalpazanlık, *Studies of TheOttoman Domain C.6 Sayı 11* (Ağustos 2016)
20. Türklü, Mehmet Emin, “ Tanzimat Döneminde Ancemaatim Vergisi Uygulaması ve Yaşanan Usulsüzlükler Üzerine Bazı şikayetler”, *CurrentResearch in SocialSciences*, C.2, S. 3, 2016
21. Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası, C. 2, Nu. 5.
22. YEDİYILDIZ, Bahaeddin “Vakıf ”, İA C. 13, İst. 1986.
23. Yetiz, Filiz, “Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi”, *Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilirler Fakültesi Dergisi*, S.9. C.

EKLER

Ek.1

(1.7.1839-25.6.1861)

Sultan Abdülmecid (Osmanlı Ansiklopedisi c. 12.)

Ek-2

Ek: 3

100 Kuruşluk Kaime 1840 (Şevket Pamuk, Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi)

Ek: 4

Tashih-i Sikke Sonrası 20 Kuruşlar

Resim 41

Abdülmeçid, Saltanatının 11. yılı, 1850, Kostantiniye
Çapı: 37 mm; 24 gram (ANS)

Altın Lira

Resim 42

Abdülmeçid, 1839-1861, Kostantiniye
Çapı: 22 mm; 7,20 gram (YK)

20 kuruşlar ve altın lira (Şevket Pamuk, Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi)

Ek: 6

**Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane'de okunan
Hatt-ı hümayunun suretidir**

Cümleye ma'lûm olduğu üzere Devlet-i aliyyemizin bida-yet-i zuhurundan beri ahkâm-ı cellle-i kur'aniyye ve kavânin-i şer'iyyeye kemaliyle riâyet olunduğundan saltanat-ı seniyye-mizin kuvvet ü meknet ve bileümle tebaasının refah ü mâmuri-yeti rütbe-i gayete vâsıl olmuşken yüzelli sene vardır ki, gavâil-i müteâkihe ve esbab-ı mütenevviaya mebnî ne şer'-i şerîfe ve ne kavânin-i münifeye inkıyat ve imtisâl olunmamak hasebiyle evvelki kuvvet ve mâmuriyet hilâkis zaaf ve fakre mübeddel olmuş ve halbuki kavânin-i şer'iyyen tahtında idare olunmayan memâlikin payidar olamayacağı vazıhattan bulunmuş olup cû-lûs-ı hümayunumuz rûz-ı firuzundan beri efkâr-ı hayriyet âsâr-ı mülûkânemiz dahi mücerret imâr-ı memâlik ve enha ve terfih-i ahâli ve fukara kazıyye-i nâfiasına münhasır ve memâlik-i devlet-i aliyyemizin mevki-i coğrafisine ve arazi-i münbitesine ve halkın kabiliyet ve istidatlarına nazaran esbâb-ı lâzimesine teşebbüs olunduğu hâlde beş on sene zarfında bitevfikihi taâlâ suveri matluba hasıl olacağı zâhir olmağla avn-ü inâyet-i hazret-i bârîye itimat ve imdâd-ı ruhaniyyet-i cenab-ı peygamberîye tevessül ve istinat birle bundan böyle Devlet-i aliyye ve memâlik-i mah-rusamızın hüsn-i idaresi zımında bazı kavânin-i cedide vaz' ve tesisi lâzım ve mühim görülerek işbu kavânin-i mukteziyyenin mevadd-ı esasıyyesi dahi emniyet-i can ve mahfuziyet-i ırz u nâmus ve mal ve tayin-i vergi ve asâkir-i mukteziyenin suret-i celb ve müddet-i istihdamı kazıyyelerinden ibaret olup şöyle ki, dünyada candan ve ırz-u nâmustan eaz birşey olmadığından bir adam onları tehlikede gördükçe hilkat-i zâtiyye ve cübiliyyet-i fitriyyesinde hıyanete meyil olmasa bile muhafaza-i can ve nâmusu için elbette bâzi suretlere teşebbüs edeceği ve bu dahi devlet ve memlekete muzar olageldiği müsellemler olduğu misillü bilâkis can ve nâmusundan emin olduğu halde dahi sıdk-ın istikametten ayrılamıyacağı ve işi ve gücü hemen devlet ve milletine hüsn-i

Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi c. 5.

hizmetten ibaret olacağı dahi bedihî ve zâhirdir ve emniyet-i mal kaziyyesinin fikdam halinde ise herkes ne devlet ve ne milletine usunuyup ve ne imâr-ı mülke bakmayıp endişe ve ıztıraptan hâli olmadıği misullü aksi takdirinde yâni emvâl-ü emlakinden emniyet-i kâmile olduğu halde dahi kendi işi ile tevsi-i dâire-i taayyüşüyle uğraşp ve kendisinde günbegün devlet ve millet gayreti ve vatan muhabbeti artıp ona göre hüsn-i hareketle çalışacağı şüpheden âzadedir ve tâyin-i vergi maddesi dahi çünkü bir devlet muhafaza-i memâlik için elbette asker ve leşkere vesâir masarîf-i muktaziyyeye muhtaç olarak bu ise akçe ile idare olunacağı ve akçe dahi tebaasının vergisiyle hâsıl olacağına binaen dahi bir hüsn-i suretine hakılmak ehem olup eğerçi mukaddemlerde varidat zannolunmuş olan yed-i vâhit bcliyesinde lehül-hamd memâlik-i mahrusamız ahâlisi bundan evvelce kurtulmuş ise de âlât-ı tahribiyyeden olup hiç bir vakitte semere-i nâfiası görülmeye iltizamat usûl-i muzırrası elyevm câri olarak bu ise bir memleketin mesâlih-i siyasiyye ve umûr-ı maliyesini bir adamın yed-i ihtiyarına ve belki pençe-i cibr-ü kahrına teslim demek olarak oldahi eğer zaten bir iyice adam değilse hemen kendi çıkarına bakıp cemî harekât ve sekenatı gadr ü ve zulümden ibaret olmasıyle bâde-ezin ahâli-i memâlikten her feridin emlak ve kudretine göre bir vergi-i münasip tâyin olunarak kimseden ziyade bir şey almaması ve Devlet-i aliyemizin berren ve bahren masârif-i askeriyye vesâiresi dahi kavânin-i icâbiye ile tahdit ve tâyin olunup ona göre icra olunması lâzmedendir. Asker maddesi dahi ber minvâl-i muharref mevadd-ı mühimmeden olarak eğerçi muhafaza-i vatan için asker vermek ahâlinin farize-i zimmeti ise de şimdiye kadar câri olduğu vaçhile bir memleketin aded-i nüfus-ı mevcudesine bakılmıyarak kiminden rütbe-i tahammülünden ziyade ve kiminden noksan asker istenilmek hem nizamsızlığı ve hem ziraat ve ticaret mevadd-ı nâfiasının ihlâlini mucip olduğu misullü askerliğe gelenlerin ilânihâyet-il-ömür istihdamları dahi füturu ve kat'-ı tahaassülü müstelzim olmakta olmasıyle her memlekette lüzumu takdirinde talep olunacak neferat-ı askeriyye için bâzı usûl-i hasene ve dört veyahut beş sene müddet istihdam zamanında dahi bir tarik-i münavebe vaz' ve tesis olunması icab-ı haldendir.

Velhasıl bu kavânin-i nizamiyye hâsıl olmadıkça tahsil-i kuvvet ve memuriyet ve asâyiş ü istirahat mümkün olmayup cümlesinin esası dahi mevadd-ı meşruhadan ibaret olduğundan fi-mâbad esbâb-ı cünhadan dâvaları kavânin-i şer'iyeye iktizasınca alenen berzeçh-i tetkik görülüp hükmolunmadıkça hiç kimse hakkında hafi ve celi idam ve tesmim mizamelesi icrası câiz olmamak ve hiç kimse tarafından diğerinin ırz ve nâmusuna tasaliut vuku' bulmamak ve herkes emvâl ve emlakine kemâl-i serbestiyle mâlik ve mutasarrıf olarak ona bir taraftan müdahale olunmamak ve firarda birinin töhmet ve kabahati yukuunda onun verescisi ol töhmet ve kabahatten berziyy-üz-zimme olacaklarından onun mahmû müsadere ile verescisi hukuk-ı irsiyyelerinden kalmamamak ve tebaay-ı saltanat-ı seniyyemizden olan ahâli-i islâm ve milel-i sâire ve müsaadât-ı şâhânemize bilistisna mazhar olmak üzere can u ırz ve nâmus ve mal maddelerinden hükm-i şer'i iktizasınca kâffe-i memâlik-i mahrusamız ahali-sine taraf-ı şâhânemden emniyet-i kâmile verilmiş ve diğer hususlara dahi ittifak-ı ârâ ile karar verilmesi lâzım gelmiş olmakla Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye âzâsı dahi lüzumu mertebe teksir olunarak ve vükelâ ve ricâl-i devlet-i aliyyenin dahi bâzı tâyin olunacak eyyamda orada içtima ederek ve cümlesi effkârı ve mütaaleatını hiç çekinmeyip serbestçe söyliyerek işbu emniyet-i can ve mal ve tâyin-i vergi hususlarına dâir kavânin-i muktaziyye bir taraftan kararlaştırılıp ve tanzimat-ı askeriyeye madde-i dahi Bâb-ı Seraskeri Dâr-ı Şûrasında söylenilip herbir kanun karargir oldukça hatt-ı hümayunumuz ile tasdik ve teşvik olunmak için taraf-ı hümayunumuza arz olunsun ve işbu kavânin-i şer'iyeye mücerredin ü devlet ve mülk-i milleti ihya için vaz' olunacak olduğundan cânib-i hümayunumuzdan hilâfına hareket vuku bulmayacağına ahd-ü misak olunup Hirka-i Şerife odasında cemî' ülema ve vükelâ hazır oldukları hâlde kasem-i billâh dahi okunarak ülema ve vükelâ dahi tahlif olunacağından ona göre ülema ve vüzeradan velhâsıl her kim olur ise olsun kavânin-i şer'iyeye muhalif hareket edenlerin kabahat-i sabitelerine göre tedihât-ı lâyikalarının hiç rütbeye ve hatır ve gönüle bakılmıyarak icrası zımında mahsusen ceza kanunnâmesi dahi tanzim ettirilsin ve cümle memurların elhaletühazihî miktâr-ı vâfi maaşları olarak şayet henüz olmayanları var ise onlar dahi bir tanzim olunacağından

şer'an menfur olup harabiyet-i mülkün sebep-i âzamı olan rüsvet madde-i kerihesinin fîmahâd adem-i vukuu maddesinin dahi bir kanûn-ı kavî ile tekidine bakılsın.

Ve keyfiyyet-i meşruha usûl-i atıkayı bütün bütün tagyir ve tahdit demek olacağından işbu irâde-i şâhanemiz Dersaadet ve bilcümle memâlik-i mahrusamız ahalisine ilân ve işâe olunacağı misillü düvel-i mütehabbe dahi bu usûlün inşaallah-u Taalâ ilelebed bekasına şâhid olmak üzere Dersaadetimizde mukim bilcümle süferaya dahi resmen bildirilsin.

Hemen Rabbimiz Taalâ Hazretleri cümlemizi muvaffak buyursun ve bu kavânin-i müessesenin hilâfına hareket edenler Allah-u Taalâ Hazretlerinin lânetine mazhar olsunlar ve ilelebed feiâh bulmasınlar âmin.

Fi 26 Şaban, Sene : 1255, Yevm : Pazar, 3 Kasım 1839

Ek-7

1858 BORÇLANMASI¹⁷⁴**Birinci Bend**

Beş milyon lira sterlinden ibaret olan istikraz-ı mezkur biri üç diğeri iki milyon lire sterlinden ibaret olmak üzere iki cüz'e taksim olunacak ve senevî yüzde elli hesabıyla verilecek olan faizi dahi gelecek şehr-i eylülün ibtidasından itibaren işleyecektir.

İkinci Bend

Müteahhidler istikraz-ı mezkurun üç milyon lira sterlinden ibaret olan birinci cüz'ünü re'sul male itibar olunan yüz lira sterlini seksen beş baha ile alub tekasid-i atiye ile yani seleflerimiz üç milyon lira isterline mahsuben eylülün sekizinde yüzde yirmi ve teşri-i evvelin sekizinde yüzde onbeş ve teşrin-i saninin sekizinde yüzde yirmi kanun-ievvelin sekizinde yüzde on beş ve bin sekizyüz elli dokuz senesi kanun-ı sanisinin sekizinde on beş lira isterlin eda ve teslim eylemeyi taahhüd ederler. Müteahhidlerin tekasid-i mezkurenin kâffesini ve yahud bir mikdarını evkat-ı muayeneden mukaddem veymeye selahiyetleri olacağından bu vechile peşinen vermiş olacakları meblağ için kendilerine yüzde dört hesabıyla bir iskonto tahsis ve ita olunacaktır.

Üçüncü Bend

Müteahhidler tekasid-i mezkureyi borca meşrum peşinen ifa eylemek üzere evvel emirde atiyede tayin ve tahsis olunacak olan komisyon bi't-tenzil bansi kararlaştırılmış olan salifü'z-zikr üç milyon lira sterlini tekasid-iz mezkure ile taahhüd ederler. Vadesi lazım akça kamilen ve yahud bir mikdarı eyyam-ı muayene ve mahsusada teslim olunmadığı takdirde mukaddema eda olunmuş olan meblağın kaffesi ve yahud noksan te'diye olunmuş olan meblağın mikdarı ime müteahhidlerin tahvilat ve faiz olarak merbutası üzerine olan bi'l-cümle hukukları mutlaka devlet-i aliye menafi'ine olarak müsadere olunacaktır.

Dördüncü Bend

Müteahhidler işbu birinci cüz'ün beher taksidi yekunundan istikraz-ı mezkurun akd masarifi ile tahvilatın tertib ve tab' ve neşri ve sair masarifi mütererrika dahil olmak üzere komisyon olarak yüzde iki buçuk ahz ve tevkifine me'zun olduklarından canib-ı saltanat-ı

¹⁷⁴ Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası, C. 2, Nu. 5.

seniyyenen teslim olunacak olan tekasid-i mezbureden işbu komisyondan ma'ada hiçbir gûne masraf ve saire tenzil olunmayacaktır.

Beşinci Bend

Müteahhidler ve ayhud vekillerinin deruhte edeceklerini gelece şehr-i teşrin-i evvelin on beşinde ve yahud daha evvel olan ve tekasid-i meşruha ve yahud senevi yüzde dört faizden ibaret olan iskontoğu bi't-tenzil peşinen eda eylemek lede'l-hace salifü'z-zıkr üçüncü bende muharrer olan müsadereye giriftar olmak şartıyla istikraz-ı mezkurun cüz'i sanisi olan iki milyon lira sterlini ve ayhud meblağ-ı mezburun bir mikdarını yüz lira sterlin itibar olunan res'u-malı seksen beş baha ile almağa hak ve selahiyetleri olacaktır. Ve bu halde meblağı mezbur iki milyon lira sterlinin birinci taksidi deruhte olduğunun ilanından itibaren bir hafta mürurunda tekasid-i saire aydan aya bi'l-fasıla eda ve teslim olunacaktır. Müteahhidler resü'l-malı iki milyon lira itibar olunan işbu cüz-i saninin yekunundan ve yahud meblağı mezbura mahsuben Londra'da teslim olunacak olan akçe mikdarından komisyon namıyla yüzde iki buçuk ahz ve tevkife me'zun bulunmuşlardır.

Altıncı Bend

Saltanat-ı seniyyenin varidat-ı umimiyesi işbu istikrazın re'su'l-maliye fazinin te'diye ve tesviyesine karşılık olacak ve ma'mafih kefalet-i mahsusa olmak üzere saltanat-ı seniyye doğrudan doğruya kendine aid olup dersaadetde ahz ve istifa olunmakda olan gümrük ve ihtisab rusumatını hasetsen istikraz-ı mezkurun te'diyesine hasr ve tahsis buyurur.

İdare ve muhafazası canib-i saltanat-ı seniyyeden teşkil buyurulacak olan komisyona münhasıran muhavvel olmak üzere Dersaadet'de bir sandık teşkil ve ihdas olunacak ve mezkur komisyon beş nefer azadan mürekkeb olarak bunun ikisi taraf-ı devlet-i aliyyeden ve diğer ikisi dahi meteahhidler tarafından nasb olunacak ve beşinci azası olmak üzere bizzat maliye nazırı komisyonu mezkure riyaset edecek ve saltanat-ı seniyyenin nasb ve tayin buyuracağı iki azanın azl ve tebdili ihtiyar-ı aliyyesinde bulunacağı misüllü mateahhidler dahi tayin edecekleri iki azanın tebdili yed-i ihtiyarlarında olup maliye nazırı dahi kendü tarafından muvakkaten bir vekil tayin buyuracaktır. İşbu komisyonun azası umur-ı me'murelerinden olan mezkur sandık muamelatını idare ve nezareti hukukuna musavat üzere nail olunacakları gibi istikraz-ı mezkure faiziyle atide beyan olunacağı vechile resu'l-malin edası zımında mübayaa olunacak olan tahvilatın te'diyesi için iktiza eden varidat-ı mezkur komisyonun

sandığına teslim olunacak ve işbu kom, Numara isyonun sandığına istikrazın üç aylık faiz ve re'rül-mala mahsub akçenin karşuluğu olmak üzere daima bir sermaye-i ihtiyatiye bulundurulacağından bu sermayenin hazine-i celilenin menafini izraren temettusuz kalması için suret-i isti'mali devlet-i aliye ile komisyon-u mezkur meyanesinde karar verilecektir. İstikraz-ı mezkurun re'sul-malıyla faizinin te'diyesine tahsis olunan mebalig Dersaadet Bankası vasıtasıyla İngiltere bankasına teslim olunacak ve bu hususun şera'iti üzerine ihtilaf zuhurunda daha ehven şerait bulunmadıkça mezkur Dersaadet Bankası sairlerine tercih olunacaktır.

Yedinci Bend

Devletlü Fuad Paşa hazretleri tekasit-i mezkure müteahhidleri tarafından eda ve teslim olunacağı gibi ber vech-i meşruh taraf-ı devlet-i aliyyeye te'diye ve teslim olunmuş olacak mezkur üç milyon lira isterlin için iktiza eden tahvilatı müteahhidlere ita buyurmağa müteahhid oldukları misüllü müteahhidler dahi istikraz-ı mezkurun cüz-i sanisi olan diğer iki milyon lira isterlininin tamamen vey yahud istedikleri bir mikdarını tedarik ve teslim etmeğe derkar olan selahiyetlerini isti'mal ederek zikr olunan iki imlyon ve yahud istidikleri bir mikdarını salifü'z-zikr komisyona derhal hesap olmayarak yüzü seksen beş baha ile nakden te'diye ve teslim eyledikleri gibi bunlar için dahi müteahhidlere iktiza eden tahvilatı eda eylemeği taahhüd buyurur. Tahvilat-ı mezkure müteahhidlerin talep eyleyecekleri vechile yüz ve üçyüz ve beş yüz ve bin liralık olarak suret-i merbutayamutabık olarak ve isitkraz-ı mezkurun bir mikdarını kamilen taraf-ı devlet-i aliyyeye teslim olunduğu gibi tahvilat-ı mezkurenin iktiza eden mikdarı ceste ceste müteahhidlere teslim olunacağından mikdar-ı mezkur mukabilinde ilm ü haberler verilmiş ise bunlar derhal imha ve ibdal olunacaktır.

Sekizinci Bend

Müteahhidler marü'z-zikr iki imlyon lira sterlin ve yahud bir mikdarını zikr olunan müddet-i muayenede mutlaka deruhte etmeyecek oldukları halde saltanat-ı seniyye işbu mukavelename tarihinden be' ile on iki mah zarfında yüzde doksandan aşağı olamk ve Londra'da Danit Palmer ve şürekasından başma kesmelerin vasıtasıyla neşr olunmak şartıyla işbu istikrazın bakiyesi olan ciüz'_i sanisinin top yekununun veyahud müteahhidler taraflarından alınmış olan mikdarının tahvilatını tensib buyuracağı vechile bey' ve furuht buyurabilecektir.

Dokuzuncu Bend

Devlet-i aliye istikrazının res'ü'l malını başa baş yani yüz liralık olan her bir tahvil için yüz adet lira sterlin te'diye ve eda buyuracağından istikraz-ı mezkurun ol vechile te'diye ve re'u'lmam için bin sekizyüz altmış senesi martı ibtidasında evvela salifü'z-zikr beş milyon lira sterlin ve ayhud meblağ-ı mezburdan devlet-i aliyeye teslim olunmuş ve yahud olunacak mikdar üzerine yüzde bir ve saniyen istikraz-ı mezkurun taraf-ı devlet-i aliyyeden de'diye olunmuş olan mikdarının bir senelik faizi kedar meblağ sarf ve istimal olunacaktır.

Onuncu Bend

Beş milyon lira sterlinden ibaret olan istikraz-ı mezkur üzerine neşr olunan tahvilatın işlemiş faiziyle resü'l-malı mahsub akçesi keyfiyeti evvel emirde gazeteler vasıtasıyla neşr ve ilan ve Londra'da da makam-ı saltanat-ı seniyye sefirinin emriyle müteahhidlere eda olunmak üzere vakt-ı muayeneden lâ-akall on beş gün mukaddem taraf-ı devlet-i aliyyedenn İngiltere bankasına teslim olunacaktır.

Onbirinci Bend

İstikraz-ı mezkurun gerek tahvilatı ve gerek aylık faiz ve evrakı Londra'da mukim saltanat-ı seniyye sefiri ile İngiliz kasam me'muru huzurlarında bi'l-ibtal sefir-i muma-ileyhe teslim olunacaktır.

Onikinci bend

Müteahhidler işbu mukavelename mucibince saltanat-ı seniyyenin hoşnut olacağı müddet-i memuru olacaklarından ya da tasarrufunda bulunaca olan meblağ kafi ve müsaid oldukça istikraz-ı mezkurun faizi ile lre'su'l-malın te'diye ve itası ve gerek bu babda iktiza eden ilan ve umur-ı sairenin icra ve tesviyesine devam eyleyeceklerdir.

Onüçüncü bend

Taraf-ı saltanat-ı seniyyeden müteahhidlerin beher altı mahda bizzat ve gerek bi'l-vasıta te'diye edecekleri faiz üzerine yüzde üç rub ve resü'l-mala mahsuben verecekleri akçe için kendilerine yüzde yarım komisyon eda olunacağından müteahhidlere mesai hidemat-ı vakı'aları mukabilinde işbu komisyondan başka mükafat verilemeyecektir. işbu istikrazın için ruhsat-ı seniyyeyi havi olan ferman-ı ali ile beraber İngiltere bankasına emaneten vaz' ve teslim olunmak üzere mevad-ı meşrutayı şamil işbu mukavelenameyi musaddık ve kafi merasim-i luzumiyeyi havi bir kıta ferman-ı ali tastir buyurularak eda ve teslim olunacaktır.

EK-7

Ta'limât-ı seniyye sureti

Bi-tevfikihi Teálá te'sis ve icrası derdest olan Tanzimât-i hayriyyeden tahrir-i emlâk ve nüfus ile ta'yin-i vergu maddesi ve memleket umuru rü'yet ve hüsn-i idaresi zımnında iktiza eden mahallere me'mur buyrulanmuhasıl-ı emvâl yedlerine verilecek ta'limat- seniyyedir. Lacak

Bend-i evvel:

Darbhâne-i âmire ve miri ve mukataat ve evkaf-ı hümâyun ve ter- sane-i ma'mure hazain-i celilelerinden zabt ve idare olunan mukataat ve gerek bunlardan başka her mahallin iltizam defterlerinde mukayyed bulunan kâffe-i emvalin suret-i tahsili muhasıl-i emval ta'yin buyrulacak bendegâna ifade ve tefviz buyrularak mahallinde meclisce idare ve olunacağından hazain-i mezkure defterlerinde mukayyed olarak her bir mahalde ne mikdar mukataat var ise cümlesinin defterleri başka ve hazain-i celile-i mezkûrede kayıdları olmayub da kapu kethüdarları ve sarrafan defterlerinde olanları başka defter olunarak muhasıl-ı emval yedlerine i'tasI icab-ı maslahattan olmak hasebile defatir-i mezkûrenin alâ vechi's-Bihha tanzim ve hazain-i mezkûre ve matbah-i'âmire ve asakir-i muntazama-i şahâne için maktu'an ve aynen ve bedelen mürettcbât-ı seniyye olarak matlub olan şeyler her ne ise cümlesinin dahi defterleri i'ta ve bunlardan ma'da acıkda olarak şunun bunun uhdelerinde bulunan ve timarat ve evkafın dahi elli dört mart ve elli beş zeauet ve çiftlik muharremi seneleri hasılat-i vakialarını mübeyyin mumzi defterleri ve sicillât ve gerek voyvodalarda bulunan rûz-i hizır ve kasım ve aralıkda vaki tevzi'lerinden ve tayyaratun ve ta'şirat hasılati defatirini selefden ahz ile bir şeyi açıkda kalmıyarak bu tarafa gönderilmek için muhasilin-i mumaileyhimin hin-i i'zamlarında birer kit'a emirnâme-i sâmi i'ta buyrulması ve ekser sancaklarda bulunan mukataat bedelât ve semerati olduğundan müfredati şimdi her bir mukataatın mahallince olan

bedelat ve seme- terkim ve mahal- hazain-i şâhâne defterlerinde topdan mukay na-ma'lum ve ratı başka başka bilinüb hazineler defterine kayderinden peyâpey hasilati geldikce mahalline sebt ve taksim olunması lâzimedden ve mahallince olan bedelatta tefavüt olacağından anin dahi bilinüb kayd olunması vâcibeden olduğu emr gayr-i mevhum olduğundan muhassılların vusülleri anda mahallinde bulunan o makule defatirin sahîh olarak bir kit'asının taraflarına i'ta olunması hususu emirnâme-i sâmi-i mezkûre derc ve imlâ ve defatir-i merkumenin birer nüshalarını bu tarafa derhal irsâl etmeleri hususu muhassıllara tenbih ve inha kılınması.

Bend-i sani:

Tanzimât-ı hayriyye iktizasınca bu def a Memâlik-i Mahrusaya ta'yin ve irsâl olunacak muhassil-ı emval ile maiyyetlerine ta'yin ve terfik buyrulacak bir nefer kâtib-i emlâk ve nüfus ile muktezay-ı me'mu- riyyetleri üzere varacakları mahallerde evvel-i emirde birer meclis tertib ile bir muhassil-ı mal ve iki nefer kâtib ve hakim ve müfti ve bir asker zabiti ve nefer kimse ki cem'an on nefer ve eğer ol mahalde reayâ bulunursa metre- polid ve kocabaşlarından dahi iki nefer mevcut bulunub ol meclise haftada iki üç gün ta'yini ile cümlesi birleşerek gerek tahrir-i vergi mad- delerini ve gerek memleketin sair iktiza eden umuûr ve hususunu müsta- killen kaleme alacak şerait ve usule tatbikan müzâkere ve teemmül vücuh-i memleketten dirâyetkâr müstakimü'l-etvar dörtile ana göre ieralarına mübaşeret olunması vemüşir hazretleri orada tanzim olunacak meclise reis olarak tahsis olunacak eyyâmda bi'z-zat meveud bulunmak ve mâniî olduğu günlerde tarafından ta'yin edeceği vekili hazır olmak üzere te'sis ve gerek ol meclise ve sair kazalara tertib olunacak meclise a'za namile me'mur olacaklar ehali-i beldenin kendu müntehab ve muhtarları olan kimselerden olarak işbu meclisler riyaseti dahi faraza bir mahalde ferik bulunub da riyasete kabiliyyet ve liyâkatı rütbe-i kifâyede bulunur ise intihaba hacet ol- maksızın riyasetin ana ihalesi ve ma'da mahallerde dahi a'zay-ı meclis her kimi intihab ederler ise anin reis-i meclis ta'yin olunması ve işbu meclislerin heyetleri reis-i meclis ile maan on üç neferden ibaret olması ve muhassil-ı emval olanların ikamet edeceği kazadan başka icabına göre üç dört kaza dahi birleşerek tertib vemumaileyh tarafından vekil olarak vücuhdan biri bulunduğu halde müfti ve nâib ve vücuhdan dahi iki nefer kimse me'mur ve ta'yin kılh- narak karar- müzâkerat asıl büyük meclise inha ve istizân kılınması küçük meclislere muhassil-ı ve ba'zı kariyyelerin cesametine göre bir veya iki nefer muhtar intihabile kariyye imamı ve reâyâ olan mahal bulunur ise reâyâdan bir kocabaşı beraber olduğu halde mesalih-i vakia anlar ma'rifetleriyle görülüb her halde muzaf olduğu kazaya müracaat ve ba'zı tenbihi muktazi mevad vukuunda kazası tarafından icraya müsaraat olunması.

Bed-i sâlis

Muhassılların buldukları mahallerde tertib olunacak meclislerde eyâlet müşirleri ve ferik paşalar hazaratı maiyyetinde asakir-i nizamiyye bulunduğu halde taraflarından zabitan-1 asakir-i muntazamadan birer zabıt ta'yin olunarak ol mahallerin umur-1 tahaffuziyyesi bunların uhde-i ihtimamlarına ihale kılınması ve asakir-i muntazamadan lüzümü kadar işe yarar nefer münavebeten daima ol belde bulunarak icabına göre ya'ni lüzümü mikdarı muhassıllar nezdinde ve ma'dası zabiti maiyetiyle mesalih-i tahaffuziyyede bulunarak muhassılların umûr-i tahsiliiyesinde dahi bunlar istihdam birle mahiyye ve ta'yinat bahalarının usul ü nizam üzere tesviyesi lâzım gelüb ancak ba'zı mahallerde nizam askeri bulunmadığından ilerude nizam-ı askeriyyeye verilecek karara değin şimdilik bu maddede iktizay-1 halin icrası lâzım gelüb şöyleki Anadolu ve Rumeli câniblerinde olan bi'l-cümle asakir-i redifenin mukaddemce sünûh eden irade-i seniyye-i hazret-i mnülûkane mucibince münavebeleri terk olunarak mahiyyeleri kat' olunmuş ise de elhaletü hazihi derdest-i icra olan tanzimat-i hayriyye iktizasınca Memâlik-i Mahrûsatü'l-mesâlik-i şâhânenin umûr-i maliyyesi ta'yin buyrulacak muhassıllar ve umur-1 zabtiyyesi dahi her bir eyâletin müşiran-i izâm ve ferikan-ı kirâmı taraflarından me'mur kılınacak asakir zabiti ma'rifetleriyle idare olunmak ve asakir-i muntazama-i şâhâne bulunmayan mahallerde zabitan-1 merkume diğer asakir istihdamile mahiyye ve ta'yinleri muhassıllık emvalinden tesviye kılınmak üzere mutalâa olunmuş olub ancak her bir memleketin hazır yapılmış ve oldukça tı s cel nisua y is usul-1 ta'lim ve teallümü görmüş redif askeri mevcut iken şimdi anlardan sarf-ı nazarla başka asker istihdam etmek asakir-i redifenin külliyyen metrûkiyyetini i'lân demek olarak ekserisinin mahzuniyyetlerini mucib olacağından böyle olmakdan ise zabitan- merkume haricden aylık asker tedarikine muhtac olmamak ve hem de asakir-i redife yine asker- likden çıkmamış olmak üzere her bir mahallin hal ve cesametine göre umûr-i zabtiyye ve tahaffuziyyesinden ne mikdar asker istihdamı lâzım gelür ise kendu kazalarının müretteb olan redif neferatından tertib ve münavebeleri mahallinde meclisce ta'yin olunarak ana göre suret-i istih- damları ta'dil ve müddet-i münasibede tebdil olunması ve bu münavebede oldukça verilecek mahiyye şâhâneye tatbikan verilmesi ve elbise-i nizamiyyeleri dahi yalnız bir yağmurluk ve bir pantolon ve ta'lim abası ve bir adet fese hasr olunarak fakat münavebede bulunan neferata iksa olunub münavebesi tekmil ile avdet edenler gerek elbise ve gerek eslihalarını birağb vilâyetlerine azimet eylemeleri ve asakir-i merkumenin maa zabitan mahiyye ve ta'yinat ve elbise ve mesarif i müteferrikalarının bir seneliği hesab olunub ne mikdara baliğ olur ise beher mah meclis ma'rifetile rü'yat ve tesviye olunması ve her bir mahal redifinin gerek asakir-i

muntazama ve gerek hanedan-ı memlekette mansub zabıtları mevcut olduğundan bunların dahi ehil ve erbab olanların kemâkân zabıtlıkde istihdam ile jurnal ve yoklama usulleri nizamı vechile yürüdülmüş kısm itibarile bir takım muhassıllar nezdinde ve bir iakımı dahi zabıtları ve ta'yinatları asakir-i muntazama-i işbu neferat dahi iki ve ma'rifetile umûr- tahaffuziyede istihdam olunması ve vedia-i celile-i cenâb-ı haliku'l-berâyâ olan ehali ve aceze-i fukaranın min külli'l-vücut himayet ve emniyyet ve istirahatleri dahi matlûb olduğundan salifü'z-zikir tahaffuza me'mur zabıtının ana göre leyl ü nehar nisâr-ı nakdine-i sa'y ü gayret ve meclis tarafından dahi bu hususa dikkat kılınması ve ehali ve asker ve saireden ha'zı taksiratlar zuhur edenlerin hapseder ise de tanzimat-ı hayriyye usul-i müstahsenesi muktezasınca kimse hakkında tecrim muamelesi olunmıyacağından o makulelerin cürüm ve Siyanetleri mültezem-i âli olduğu gibi ezher cihet asayiş ve ve te'dibleri iktiza kabahatleri tahkik olunduktan sonra mecliste söyleşerek muktezây-ı şer'isi ne vechile ise öylece icra ve katil ve sirkat ve sair bu misillü fezahate cesaret edenler olur ise o makulelerin keyfiyyetleri bu tarafa i'lâm ve inha olunması

Bend-i Râbi:

Muhassıllar tahrir evvelâ kuradan bed' eylemelerinde ba'zı suretle muhasenat mnütalâa olunmuş olduğundan olvechile mübaşeret birle yazılacak mahallerde her kesin bilâ istisna isim ve şöhretini ve ne kadar hayvanati olduğunu ve tüccar ve esnaf makulesinden olanların bir senede bervech-i tahmin ne mikdar ticaret ve temettüati emlak ve erazi ve olacağını bi't-tetkik ve defter ettirmeleri muhassılların bi'z-zat me'mur- an umûr-ı tahsiliyye ile meşgul olacaklarından cümlesine yegân yegân gidüb bakmağa vakitleri olmayacağından başka bi'l-farz tahrir maddesinde muhassıllar bi'z-zat bulunmak lâzım gelse uhdelerine iktizasına göre üç beş kaza muhavvel olacağı cihetle bir elden tahrir olunacağı surette bir senede ardı alınmayub ta'til-i maslahatı mucib olduğundan me'mur idaresi olan kazaların her birisine vücudhan birisi meclis tarafından tahrir hususu için intihab olunub maiyyetine bir nefer kâtib dahi tedarik olunarak ol kazanınkurasımdan zikr olunan usul üzre tahrir bed' ve her bir karyenin defteri başkaca sebt birle meclise takdim olunmak ve muhassıllar dahi aralık buldukları surette kendileri çıkub nezâret ederek eğer bunlardan biri esnay-i tahrirde tamai hame meyl edüb de bir kimsenin mahnı noksan yahud ketm ve ihfa eylemek misillü harekâta tasaddi riyyet-i mahsusal muhassıllar ba tahrir etmek ve ve cesaret eder ise o makulelerin verilecek ceza kanunnâmesine tatbikan te'dibat-ı lâyıkalı bilâ tevckkuf icra olunmak ve tahrir-i emlâk esnasında ba'zı kesanın babasından ve ecdadından kalmış ve icara vermeyerek kendisi süknâ ittihaz etmiş cesimce bir konağı bulunub da andan başka çiftlik ve han ve

dükkan vesair bu misillü kendusine menafi' hasıl olacak bir şeyi yoğise o makulelerin yalnız o konakları kenduden galle hasıl olur emlakden ad olunmayub keyfiyyetleri hemcivarlarından tahkik ile ta'dil ve tesviye emlak eshabndan ba'zılarınm hane ve emlaklerine kıyasen temettü leri kalil ve ba'zlarının emlak ve arazileri cüz'i olup ahar vechile temettü leri kesir olmağla bunların her vech-i matlûb tahkiki emlûke nazaran olmayub birbirlerine da'vacı tutularak icrasına dikkat kılınmak ve bu suretle her kesin vereceği vergi kararlaştırıldıktan sonra bir senede vereceği ne mikdar şey olduğunu için tanzim olunacak meclis miührü ile memhûr yedlerine birer sened i'tâ ve şimdiye dek her mahaldo mu'tad üzere rûz-i huzır ve kasım tevzi'leri olarak bunlardan başka ba'zen aralıkda dahi tevzi'ler vuku bulmakda olduğundan bu suretin refi ve imhası ile ehali ve usulüne riâyet ve bir de ehali-i memlekette hane ve ve andan ziyade bir akçe vermiyeceğini bilmek fukaraya sühuleti müstelzim olmak için her mahalde hasılat vakti ne zaman ise senede bir yahud yine iki def'a olur ise de ol vakitlerde tevzi olunmak ve şahs-ı vahidin temettü ve istitaat-i haliyesi bir raddede durmayacağından vakten mine'l-evkat terakki ve tenezzül bulmak lâzım geleceğine mebnivergu maddesi dahi her kesin ahval-i maliyyesine nazaran tenzil ve zammi câiz olmak.

Bend-i Hâmis:

Nizamât-ı hayriyye usul-i nasefet-şümülü iktizasınca muhaddesat misillü şeylerin her mahalden külliyyen refi ve ilgası ile ehali ve fukaranın bi-lûtfihi Teâlâ ta'yin olunacak vergu maddesi teklifat-ı sabikalarına nazaran gayet hafif olacağı nümâyân ve sâye-i merâhim-vâye-i hazret-i padişâhîde cümlesi memnun ve müteşkkir olacakları bedihi ve ayânolmak ve hazain-i celile-i şâhâne masarif-i vâkiasının hüsn-i idaresi sure- dahi vâcibeden bulunmak hasebile teshilen li'l-maslahatinin istikmâli her bir mahalden ale'l-hesab sureti ile mümkün olduğu mikdar mebalîğın sür'at-i tahsili icab-ı hal ve maslahattan görünmüş ve ehali ve fukara haklarında merahim-nümây-ı zuhur olan inâyet-i aliyye ve lûtf ü mer- hamet-i seniyyenin semere-i teşekkür ve mahmedeti olarak vergularına münasib mikdar mebalîği evvel be evvel vermeğe ez dil ü can hahişger olacakları rehin-i bedâhet bulunmuş idüğüne binaen mu-hassil-ı emval olanlar bimennihi Teâlâ mahall-i ma'mûrelerine vürûd-mahsubenlarında vergu maddesi kararlaşıncaya kadar her bir mahallin emval-i mürettebesi ve gerek meclis me'murları ile hademe ve asker ve sairenin icab edecek maaş ve mahiyyelerini ber vech-i tahmin hesab ederek ver-gulerile maan cümlesi ne mikdara baliğ olur ise vakt-i tevzi'a bırakılmıyarak hem Devlet-i Aliyye'nin maslahatı görülmek ve hem ehaliye dahi güçlüğü olmamak ya'ni her kes verguy-ı mahsusalarını evvel âhır verecek olduklarından ileride hisselerine mahsuben bir mikdar şey i'tasi mücerred ehali hakkmda sühuleti mnucib olmak mütalâasile yekûn-ı

mezkârunyahud sülüsü mikdarı ba'dehu mahsub olunmak ve işbu ale'l- hesab tahsil olunacak mebalîğ tahmini olduğundan oğer ilerude ya'ni senesi tekmilinde meselâ bir şahısdan peinen alınmış olan akçe tahsis olunacak vergusine inde'l-hesab tevafuk eder ise zimmeti ibra ve yahud ziyâde isabet etmiş olur ise ziyâdesi muhassıl cânibinden şahs-1 merkume red ve i'ta kınmak üzere evvel-i emirde herkesin hisse-i vergusinden yahud ol mahallin zikudret olanlarından iktizası vechile ahz ü tahsil ile hazain-i mezkûreye serian irsal ve tevsil eylemeleri mesalih-i mühim- menin sühûletini müstelzim olacağından her mahalde meclisce bu vechile ieray-1 hüsn-i tesviyesine mübaderet olunması

Bend-i Sâdis

Memâlik-i masunetü'l-mesâlik-i şâhâneye gerek bi'l-me'mûriyye vürûdve gerek merâhilden mürûr eden mübaşirin ve müsafirinin hin-i ikamet ve beytûtetlerinde me'kel ve mesken mesarifi ve bunun zimmında ma'lûm olan uygunsuzluklar ve kezâlik her ne kadar nizama tabt olunmuş ise de n-i takayyüd ile menzil hu terk bu def a bi-tevfikihi sübhanehu ve teâlâ şüru olunan adl ve nesafetin muktezay-i şerifi üzere fukaraya cevır ve eza olmamak için taraf-ı Devlet-i Aliyyeden idare suretile ber vech-i evceh ve ahsene rabtı elzem ve bu husus-i hayriyyet-mansûsun keyfiyyet-i tanzim sammem olub lâkin şürû ve ikmâli vakte muhtac ve mevkuf olmağla şimdilik elli alti mart iptidasından reh-i râst ve beytûtet olan belde ve kasaba iskân-1 misafirine elverir ise hem misafirhane ve hem menzilhane ve el dahi reste-i olan taaddiler ve tesviyesi dahi mu- ebnây-ı sebile cây-i kariyyede an asıl bulunan menzilhane vermediği surette bir münasib mahal misafirhane ittihaz olunub zikr olunan misafir ve menzilhanelerin edevât-1 lazime ve zehayiri ve hayvanatı amâde kılınub ve her yerde tanzim olunacak meclis ma'rifetile me'kûlâtın rayiç fieti kat' ü tebyîn olunub Devlet-i Aliyye-i ebed- müddet tarafından suret-i idaresi tanzimine kadar ya irsâl ve ta'yin buyrulacak muhassıl-1 emval cânibinden veyahud hanedan ve vücuh-ı beldeden meclisin intihab ve ma'rifetile bir zikudret ve i'tibar kimse tarafından veya ehali-i memleket cânibinden elhaletü hazihi menafii ya muhassıl veyahud ol hanedan veya ehaliye aid olmak üzere idare ve tesviye olunmak ve kûrdan i'tibaren gavvas ve tatardan tâ vüzerây-i 12ama varıncaya değın hilâl-i misaferet ve mürûrda merahilde beytûtet ve kesân me'kûlât ve meşrubât ve yem ve sair müşteralarının esmanin hayvanat kirasını ve menzil ücretini ol kazanın meclis ma'rifetile kat olunacak fiet üzere kisesinden verüb fukara ve ehaliye bir habbe ve bir akçe için rencîde etmeyüb ederler ise alâ meratibihi'n-nas tebyîn ve i'lân olunacak ceza kanunnâmesinde indirac olunacak cezaya müstehik olacakları için meclis tarafından pusla olunub misafirhane ve menzilhanelerin bir münasib mahalline yapışdırılması ve ol pusla mevsim vakt-i mez-ve

ikamet edecek zevat ve vakit iktizasile uzakdan tenezzül vetezâyüd edeceğinden bu cihetle gelüb giden me'murin ve saireye dahi galî beha ile şey sattırılıb gadr olunmamak ve bunların idaresine me'mur olacak zevat dahi bu hususu bir güne ticaret ve me'kel ittihaz etmemek üzere işbu puslalar tenezzül ve tezâyüd-i es ârda meclis ma'rifetile değiştirilüb bu hususa her bâr dikkat ve i'tibar olunması ve işbu kira hane idaresine zikr olunduğu üzere ehaliden rağbet edei bulunmaz ise cânib-i miriden olarak muhassıl ma'rifetile meclisce tanzimi lâzım geleceği misillu bu suretin icrası takdirinde fazlası dahi cânib-i miriye aid olacağundan kirahane-i mezkûrun beher mâh meclis me'murları ma'rifetleriyle muhasebesi rü'yet olunmak.

Bend-i Sâbi:

Muhassılların mahall-i me'murelerine vusulleri ile mart hulûlünde müşiran ve ferîkan hazaratının mütesellimin voyvodaların elli dört mart ve elli beş muharremi senclerine mahsuben sarraflarının hazain-i âmireye te'diyyesine müteahhit oldukları emval-i mukataattan ve îâne-i eihadiyye ve bahriyye bedelâtından ve mürettebat-1 saireden henüz tahsil olunmıyarak ehali üzerlerinde külliyyetluce bakayaları kalacağı derkâr ve bunların sür'at-i tahsil ve tesbili çaresine bakılmaz ise bu tarafda sarraflardan istihsali mümkün olamıyarak hazain-i şâhâne mesarifatinin hüsn-i idaresine suûbet irâs edeceği âşikâr idüğüne binaen evvel be evvel o makule bakayaların muhasebeleri ma'rifet-i şer ve cümle ma'rifet ve ittifakiyle ber vech-i hakkaniyyet rü'yet âmire mürettebatmdan başka cerime ve saire bulunur ise ta dil ve tenkihi ile kusur ne mikdar ehalinin deyn-i sahih ittihaz ettikleri bakaya mütehakkak olur ise ann sür'at-1 tahsili ile hazain-i şâhâneye tesbiline müsaraat ve bir de ekser kazalar voyvodalarının halef ve selef beyinlerinde devri meşrût külliyyetlû bakayaları olub şimdi öyle bakayaya muhassıllar hiç bakmazlar ise ma'zul voyvodalara müstelzim-i gadr olacağ misillû şimdilerde tahsiline bakılması ehaliyi iz'âcı mûcib ve şayed ale'l-hesab akçelerinin ta'vikini müstevcib olacağından deynleri misillû ceste ceste olarak vakt-i vüs'atte te'diyyesi hususu mahallinde erbab-1 meclis ma'rifetile ve cümle ittifakile bir hüsn-i usule ve derun-1 bakayada hazain-i ve nâm-i aharla ba'zı zulmiyye o makule atik bakayanın kazaların ba'zı şuna buna olan rabt olunmağa dikkat kılınması.

Bend-i Samin:

Memâlik-i Mahrûsa-i şâhânede mütemekkin reâyây-ı Devlet-i Aliyye'nin te'diyyesi müterettih-i zimmetleri olan cizye-i şer'iyyelerinin tahsilinde ba'zı hilâf-ı şer ve kanun taadiyyat-1 gûná-gûn vuku bulmakda olduğundan bu def a icra buyurulan Tanzimât-ı Hayriyye cihetiyle işbu cizye maddesinin dahi istihsal-i esbâb-i hüsn-i tahsili zimninde verilen

fetvay-ı şerife muktezasınca her bir liva ve kazanın bu tarafda hazine-i amire kuyudunca esnaf-ı selâse i'tibarile lâzım gelen cizye-i şer'iyyelerinin mikdarını mübeyyin iktiza eden defterleri ta'yin olunan muhassillara ita ile mahallerine vardıklarında her bir kaza ve kuranın hisse-i kadi-

melerini tefrik edüh reâyâ kocabaşısı ve vekillerini celb ile ol kaza veya kuraya bi-eşhasihim ve ahvâlihim her ne mikdar akçe isabet eder ise cem ü tahsil ile toptan taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye gönderilmek üzere muhassillara teslim etmelerini tenbih ile ehl-i zimmet dahi cizye-i şer'iy-yelerini yegân yegân kocabaşılara verüb ve te'diyyesine vekil edüb ol vechile vekilleri yedlerinden tahsil olunması ve müsaferet tarikiyle bir mahalden diğér mahalle gidüb gelen reâyânın hin-i azîmetlerinde kefiller alınub emval-i cizyeleri asıl kendu kazalarında tahsil ve Tanzîmat virgi maddesi kararından sonra kâffe-i teb'a ve reâyânın müterettib-i zimmetleri olan virguy-1 senevileri ahz olunduğunu sened i'tası iktiza eylediği misillû ticaret veyahud sair cihetle ahar mnahalle nakledüb bir sene veya daha ziyade kalub mutavattın hükmüne girecek efrad-ı reâyânın cizye ve tekâlif-i saireleri nakl eylediği mahalde ahnması ve bu def'a tutulan usul vechile mürûr u ubûr eden reâyânın o makule bi'l-cümle verguleri gittiği mahalden alınub veyahud gideceği yerden alınması ve kıptiyân cizyesi hakkında dahi bu usulün icrası lâzım gelüb ancak bunların ekserisi toptan bir mahalde iskân etmeyüb içlerinde mübeyyin yedlerine memhûr göçebesi muhassillar mna'rifetile çeri başlarından tahsil olunması ve göçebe maku- leleri dahi kezâlik çeri başları ma'rifetlerle kefile rabt olunmadıkça ruhsat tezkiresi i'tâ olunmaması ve'l-hasıl bu maddeden dolayı emval-i cizyeye bir gûne kesir ve sekte gelmemesi vesâil-i lâzimesinin istikmâline bakılması ve mevsim-i tahsil an be an takarrüb etmekdeolduğundanmuhassillar hemen mahallerine vardıklarında işbu cizye emvalinin ber vech-i muharrer usul-1 hasene vechile sür'at-i tahsiline i'tina ve gayret ğundan topluca bulunan mahaller kıptiyân cizyeleri eylemeleri lâzime-i me'mûriyyetlerinden olduğu. ,, Fi 19 Za, Sene 1255.

Ta limât-ı seniyyenin ikinci bendinde "Eğer ol mahalde reâyâ bulunur ise metropolid ve kocabaşlarından dahi iki nefer mevecud bulunub ol meclise haftada iki üç gün ta'yini ile..." denmekteydi. Bursa muhassılı, Bursa'da katoliklerle, yahudilerin meclisde nasıl temsil edilecekerini, aşağıda sureti yazı bir tezkere ile Bab-i Âli'den sordu 1:

Bend-i Tâsi:

Icab eden mahallerde tertib olunacak müzâkere meclisleri için vücu-1 memleketten ta yin kılınacakların birisi meclis ma'rifetile sandık emini olunan emval-i miriyye ve saire emin-i mumaileyhe nasb olunub tahsil teslim ve akçe vaz ve hifz olunacak sandık meclis

me'murlarının mühür- lerile temhir olunarak akçe ihracı iktiza eylediği vakitlerde kezâlik me'- murin-i mumaileyhimin cümlesi mevcut oldukları halde mühürleri fek ve olvehile akçe ihrac olunması ve mezkûr sandıkda tahsil olunan me- baliğden me'mûrin-i mumaileyhimin maaş ve ve idaresi ve memleketin sair masarif-i vakiası için iktiza eden meblağ ifraz olunduktan sonra yüz bin veya elli bin guruş mikdarı akçe müctemi olarak mevcut bulunduğu halde bihude ta'vik ve te'hir olunmayub va'de-i kalile ile ya'ni o günü tecavüz etmemek üzere kurb ve civar olan muhassıliar birbirleriyle lede'l-muhabere sağlam poliçe tanzim ve olmadığı surette nakden hazine bend olarak hazine-i âmireye serian irsâl ve tesyir kılınması veMahiyyeleri ve kirahane gelecek akçenin içinde kalp züyûf akçe zuhur eylediği halde meclisce tazmin ettirileceğinden ana göre hin-i tabhsilinde kemâlile dikkat ve i'tina olunması.

Bend-i Aşir:

Ehali ve fukaraya bâr olmamak için vüzerây-ı izâmndan tatarı varınca misafirhanelere indirilerek beytûtet ettirileceği derkâr ise de sâye-i ihsan- vâye-i hazret-i şühânedede Anadolu ve Rumeli'de bunca hanedan mevcut ve serref ve şöretleri hanedanhk ile olarak aninla mübahi ve miüftehir oldukları rûnümün olub bunlar için ba'dezin misafir almasınlar denilse nâreva ve kendulerine mahzuniyyeti müeddi olacağı bedihi ve rûnümâ

eldüğundan memleketlerde tertib olunacak misafirhanelere indirilecek sisafirinden bunların kendu tabiatlarile ba'zı istedikleri olur ise konak arma da vet ve dilhahları üzere ziyafet etmelerine irae-i ruhsat oluuması ve fakat bu serrişte ile bila da'vet gidilmemesi.

Bend-i Hadi Aşer:

Muhassıllara tertib olunacak kazaların mesalih-i vakiası rü'yetinde vüsr ve sühûlet ya'ni her bir muhassillik olan mahallerde mümkün mertebe mazbutiyyet olmak için kazaların birbirlerine kurb ve civar olmaları lârimeden olduğuna binaen bir sancağın semt ve civarında bulunan bir kaza ahar baid bir sancağa merbut bulunur ise ol kazamn yakınında bulunan muhassillikların birine kayd ve tahrir olunmak üzere keyfiyyet meclis tarafından bu cânibe iş'ar ve inha olunması.

Bend-i SaniAşer:

Bir muhassıl idaresinde bulunan kaza varidatının diğer muhassıl idaresinde olan kazada dahi ifrazatından kura ve çiftlik ve saire olduğu halde o makuleler kangı muhassılın zir-i idaresinde ise anın ma'rifetitle idare olunmak lazım geleceğinden maru!'l-beyan

veridatın baş kalemi zir-i idaresinde bulunan muhassıl, ifrazat-ı muharreenin bulunduğu mahal musasılı ile bi'l muhabere muhassıl-ı mumaileyh ma'rifetile idare olunarak hasılatın baş kalemi dahil bulunan muhassılığın top bedelinden tenzil ve me'mur-ı tahsili olan muhassıldan aranmak üzere anın top bedelatından zam olunmak üzere kemmiyyet ve keyfiyyetin tarafeyn muhassıllarından meclisçe iş'arı icab edeceği.

Bend-i Sâlis Aşer

Ta limat-ı aliyyenin sekizinci bendinde reâyâ bulunan her kaza ve kurada hisse-i kadimleri tefrik olunarak emval-i cizyenin kadimi ve sabıkı vechile cem iki suretle de icrası câiz olub şöyle ki reâyâ mevcut olan her bir kaza nüfnsuna nazaran tesviyesinde faide fehm olunur ise sabıka i'tibar olunmayub nüfus hesabı ile tahsile ibtidar olunmak ve fakat bahr-i sefidde vaki adalar reâyâsının emval-i cizyeleri cümleten maktu'iyet veçhile ve tahsil olunması gösterilmiş ise de bu hususun tahsile mübaderet kalınması.

Bend-i Rabi Aşer

Muhassılların me'mur oldukları mahallerde muaccelât nâzurlarından henüz hesabını göremeyerek gelmeyenleri var ise hesapları rü'yet olunarak Der-i Saadet'e avdet ettirilmesi ve muaccelât nâzırları bulunan mahallerde işhu muaccelât maslahatlarının bundan böyle rü'yet ve tesviyesine meclis ma'rifetile hükkâm taraflarından dikkat ve nezâret olunub vaki olan irâdat ve aidâtı meclis sandığına vaz ve hifz olunması.

Bend-i Hâmis Aşer

Bursa ve Edirne ve emsali beldelerde ba'zı ekkelere ve fukaray-ı dervişâna temettüat-vilâttan verilmek üzere bâ-evamir-i aliyye ve bâ- mekâtib-i sâmiye tahsis buyrulmuş olan mahiyye ve muhassesat-i sairenin olunmak üzere teamül-i kadimi ve icabat-ı âtiyesi ne vechile olmak lâzım gelür ise Tanzimat-i Hayriyyeye tatbikan te'sis ba dehu iktizası icra olunacak meclislerde bi'l-müzâkere tedkik olunarak bu tarafa arz ve iş'ar kılınması.,,

Ta'limat-ı seniyyenin halka duyurulması icab ediyordu. Ta'limat bendlerinin ahaliye toprak ve kâtiblerin evsafı, kullanılma şartları ve meclis a'zâsı ile kâtiblere maaş ta'yini hususunda gerekli esasların tertibi için, ta'limat-ı seniyyeye bendlik (Ta limatin ikinci zeyli) adı altında bir ilâve daha yapıldı. Bu ikinci ek maddeler aşağıdadır.

Bend-i Sâdis Aşer

"Muhassılların suret-i me'muriyyetlerini mutazammin ve kâffe-i vechile hareket edeceklerini mübeyyin verilecek evamir-i muhtarân ve ba'zı mütehayyizan-ı münderic olan

usul ve aliyye ve ta limnâmelerin vücuh ve ehali hazır oldukları halde kıraat ve derununda nizamatin harf be-harf tefhimi ile icray-ı iktizasına bi'l-ittifak gayret olunması lâzimededen ise de ta'limnâmeler hasbe'l-icab ziyadece mufassal yazıldığı cihetle evvel-i emirde galebelik arasında kıraat olunduğunda ba'zıları ve belki vücuh ve muhtarânın ekserisi munderic bulunan nizamati lâyıki ile anlamayarak zûmi olarak bir takım zanniyata zehâb ile bu babda menevî ve musammem olan hüsn-i usulün hilâfi mekalat nesr edüb ehaliyi tevhiş etmemeleri için muhassıllar vusülleri anda ol beldenin nâib ve ba'zı söz anlar ve müsteid vücuhları mahall-i me'murelerine ile görüşüb içlerinde hayır-hah-1 Devlet olanlarını ve nâib bulunanlarını bi'l-istimzâc anladıktan sonra o makulelerini nezdine celb ve nâib-i ce dahi hazır olduğu halde ta'limnâme-yi bend bend kıraat ve her bir ndin tekmilinde ol bendin muhtevi olduğu maddenin ne demek oldu ram anlayıb anlamadıkların sual edib şayed anlamadıkları bir şey tefhime dikkat ederek her bir hususu anlara tefhim aurse ayıkı ile den sonra bu husus- hayriyyet mensusun bi'l-cümle ibadullah akiarnda ne vechile hayr-i mahz oldugunu ve sâye-i ihsan-vâye-i hazret-i hinede ne suretle istirahat eyleyeceklerini kusur vücuh ve ehaliye ve tefhim etmeleri hususunu o makule hayır - hahan-ı saltanat-i syveye ta lim ile tamami-i murad-1 âli anların vasıtaları ile cümlelerin ine vasıl ve bir iki gün fasıla verilerek ta'limnâme-i seniyyeyi işidüb mzktezası ile âmil olmak üzere bi't-tabi ezhân- nâsda meyl ü hâhiş asil oldukdan sonra kaza ve kuranın vücuh ve muhtar ve söz sahibleri mahkemeye celb ve cümlesi hazır olduğu halde emr-i âli ve ta'limnâme-i sioialenen kıraat ve olvakitte dahi acele olunmayarak mezâmin-i münifi %akkı üzere tefhim ve işaa ve ba'zı anlamıyan olur ise sual etsin denilerek anlamıyarak sual eden olur ise izahan anladılarak dilhâh-1 âli veçhile gümlenin zihinlerine yerleşdirilmesi ve'l-hasıl bu usul de bir şey değilmiş chi kimseye söz söylemeğe mahal bırakılmayarak bu babda murad-1 merkezde olduğu cümlesine tefhim olunduktan sonra ehali ve fuaraya dahi bu vechile ifade ve inha ve haklarımızda olan inâyat-ı seniyye-reye teşekküren duay-ı füzün-i ömr ü ikbal-i şâhâneye muvazebetle laf-ı rizay- âli harekette bulunmadan cümleten ittika edin misillû vesayay-i lâzimenin ifadesi ile bilûtfih-i Teâlâ nizamati hayriyyenin peziray-1 hüsn-i istikrarı esbabinın istihsaline muhassil ve nüvvabın ziyâde itina ve dikkat etmeleri ehem ve münasib ve bir de tahrir maddesine kuradan şürû' ile ehl-i kuranın emlâk ve akarı ve ana tatbikan verecekleri vergunun takribi mikdari anlaşıldıktan sonra asıl kazada bulunanların emlâk ve akarlarının dahi hâtir ve gönüle bakmryarak ve bir ferd istisna olunmıyarak ber vech-i hakkaniyyet tahrir olunması lâzimededen ve bunların ba'zı müfti ve vücuh ve hutba ve eimme maku- müstesna bulunarak teklif vermedikleri cihetle bu def a da emlâk ve akarların lâyıki ile yazdırmayarak vergu vermemek dâiyelerine düşmeleri melhuz olub halbuki ol kazada emlâki bulunan şahıs gerek müfti ve gerek viücuuh ve gerek hatib ve

imam olsun emlakinin tahammülüne göre vergu vermek ve yedlerinde berat ve evamir-i âli bulunur ise ahz ile i'tibar olunmamak lâzım ve lâbud olduğu cihetle bu makuleler haklarında ahali-i kura ad olunmaması emr-i vâcib olub emlâkleri tahrir olunmuş olduğu cihetle bu makuleler haklarında ehali-i kura da'vacı bulunacaklarından bunların muhalefet-iltizamdan bir mazarrat olamayacağı vazıhattan isc de şayed ba'zıları hariç ez-vazife söz söyleyerek ezhân-ı nâsı ifsad edecek hal vukuuna mübaderet eder ise meclise celb ve muha-makulelerin cezalarını adem-i isgâ ile hakkaniyyeti keme olunarak cünhası mütehakkak olduğu ande ise o kanunnâmesinde münderie olan hudud-ı ahkâma tatbikan te'dibine bakılmak üzere keyfiyyetin bu tarafa iştar kılınması.

Bend-i Sabi Aşer

Her bir mahalde şunun bunun yedlerinde kalmış ve çok müddetten beri mahlûl olmuş haylice mukataat ve timar olduğu ve hasbe'l-arz bunların tahkiki câiz olmiyacağı misillû halleri ile bırakılması dahi nâ-reva olacağı emr-i bâriz olduğundan mahallerinde bulunan eshal-1 mukataai ve erbab-1 zeamet ve timarat gelüb hasılatlarını mutalebe eyle diklerinde bi't-tabi beratlarına müracaat olunmak lazı geleceği cihetle güya ibraz olunan berat sahibi kendisi midir iştibah olundu denilerek istinkâh ve erbab-i vukufdan istifsar ve bu zemin ile mahlulâtı bi'l-istihbar etrafı ile bu tarafa iş ar olunması hususu hafice muhassillara ifade tefhim buyrulması ve bir de hums-i şer'î ile sibyan ve mütekaidin uhdelerinde bulunan timarattan eshabi mahallerinde bulunan timaratin bedelatı mahallerinde eshabına i'ta olunacağına ve sonra hums-1 şer'ile-rinin tahsilinde suûbet olacağına binaen o makule mahallerinde bulunan Sibyan olan beratlarında muharrer bulunan hums-1 şer'ileri tevkif ve te'hir ve defatir-i sihat meâsîrile başkaca olarak mukataat hazinesine ceste ve mütekaidinin hasılatları kendilerine verildiğinde yedlerinde ceste tesyir olunması ve sabî kaydı ile mukayyed bulunanların derece-i sin ve tûvânalıkları isbat-1 vücud eylediklerinde nâsiye-i hallerinden anlaşılub ve vukufdan bi't-tahkik o makulelerin bir suretle ketm-i keyfiyyet ve istihkak edememeleri hususuna i'tina ve bunlar hin-i tekaüdlerinde uhdelerinde bulunan timar ve zeametlerinin hasılatim tamamca göstermeyerek ketm ve ihfa etmiş olduklarından beratları bu tarafdandır verilecek olanların hums- şer'ileri hazinede hasılat-ı vakiasına tevfikân hesab ile tahsil olunacağı derkâr ise de bunlardan ba'zıları diyar-i baidede bulunub da senesi içinde gelüb hasılat timarlarını mutalebe ve ahz etmezler ise anların timarları hasılatı başkaca hifz olunarak kendusi veyahud ba-hüccet-i şer'iyye vekili gelür ise ana i'ta ve şayed ol şahsın fevti vukuu ile timarının mahlûl olarak hakkında teveih olunacağı istihbar olduğundan ol senelerin hasılatını mübeyyin defterinin mühürlü olarak nizamı vechile hazine-i mezkûreye

gönderilmesi ve bunlardan kenduleri bi'z-zat gelmeyüb hasılatlarımı almak üzere vekil irsâl edenleri ol vekilin yedinde hüccet-i şer'iyye olarak vekâleti sübût bulmadıkca hasılatın vekile tesliminden mücanebet kılınması hususları dahi muhassillara tenbih olunarak yedlerine birer müzekkere verilmesi ve hasılatları mahallerinde eshabına ratlarında mu verilecek erbab-ı zeamet ve timarın yedlerinde olar kayyed bulunan hasılatlarının mikdarı ile bakılıb verilecek hasılatları beratlarında muharrer hasılatından cüzice ziyâde oldnğgu ya'ni beş yüzguruş hasılat ile mukayyed bulunub bu def'a hasılatı bir kaç yüz guruş nihayet bir zi'fi mikdarı ziyâde olarak bin yüz guruş mikdarı olduğu halde hums- şer'ileri verilecek hasılatı göre hesab olunarak istifâ bu tarafda kayıdları olvechile tashih olunarak yedlerinde bulunan beratları dahi olvechile tebdil olunmak üzere keyfiyyetin mukataat hazinesi cânibine tahrir ve inha kılınması ve hasılat olduğu bunların ba zılarında pek ziyâde mervi olduğundan öyle ziyâde şey hasılatları olur ya'ni beş yüz guruş hasılat ile mukayyed iken bir kaç bin guruş hasılatları bulunur ise o makulelerin hasılatları külliyyen tevkif ile icabının bu tarafdan istizân olunması.

Bend-i Sâmin Aşer;

Memleket vücuhundan meclise intihab olunacakların tahsis buyrulacak mahiyeleri kadr ve haysiyyetlerine göre tertib olunması iktiza edeceğinden lede'l-intihab bunun taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mahiyye ta'yin olunacağı il'ân ve ifham olunur ise ne kendulerine bildirilmeyerek mikdar mahiyye i'tası münasib olacağı meclis me'murlarından yalnız muhassilve hâkim ve asakir zabiti beyinlerinde bervech-i hafî söyleşilerek keyfiyyetin bu tarafa işar olunması.

Bend i Tâsi

Memleket hanedanlarından ba'ar voyvodalhğa alınmış ve ehali ve fukara cümlesi ittifaken kendusinden hoşnûd bulunmus olanların istihdamları usul-1 cedide-i haseneye muvafık olacağından bu misillûlerin iktiza eden mahallerde muhaseil vekili olarak istihdam olunmaları câiz Aşer olması.

Bend-i Işrin:

Ta limat- aliyyenin bend-i hâmisinde meclis me'murlarının mahiyeleri ehali ve hademe ve askeri ve sairenin icab edecek maaş ve fukaramın ta'yin olunacak verguleri ile maan tevzi olunması münderiç bulunmuş ise de muhassillların maiyyetlerine bu tarafdan terfik olunacak kâtiblerden başka mahallerinde lüzûm ve iktizasına göre istihdam edecekleri ketebe ve sair hademenin suret-i celb ve istihdam ve mahiyeleri keyfiyyeti tasrih olunmamış

olduğuna binaen bunlar mechulül âdemler olmayub oldukca kendulerine emniyyet ve kimesne olmnası için vücuh-ı belde ve meclis ma'rifetleri ile intihab ve her biri kefile rabt olunarak iktiza eden hizmetlerde istihdam olunması i'timad olunacak ve bunların hallerine göre ne mikdar mahiyye verilmesi münasib olacağmahallerinde söyleşilüb karar verildikten sonra her birinin esâmi ve kefilleri ve mahiyyelerinin dahi mikdarlarını mübeyyin bir kit'a defterinin bu tarafa gönderilmesi.

Ta'limat- seniyyede, kurulması emredilen meclislerin, reisi ile beraber on üç kişiden teşekkül edeceği yazılıydı. On üç kişiden yedisini, hâkim, müfti, umur-1 zabtiyye mc'muru, muhassıl-1 emval, iki kâtib ve hiristi- yan ehalinin metropolidi teşkil ediyordu. Mütebaki altı meclis a'zâsi, halkın seçimi ile meclise girebilecekti.

Bu altı a'zâ ile meclis reisinin seçiminde, ta'lib edilecek yolları göstermek maksadı ile, Meclis-i Ahkâm-1 Adliyye, aşağıdaki nizamnâmeği vücuda getirdi.

"Tanzimat- Hayriyye iktizasınca asıl büyük muhassıl ikamet edecek kazaya vaz ve te'sis olunacak meclislerin maa reis a zâsı on üç neferden tertib olunarak ya'ni hâkimü's-şer'i muhassıl-1 emval ve me'mur kılınan iki nefer kâtib ve nasara bulunan ve müfti ve umur-1 zabtiyye me'muru mahallerin metropolidi tabiatile meclis a'zâsmdan olacaklarından bu suretle a'zây-1 merkumenin yedisi hasıl olub fakat geru kalan altı nefer a'zânın ehali-i memleketin intihabı ve ihtiyarları ile me'mur ve ta'yin olunmaları icab- halden olması ile bunların ve reis-i meclisin süret-intihablarına dair meclisce karargir olan nizamnâmedir.

Bend-i Evvel:

Bervech-i megruh ehali-i memleket tarafından a'zahğa intihab olunacak kesian bulunduğu mahal ehalisinin en a'kal ve erşedi ve afif ve aslahı olmak ve oldukca umûr-1 devlet ve ahvâl-i memleketo vâkıf ve aşına bulunmak lâzım geleceğinden bu evsaf ile muttasif bulunub da a'zâlîğa tâlib olanlar evvel-i emirde mahkemeye gidüb isimlerini kayd ettirdikten sonra kazanın hâvi olduğu kura'dan ehali-i kariyyenin her ne mikdar bulunur ise bir mahalle cem olunub ve onların ismine olarak beş def'a kur'a atilub içlerinden beş nefer olarak kangsının ismine kur'a isabet eder ise asil kürsi-i kazaya ol beşer âdem ve ehali-i kazanın söz anlar ve eshab-ı eulâk ve erbab-ı iktidar addolunanları dahi kezalik cem ile büyük şehirlerde ellişer ve küçük kasabalarda yirmişer âdem intihab-ı a'zâyâya muktedir olaca gından adedi mahduda göre kur'a atilub usul-ı meşru'a üzere intihab edecek âdemler ictima ettikten sonra intihab olunacak âdemler dahibir mahalle biriktirilib birer birer işbu mecma'-i ehaliye çıkarılarak ol ve vasat derecede olan yerlerde otuzar âdemi istiyen takım bir tarafa ve

istemeyenler diğ er cânibe ayrılmaları olvechile celb ve celb olunan ehaliye ifade ve tefhim kılına.

Bend-i Sâni:

Bu siyak üzere her kes ayrıldıktan sonra iki tarafda bulunanlar ta'dad olunarak isteyenler adedce galib ise ol âdem in zikr olunan a zâlhğa me'muriyyeti iera ve muriyyetinden sarf-1 nazar birle diğ erinin intihabına bakıla ve tarafeynin adedi yekdiğ erden bir ziyâde olsa dahi çünk ü yine ekseriyyet-i âra orada bulunmuş demek olacağ ından ol tarafın, re'yine göre harekete ibtidarettirile ve iki taraf dahi adeden müsavi olduğ u halde kur'a atılıb kangî-sinin re'yi çkar ise öylece icra oluna ve a zâlhk için altı âdem lâzım olub fakat evsaf-ı meşruha ile ittisafî derkâr olarak defter-i ismi kaydettirilmiş on onbeş kişi bulunacağ ı melhuzattan olması ile bunların cümleten huzur-ı ehaliye çıkarılmaları karışıklığ n müstelzim olacağ ından bâlâda beyan olunduğ u vechile birer birer getirülmeleri lâzım gelüb ancak bir takımını bilâ mucib geru kalacağ ından bu babda dahi kur'a usulüne müracaat olunarak iptida kimin ismi zuhur eder ise ol âdem çıkarıla ve hin-i intihabında her kes kat'an kimseden çekinmeyerek kimi ister istemeyenler çok olduğ u takdirde artık anın me'- mahkemeye bu cihetle dahi belki evvel getirülenler intihab olunarak ise anın intilhabına me'zun ve muhtar olduğ u me'murin tarafından ehali-i merkumeye evvelce ifham ve ilân oluna.

Bend-i Salis:

Intihabdan evvel veya sonra ehaliden. hbirine işbu intihab olunacaklar tarafından sen beni iltizam eyle veyahud niçin benim tarafımı tutmadındiyerek bir gûna tenbih ve muaheze ve nefsanîyyet vuku' bulursa o makulelerin ceza kanunnâmesinde münderic olduğ u vechile icray-i te'dibat-lâzîmelerinde dakika fevt olunmıyacağ ından bunlar ba de'l-intihab esnây-müzâkerede mutalâalarını hiç hâtır ve gönüle bakmaksizin serbestiyyet üzere ifade ve beyan eyliye.

Bend-i Rabi

Eshab-1 meclisin tekellümü esnasında her kes can kulağ ı ile dinleyüb tâ ifadâtı bitmedikçe diğ er birinin söz karışdıramaması ve olunacak maddede ekseriyyet-i ârâ ya'ni eshab-ı meclisten çoğ unun re'yi hasıl olan sûret üzere ol maddenin tesviyesine hükm olunması ve müzâkere müzâkere olunacak madde her ne ise hitâm-i meclisde karar-ı madde kâtibler ma'rifeti ile zabt ve tahrir olunarak eğer müzâkere olunan mas- lahat umûr-i memleketin zahtıyyesine dair ise ol sancağ ın müşiri tarafına ve mesalih-i mâliyye ve vergusine mütedair ise Der-i Saadet'e inha ve istîzân kiması hususları nizamından olmağ la ol vechile harekete dik- kat kılına

Bend-i Hâmis

Tevzi-i vergu maddesinde ve hususiat- sairede kat'an gadr himayeye sapmalarına ve her halde Devlet-i Aliyye mesalihinin hüsn-i tesviyesine gayret ve ibraz-1 sadakat ve mutavaat ve hilâfına hareketten mübaadet eyleyeceklerine dair cümle eshab-1 meclise huzur-1 şer'de yemin verdirile ve hâkimü's-şcri bulunan zat müfti-i belde müfti dahi hâkim efendi huzurunda yemin eyliyeler ve erbab-ı meclis- den hiristiyân bulunanlara dahi dinleri üzere yemin ettirile ve tahlif olunacaklardan bunun hilâfına hareket müstehik olacakları mücazat-i mukarrere kezâlik kanun-ı ceza hükmünce olan efendi ve cesaretleri takdirde dahi icra kılın.

Bend-i Sâdis:

Çünkü bervech-i meşruh her bir maslahat mübâhasat- kesire ile tahakkuk ederck ekseriyyet-i âra ile karargir olacağ cihetle re'yi olmiyan tarafın hiç bir gûna kıl ü kale selâhiyyeti olmıyacağından ya'ni ol maddeye dair süyleyeceği her ne ise kemal-i serbestî ile meclisde söylemiş ve red ve kabule hasıl olacak karar dahi ekseriyyet-i ârâ ile hükm olunmuş olacağı cihetle artık geruya bir şey kalmıyacağından meclisden sonra şurada burada i'tiraz ve tezyif suretile söz söylemeğe cesaret eder ise batde't-tahkik meclisde âlenen muhakeme olunduktan sonra meclis a'zâhğından ihrac ile fimâba'd memleket umuruna bir gûna i'tibarı olmiya karışdırılmaya ve bir gûna i'tibarı olmiya.

Bend-i Sâbi

Meclis riyaseti dahi müşir bulunan mahallerde anlara aid olub ferik olan yerlerde ferik-i müşarünileyh dirâyet-i kâfiye verilerek olmadığı takdirde me'murin-i Devlet-i Aliyye'den ya'ni muhas- sil-1 emvâl ve hâkim-i belde ve zabtiyye me'murları olan işbu üçme'murismine olarak kur'a atılıb kangısının ismine çıkar ise ol zat reis-i meclis nasb ve ta'yin oluna ve intihabi katan caiz olmiya.

Bend-i Samin

Muhassıl vekili bulunacak kazalarda dahi kezâlik bu vechile meclis tanzim olunacağından fakat o makule ufak kazalarda vaz olunacak meclisin a'zâsı hâkimü's-şer ve zabit-i memleket ve muhassıl vekili ve iki nefer vücuh ki cem'an beş neferden tertib oluna ve reâyâ bulunan mahalde ise vücuhunun biri yerine intihab ettirile ve bu küçüük meclislerin hulâsaten mutalâat ve kararları her ne olur ise asıl büyük muhassıl bulunan kazanın

meclisinde anın üzerine tekrar mübâhese olunarak öylece karar-ı kat'isi hasıl olmak ve icabına göre oradan Der-i Saadet'e yazılmak lâzım geldiğinden hususat-1 vakıası büyük meclislere arz ve reâyâdan bir kocabaşı ta'yin ve iştâr oluna

Bend-i Tâsi :

Cünkü işbu meelislerde müzâkere olunacak kâffe-i mevad ve esnây-ı müzâkeratta a'zây-i mecalis tarafından irâd ve ve mutalaat meclis kâtibleri tarafından zabt ve tahrir olunacağı misillü müzâkere olunan mevaddin ittifak veya oldukdan sonra ba'dehu hilâfına bir gûna bir lakırdı olmamak ve ittifak-1 meclis lâyıkile anlaşılmak için mazbatasının dahî telbyiz ve terkimi

lâzım geleceğinden bu makule mazbatalar tebyiz maddeyi kabul idenler tarafından temhir ile lede'l-hâce müracaat olunması iktiza eder ise mevadd-i vakia mazbut ve ma'lûm olmak üzere meclisde bir ceride-i mahsusa tutularak ana kayd ve inmla kılına ve meclis beyan kılınacak ifadat eksoriyyet-i ârâ ile karargîr ve tahrir ve a'zâdan vaz olunacak kazalarda meveud bir münasib mahalli mevki-i meclis tahsisle mevadd-1 vakia orada müzâkere oluna.